

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1968

A TARTALOMBÓL

ARATÓ KÁROLY
KÁROLYI AMY
MAKAY IDA
TAKÁCS IMRE
WEÖRES SÁNDOR VERSEI

BERTHA BULCSU
LÁZÁR ERVIN
SZANTÓ TIBOR NOVELLAJA

LORAND IMRE:
JÓKAI ÉS ŐT
OLVASÓ-NEMZEDÉKE
POMOGÁTS BÉLA:
ELSŐ ÉNEK

BAJOMI LÁZÁR ENDRE:
FRANCIA KRÓNIKA
NAGY L. SÁNDOR:
MOSZKVAI LEVÉL

ROMVÁRY FERENC:
DEL-DUNANTÚLI
KÉPZŐMŰVÉSEK
KIALLÍTÁSA

KÖNYVEKRŐL

A JELENKOR KRÓNIKÁJA

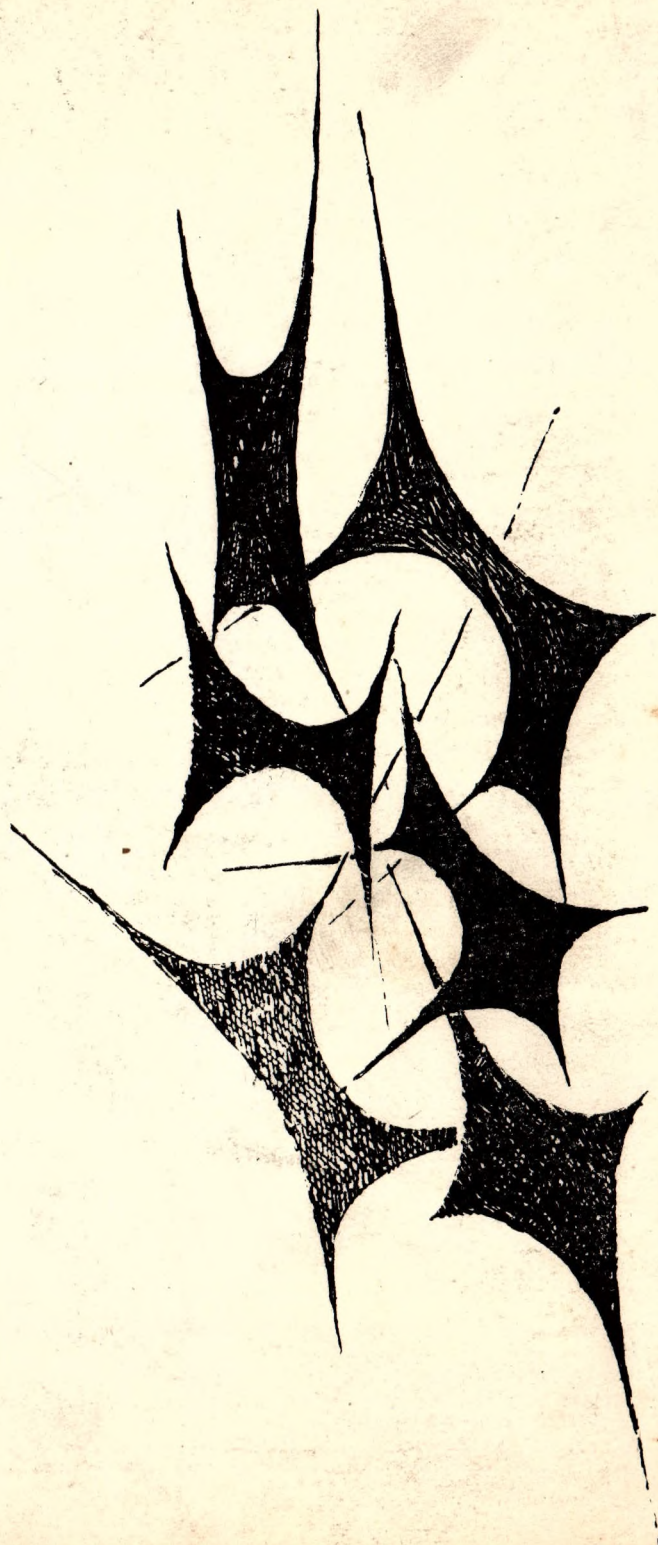
6

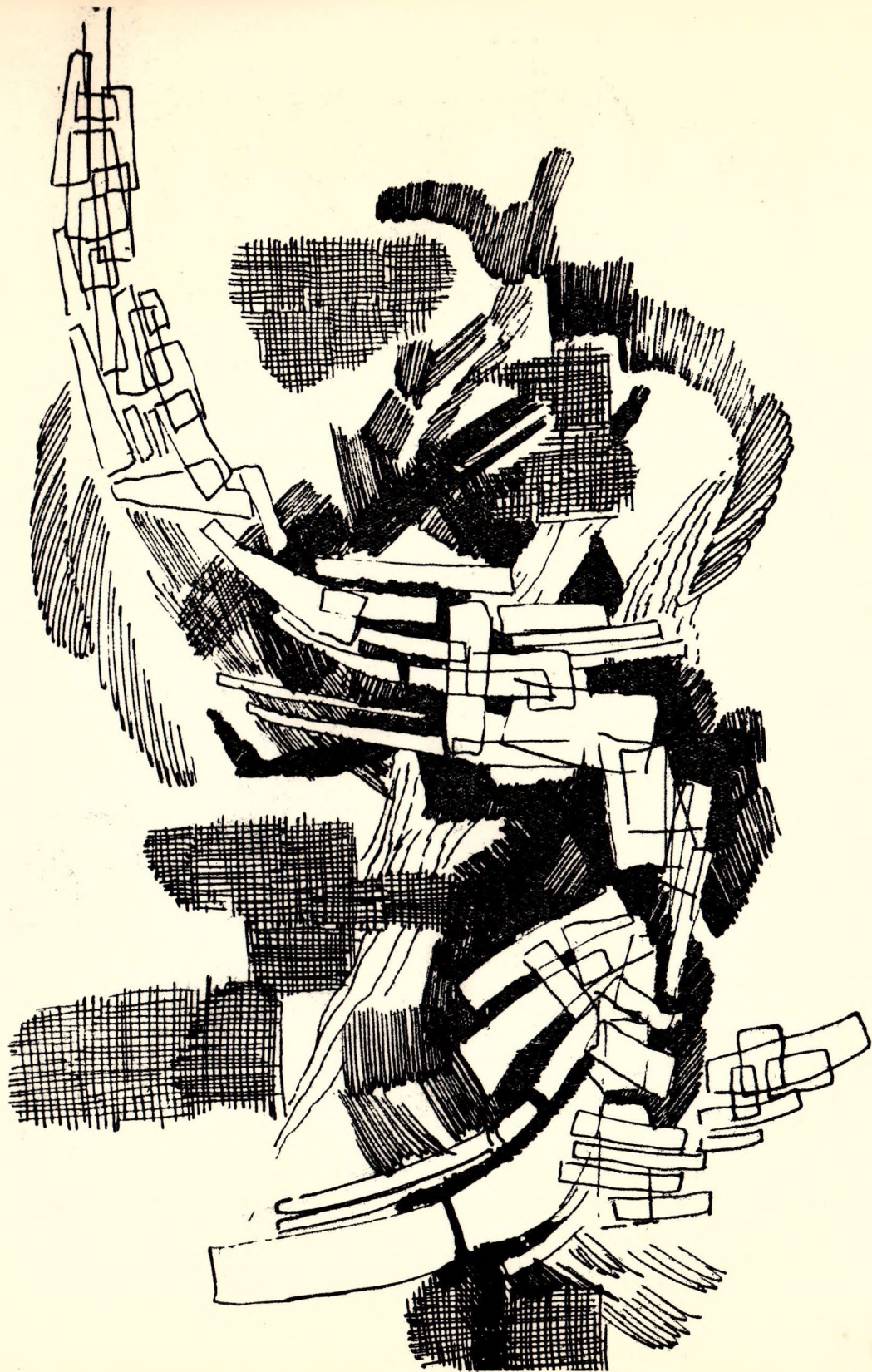
SZÁMUNK SZERZŐI

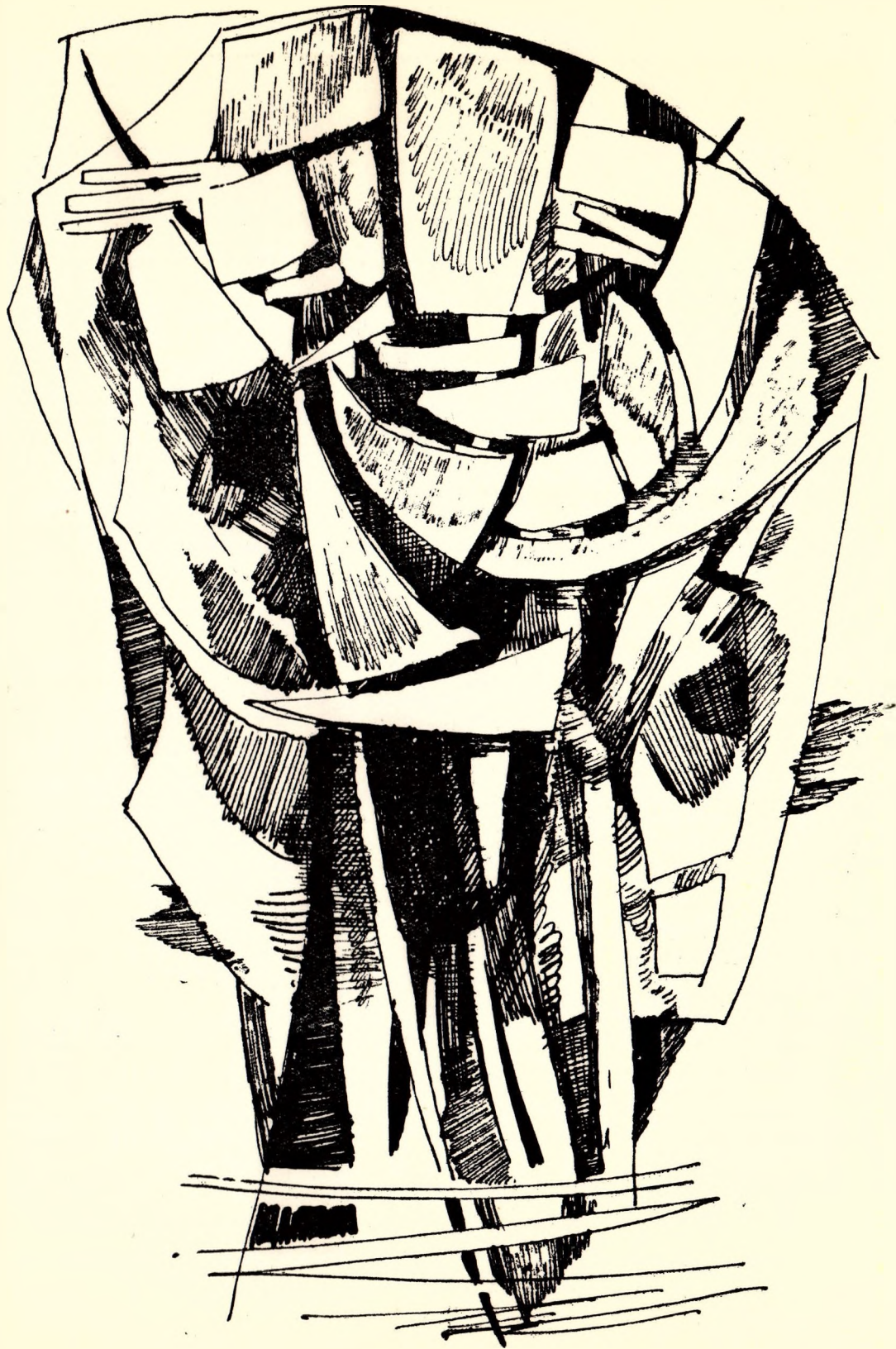
ARATÓ KÁROLY
BAJOMI LAZÁR ENDRE
BENKŐ ÁKOS
BERTHA BULCSU
CSORDÁS JÁNOS
DEVÉNYI IVÁN
FRIDECZKY FRIGYES
GÖRÖMBEI ANDRÁS
HALLAMA ERZSÉBET
KÁROLYI AMY
LAZÁR ERVIN
LORÁND IMRE
MAJOROS JÓZSEF
MAKAY IDA
MARAFKÓ LASZLÓ
CS. NAGY ISTVÁN
NAGY L. SÁNDOR
POMOGÁTS BÉLA
ROMVÁRY FERENC
SERES JÓZSEF
STENCZER FERENC
SZÁNTÓ TIBOR
TAKÁCS IMRE
TAXNER-TÓTH ERNŐ
TÁLASI ISTVÁN
THIERY ÁRPÁD
TOLDALAGI PÁL
WEÖRES SÁNDOR

KÉPEK:

DISKAY LENKE
R. FURTÓS ILONA
LANTOS FERENC
MARTYN FERENC
NÉMETH JÁNOS
RÉTFALVI SÁNDOR
SOLTRA ELEMÉR

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XI. ÉVFOLYAM 6. SZÁM

1968. JÚNIUS

TARTALOM

IAKACS IMRE: A sors lüktetése (vers)	483
LAZÁR ERVIN: Bokszt legenda (elbeszélés)	486
WEÖRES SÁNDOR versei: Elfeledt táj, Vallon bányavidék, Rajztábla, Négy soros	493
KÁROLYI AMY versei: Negatív, Az állatok nyelvén, Hajnal, Számadás, Emlékmű	494
SZÁNTÓ TIBOR: Vulkán Vendéglők (elbeszélés)	497
ARATÓ KÁROLY versei: Ilyenkor, Perc	512
MAKAY IDA versei: Végül, Gyászdal	513
TOLDALAGI PÁL: Bonyolult ember (vers)	513
BERTHA BULCSU: Kék égi tej (elbeszélés)	514
CSORDÁS JÁNOS versei: Hová lett, Messze vagy	523
FRIDECZKY FRIGYES: Meg kell értenem (vers)	524
LORÁND IMRE: Jókai és öt olvasó-nemzedéke	525
NAGY L. SÁNDOR: Moszkvai levél	533
BAJOMI LÁZAR ENDRE: Francia krónika	538
ROMVÁRY FERENC: Dél-dunántúli képzőművészek kiállítása	545
TAXNER-TÓTH ERNŐ: Színházi levél Budapestről	548
CS. NAGY ISTVÁN versei: Azzal a bájukkal, Hogy átjárja egymást	554
MARAFKÓ LÁSZLÓ versei: Kavicsok, Dal	555
POMOGÁTS BÉLA: Első ének	556
STENCZER FERENC: Ladányi Mihály: Dobszóló	559
SERES JÓZSEF: Mesterházi Lajos: Férfikor	561
HALLAMÁ ERZSÉBET: Takáts Gyula: Egy flóbertpuska története	562

TÁLASI ISTVÁN: Hernádi Gyula: Száraz barokk - - - - -	563
GÖRÖMBEI ANDRÁS: Moldova György: Az elátkozott hivatal - - - - -	566
MAJOROS JÓZSEF: Timár Máté: Késő virradat - - - - -	567
DÉVÉNYI IVÁN: Rónay László: Az Ezüstkör nemzedéke - - - - -	569
BENKŐ ÁKOS: Ungvári Tamás: Poétika - - - - -	570
THIERY ÁRPÁD: TV-szemle - - - - -	572
A Jelenkor krónikája - - - - -	574

K É P E K

DISKAY LENKE ex librisei - - - - 492, 524, 532, 544, 553

Műmellékleten

R. FÜRTÖS ILONA: Faliszőnyeg
 LANTOS FERENC: Zománc faliképtér
 NÉMETH JÁNOS: Kerámia falikép
 RÉTFALVI SÁNDOR: Fiú mozdonyal
 MARTYN FERENC: Csenedélet

A borítón SOLTRA ELEMÉR rajzai

J E L E N K O R

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-32, 50-00. F. k.: Braun Károly.

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók 175. Telefon: 13-05.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodájánál. (Budapest, V., József Nádor tér 1.) Evi előfizetési díj 72,- Ft. Egyéni előfizetési csekkszámja száma 60 068. Közületi előfizetési csekkszámja: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egy számlára.

68-2170 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

A sors lüktetése

1.

*A rendetlenségből kilépsz
piaci csivitelésből a harangszó
gubancos bozótjából a pipacs
tővisei közül a gyöngye rózsza
a feszes acélhid a város vénségéből
a szürke hasonlók közül az egy
mint kavics a tenyérben azok közül
akik lent maradtak a meder partján
formában kialakulsz az ég alatt.*

*Kilépsz a rendetlenségből a semmiből
hogy a tartós időnek mutasd magad.*

2.

*A kipattant szikrák kalandját három bátyám
leélte már, mikorra megszülettem.*

*Sikoltó baba-sírás, csecsemő-ijedelem,
tutócsillagok fénye reszket bennem.*

3.

*Böcsületességben az élet nehéz,
a vétek lehetősége megfélemlít,
beárnyékolja a tudat vizét.*

Ülök, és nem tudok tenni semmit.

4.

*Igaz hát
szalonnabőrrel zsiroztam be
mástél évtizede a bakancsomat
de a husvéti tojást is
és november végén az ekevasat.*

Úgy életem ahogy élni nem rossz
hiszen a szűköségben az élet megfér.

Gyötör a szűköség most a tágasságban
labdázik velem a befogott tér.

5.

Az élet nem én vagyok –
eszméletem leszáll a lágy humuszba.

Csak gyöngé fény-kvantumok
hirdetik, mint lidérc a mocsarakban:

itt egyszer élt valaki,
s erejének bomlása fosztóeszkál...

Mig végleg visszaveszi
uralmát az anyag a négy szál deszkán.

6.

Sose hagyom kimulni, aki voltam,
bár lepirítani kell ugyancsak.

Naponta más világból
látom az ifju embert,
naponta másként győz le
a rossz hagyaték.

7.

Lombját az ág – majd elveszít
egyszer az élet engem is.

Tölgyekről lehullott avar
televényével eltakar.

Mint a göcsörtös makk-sipot,
mellyel csupán a szél sipolt.

Micsoda szélnek sipja, én! –
majd várom, fölsszív a gyökér.

*Kifordítja a szél a fák lombját.
Hova jutok? – visszáját látom sorsomnak!
Eltekeredve sirnak a lisztes falevelek.*

*A kitikkadt, torró táj beleborzad
a tengert idéző, hideg szélbe.
Por-füstben zuhanyoznak a sovány gyomnövények.*

*De széllal szembe röpül egy kicsi madár,
csipkebokor helyett a bolond időt,
a kerge porvihart veszi otthonául.*

*És nem fordítja ki tollát a szél,
nem borul föl a fészke, ha ez a fészke,
ami most megtörténik a sik mezőben.*

9.

*Keresem – föltételeit a keresésnek.
Voltam eddig ásó és ásható föld,
napvilág és villanó cserép
voltam magam.*

*Ez csak a kialakulás korszaka volt,
helyzetrajz, ujjgyakorlat, a kilenc próba,
számvetés a jövőhöz,
akár az én jövőmhöz,
ha létrehozó is lehet, mi létrejött.*

10.

*Mondják, a vegyelemzés
a trágát kimutatta.
Éltek madarak valamikor
e komor sziklák fölött.*

*Mások a csontváz-rajzokat fényképezik,
a palás üledékeket levelezik,
titokban egy megkövesedett lábnyom reményében.*

*Én megint a lehetetlenre vállalkozom:
a tündér dallamokat, a kedves szívhangokat
próbálom kihallani a tördelt kövek
fekete réseiből, a megzavart múlt
ujjászülető, de üres térségéből.*

Boks legendája

Első találkozásom Árvai Lajossal – Árvai, mondom, pedig most már tudom, hogy nem ez az igazi neve – az Ökölvívó Csarnokban esett három vagy négy évvel ezelőtt. A csapatbajnokság egyik elmaradt találkozóját bonyolították le a Meteor és a CSMTK között, s bár ennek a találkozásnak már sem a kiesés, sem a bajnoki cím szempontjából nem volt jelentősége, a lelátók mégis megteltek, mert a Sportban közzétett párosítás néhány igen jó mérkőzést ígért. Azt hiszem, a CSMTK nyert kis pontkülönbséggel, de erre sem mernék mérget venni. Ami viszont a nehézsúlyúak mérkőzése, tehát a találkozó hivatalos befejezése után történt, arra mozzanatról mozzanatra emlékszem, olyan élénken, mintha tegnap történt volna.

A versenybírószám asztalánál izgatott sugdolózás kezdődött, a fehérbe öltözött bírúk élénken vitakoztak a ring sarka mellett. Aztán figyelmeztetőn felcsendült a gong, a megafon recsegő hangon jelentette:

– Kedves közönségünk, tekintettel a két hét múlva sorra kerülő felnőtt válogatott találkozóra, válogató jellegű mérkőzést rendezünk a nehézsúlyban Mosonyi Gyula és Árvai Lajos között.

Egy pillanatra csend támadt a nézőtéren, a ruhatárnál tolongók visszarahantak helyükre. Aztán megkezdődött a zavart zsi-bongás, a nézők értetlenül bámultak egymásra. A Szövetség megőrült – ágált valaki a felső sorokban – tele van analfabétákkal. Ki az az Árvai? Mi ez egyáltalán? Mosonyi Gyulát természetesen mindenki ismerte, ő volt a legjobb magyar nehézsúlyú – a szurkolók Bivalynak becézték –, s bár a nemzetközi mezőnyben nem sokat számított, hazai versenyző már hat éve nem győzte le. A válogatottban váltakozó sikerrel szerepelt, de soron következő mérkőzésén a kétszeres Európa-bajnok és olimpiát nyert Alekszander Knurok ellen a legkisebb esélye sem volt a győzelemre. Ezt mindenki tudta. Hogy most itt válogatósdit rendeznek, ez mégsem tetszett senkinek – nem érezték tisztességes dolognak. Valamelyik marha meglátott vidéken egy nehézsúlyút, és most ide cipeli Bivaly ellen, csak azért, hogy Bivaly érezze, bármennyire hatszoros bajnok is, a válogatottban jobb nehézsúlyúra lenne szükség. Van annak szabályos útja-módja, hogy összekerüljön Bivalyval, indítsák el az egyéni bajnokságon vagy valamelyik emlékversenyen. Ott bizonyítson!

Hogy ez az Árvai kicsoda, azt nem tudta senki. Valaki tudni vélte, hogy Nagykanizsán van ilyen nevű versenyző, de szomszédai leintették; a nagykanizsai Árvai légsúlyban nyert ifibajnokságot két éve, ha csoda történt volna vele, akkor sem lehetne most nehézsúlyú. A vitáknak Bivaly és Árvai megjelenése vetett véget. Egy más után jöttek ki az eredményhirdető tábla alatti öltözőajtón, Bivaly szokásos beemelegítő táncleépésekkel, a nyakizmait lazítgatva. Árvai valamivel magasabb volt, mint Bivaly, lomhán lépkedett, hajlott háttal, a vállait leengedve. Bivaly mellett arányos, jó testi felépítése ellenére puhának látszott, valószínűleg betegesen fehér bőre miatt.

Még ki sem értek a küzdőtéri ülések közül, már zúgott az aréna, s mikor beléptek a kötelek közé, ütemes kórus zendült: Üsd ki Bivaly! Csapd szét Bivaly!

Ennek az Árvainak valami hihetetlen szomorúság ült az arcán. Megálltak egymással szemben a ring két sarkában, Mosonyi aprótermetű edzője – máskor mindig élénk gesztikulálás közben, megállás nélkül szokta ontani tanácsait tanítványainak – fölényesen, jóságosan mosolygott, mint aki egy pillanatig sem kételkedik a mérkőzés kimenetelében. Árvai egyedül állt a másik sarokban, edző nélkül, s ez az egyedül-lét meg a szomorúság bűvös kört vont köréje, magányosnak és sérthetetlennek tűnt, mint egy tengerből kiálló szikla.

Hogyan engedhetnek egy ismeretlen embert Bivaly ellen kiállni? Ezen töprengtem, de akkor már megszólalt a gong, a két versenyző megindult egymás felé. Néhány tapogatózó ütés, a távolság felmérése, aztán egy gyors Bivaly beugrás, óriási balhorog. Gyetvai vezette a mérkőzést, azonnal álljt kiáltott, és rászámolt Árvaira. Számolás közben valószínűleg látta, hogy tévedett, mert bizonytalanná vált, bizonytalanságától a közönség is elcsitult, s valahogy ekkor ebben a néhány másodpercben tudatosodott mindenki – talán Bivalyban is –, hogy ezt a mérkőzést a fehérbőrű nyeri.

Számolás után felhangzott a „boks” vezényszó. Árvai káprázatos gyorsasággal támadott, beugrás, elhajlás, újra beugrott, megszorozta Bivalyt, villant a jobb ökle, a közönség felmorajlott, félelmetes erejű jobb csapott Mosonyi állán, Gyetvai megállította a küzdőket, és rászámolt Mosonyira. A nézőtérén néma csend ült, ilyent még senki nem látott. Bivalyra számolnak, ez nem lehet igaz, mert ha külföldi ellenfeleitől ki is kapott, megrendíteni sohasem lehetett. Azt mondták, sziklából van a feje. Pedig néhány pillanat múlva láttak többet is. Árvai egy újabb bal csapottjától Bivaly a földre került, s bár megpróbált fölemelkedni, rángatózó lábán és kótyagos, egyensúlyvesztett mozdulatain látszott, hogy a mérkőzés végetért, Bivalyt kiűtötték.

A kis edző berohant a kötelek közé, vadul lóbálta a törölközőt Árvai orra előtt, s mikor letámogatták Mosonyit a ringből, az edző a versenybíróshoz rohant, izgatottan magyarázott valamit. Nem hallatszott föl a lelátóra, de érezni lehetett: azt magyarázza, hogy Árvai csalt, preparált kesztyűvel öklözött. A vizsgálatot azon nyomban megejtették, de semmi rendellenességet nem találtak.

A közönség nem mozdult, s a bírák, vezetők asztalánál újabb suspitolás kezdődött. Árvai elindult az öltöző felé, de intettek neki, hogy maradjon, a válogatott edzője néhány szót szólott neki, ő beleegyezően bólintott, s a kötelek között visszabújt a ringbe. Leült, két karját végignyújtotta a kötélén, fejét hátrahajtott és merev tekintettel nézte a lámpákat, talán azért, hogy ne kelljen a közönségre néznie. Akkor már sejtettük, mit akarnak. Az első sorban ott ült Bayer Pubi, a BRSC nehézsúlyúja – ő volt az egyetlen, aki néhányszor megszorította Bivalyt, de győzni ő sem tudott elene soha – vele is tárgyalt a szövetség elnöke s Pubi – kerek, szőke haj keretezte gyerekarca miatt nevezték Pubinak – elindult az öltözők felé. Nyilván a vezetők arra számítottak, hogy Mosonyi könnyűszerrel legyőzi az idegent, s hogy nem így történt, egyszerre kétségbeestek, átkozták magukat, amiért belementek ebbe a kétéss játékba, mégiscsak lehetetlen máról holnapra egy vadidegent beállítani a válogatottba, az is lehet, hogy véletlenül győzte csak le Bivalyt, és Knurok ellen majd az első pillanatban kikészül – óriási blama lesz a vezetőségnek. Ezért kérték meg Árvait, hogy mérkőzzön meg Pubival (Mosonyi ugyanis, a szabályok szerint, kiütéses veresége miatt egy hónapig nem léphetett szorítóba) remélték, Pubi megveri és mégis egy igazi ökölvívó veheti fel a harcot a legendáshírű olimpiai bajnok ellen.

Pubira sokáig kellett várni – nyilván bemelegített –, Árvai mozdulatlanul ült a sarokban. Úgy lemerevedik, mint a pinty – mondta valaki a mögöttem lévő sorban, s szinte ugyanabban a pillanatban megjelent Bivaly edzője egy fürdőköppennyel és Árvaira terítette. Árvai fölpattant, az edző felé fordult – most látszott az arcán először, hogy kapcsolatot teremtett valakivel –, nyilván meg akarta köszönni, de a kis ember visszanyomta az ülökére, megveregette a vállát és lelépett a dobogóról.

Árvai Bayer Pubi elleni mérkőzése nem egészen egy percig tartott. Pubi jóformán még ki sem nyújtotta a kezét, máris két megrendítő erejű ütest kapott, Gyetvai kétszer számolt rá s amikor a második számolás után elkezdődött volna a küzdelem, Pubi edzője bedobta a törölközőt.

Másnap sokat cikkeztek az esetről a lapok, Árvairól óvatosan nyilatkoztak, de egy vezető újság tudósítója megkockáztatta a kijelentést: ehhez az emberhez hasonló tehetségű ökölvívót még magyar szorítóban nem látott, s biztosra vette, hogy a válogatott meccsen Alexander Knurok méltó ellenfélre talál. A Sport beszámolt a különös ügy előzményeiről is.

Árvai a Dinamó edzésén kereste fel a válogatott kapitányát, Láng mestert. Láng meghökkent, amikor az ismeretlen fiatalember arra kérte, a válogatott mérkőzésen

engedje őt boksolni Knurok ellen. – Nem kockáztat semmit – mondta –, Knurok fél kézzel megveri bármelyik magyar nehézsúlyút, olyan mindegy, hogy én kapok ki tőle vagy Mosonyi. – De hát tud ön egyáltalán boksolni? – kérdezte Láng. – Igen – mondta Árvai –, ha kívánják nagyon szívesen megmérkőzőm Mosonyival is. – Akkorra már többen odasereglettek a beszélgetők köré, s valamelyiküknek eszébe jutott, nem is lenne rossz egy kis hecc, hadd kapjon néhány pofont ez az örült pasas, s rábeszélétek Lángot, hogy engedje az idegent kesztyűzni kicsit Feketével, a Dinamó nehézsúlyújával. Láng, az ördög tudja miért, beleegyezett, a fiúk a jó hecc reményében előre dörzsölték a tenyerüket. – Játsszál vele kicsit – mondták Feketének. – Bízátok csak rám – válaszolta magabiztosan Fekete, de magabiztossága csak addig tartott, amíg be nem nyalta az első jobbegyenest. Már az első perc vége felé tisztelni kezdte ellenfelét, a többiek is elhalkultak, kiderült, nem pancserrel van dolguk, Árvain látszott, hogy bármelyik pillanatban ki tudná ütni Feketét. Láng megállította a küzdelmet és megkérdezte Árvait, hol tanult boksolni. Csak magánúton, mondta fanyar mosollyal Árvai, ennél többet nem is lehetett kihúzni belőle.

Először úgy gondolták, hogy a Mosonyi elleni meccset zárt ajtók mögött játszák le, de Mosonyi és edzője – azt hitték, valamiféle kelepécebe akarja őket rántani a szövetség – ragaszkodtak a nyilvánossághoz. Így aztán a Csarnokban került sor a mérkőzésre.

Sokat járok ökölvívómérkőzésre. Kiválasztott klubom nincs, csak „embereim” vannak, akiknek szívvel lélekkel szurkolok. Mérkőzéseiket mindig szorongva várom, s egy-egy „emberem” mérkőzését majd annyira megszenvedem a lelátón, mint ő, bent a szorítóban. Talán azért, mert képtelen vagyok orditozni, átítatódom székhöz szegező, robbantó feszültséggel. Kedvenceim mérkőzése után olyan kimerültnek érzem magam, hogy aznap már semmiféle nagyobb energiát igénylő tevékenységre nem vagyok képes.

Árvai Lajos Bivaly elleni mérkőzése előtt lépett be kedvenceim sorába, azzal egyidejűleg, ahogy megjelent az eredményhirdető alatti ajtóban. Hirtelen ébredt rokon-szenvemre máig sem találok magyarázatot, de egyáltalán követhető-e az ilyesféle érzelmek gyökerükig? Nem hiszem. Tény, hogy Árvai Knurok elleni mérkőzése előtt már egy héttel nem találtam a helyemet, ideges, figyelmetlen lettem, mint valami váltóláz gyötört az elkövetkezendő kilenc perc. Most visszagondolva akkori állapotomra, hajlok arra a meggyőződésre, hogy tulajdonképpen ez az izgatottság nem azért vibrált bennem, hogy Árvai mindenképpen győzzön. Nem tudnám pontosan megfogalmazni – s lehet, hogy nem is így volt –, de valami rendkívülit vártam ettől a mérkőzéstől, izgatott várakozásom olyan beteljesülések jegyében fogant, amelyek a józan ész szerint semmiféleképpen sem tartozhattak egy ökölvívó mérkőzés kerekeibe. Az, hogy ki győz, úgy hiszem, eszembe se jutott.

Knurokék válogatottja jó európai középcsapatnak számított, kemény, robbané-kony, de nem túl technikás versenyzőkkel (természetesen Knurok kivételével, mert hozzá fogható ökölvívót keveset hordott hátán a föld), a magyar csapat tehát a siker reményében vehette fel velük a küzdelmet. Ez a siker nem is maradt el, a zsúfolásig telt nézőtér előtt a magyar fiúk már az alsó súlycsoportokban bebiztosították a győzelmet. A végeredményt tehát a Knurok-Árvai találkozó nem befolyásolta. Mégis – ez előtt a mérkőzés előtt forrt fel a csarnok levegője, pattogtak a túlfeszített hangulat száraz szikrái.

Knurok olyan magas lehetett, mint Árvai s „civil”, azaz ringen kívüli mozgásában volt valami medveszerű, ugyanúgy hajlott háttal, leeresztett vállakkal lépett a csarnokba, mint Árvai. Arcán gyermeki mosoly ült, távoli minden ellenséges vagy nagyképű mosolytól, úgy lépett a szorítóba, mint a gyerek, akit végre leckék, rendszabályok, falak közül egy szellős, széles térségre engedtek játszani. Lágyvonású, keleti jegyeket hordozó arca barátságosnak, majdhogynem szeretettelinek tűnt.

Knurok a támadó harcmódot kedvelte, az ellenfél támadásait játszi könnyedséggel védte ki, bal egyenesekkel bevezetett támadásait egy villámgyors jobb horoggal vagy jobb lengővel fejezte be, s jobbkezeseinek kevesen tudtak ellenállni.

A mérkőzésvezető kézfogáshoz rendelte a küzdő feleket, Árvai arcán kerestem

a múlt heti, mélyen belevésődött szomorúságot, de most a bűvös körnek nyomát sem lehetett látni, olyan benyomást keltett Árvai, mint aki egy reménytelenül nagy, idegen tömegben váratlanul régi jóismerősre bukkan, s piheként röppen el magányának szorító érzése.

Aztán a ring összekapcsolta a két embert. Knurok szokásos modorában kezdett, megindult előre, balegyenes, újabb balegyenes, lendült a súlyos jobb – s ekkor érte az első meglepetés, Árvai villámgyors balegyenessel verte keresztbe a támadást, elhelyezett egy jobbcsapottat a meglepett Knurok mellén. Knurok óvatosabb lett, fellillanyozódott – a mérkőzés után azt nyilatkozta, hogy ebben a pillanatban érezte meg: ez a mérkőzés élete egyik legszebb bokszcátája lesz.

Hiába kísérelném meg a páratlan szépségű küzdelem leírását. A legváratlanabb helyzetekből kibomló támadások, ütések, védések, elhajlások szípkázó kavalkádja.

A közönség reagálása volt a legmeglepőbb. Azt várta volna az ember, fröcsögő lelkesedés tűzijátéka veszi majd körül a mérkőzést. A csarnok nézőtere azonban szokatlan csendbe sülyedt, csak néha rebtent fel egy-egy elismerő moraj, bele-bele dübörgött a csendbe a nyíltszíni taps – de ez igen távol állt az ökölvívó mérkőzések fortyogó, üvöltöző hangulatától, sokkal inkább olyan volt, mintha egy intellektuál közönség valamilyen kimagasló szellemi produkciót részesítene őszinte elismerésben.

Ezek ott a ringben minden menet után olyan boldogan ölelkeztek össze, mintha rég elveszettnek hitt testvérükre leltek volna a kötelek között.

A mérkőzés végén pedig ismét példátlan eset történt. A gongszó után mindketten a sarokba léptek, Knurok valamit magyarázott az edzőjének. Az edző felhúzott homlokkal megrántotta a vállát, Knurok átment Árvaihoz – úgy beszélgettek, mintha tudtak volna egymás nyelvén, széles gesztusok és élénk mimika nélkül. Végül Árvai lelkesen bölintott, kart karba öltve vonultak a versenybíróasztal felé eső oldalra, Árvai előrehajolva leszólt, lent az asztalnál egy csomóba röppentek a fejek – aztán felszólt egy hang: Saját felelősségükre!

Kihirdették az eredményt. Ezzel a válogatott mérkőzés véget ért, a mérkőzésvezető kilépett a ringből, a versenybíróasztal szedelőzködött, a ring fölötti reflektorokat félerőre kapcsolták. Ekkor azonban a versenybíróasztal elnöke a mikrofonhoz hajolt: Kapcsolja vissza – mondta.

A közönség mozgolódása megszűnt, bámultak a ring felé, Knurok és Árvai még mindig ott álltak a sarokban, megindultak egymás felé, keztyűik összeérintésével üdvözölték egymást és bokszolni kezdtek. Tíz vagy tizenegy percig vívtak egyfolytában, bíró nélkül, saját szórakozásukra. Csupán kétszer álltak meg, egyszer amikor Knurok mélyet ütött s felemelt karral jelezte a szabálytalanságot, másodszor is Knurok emelte fel a kezét, megnézte Árvai vérző homlokát, széles mosollyal jelezte, hogy jelentéktelen semmiség, s folytatták a küzdelmet. A közönséggel akkor már szem-melláthatóan mindenfajta kontaktust elvesztettek, még azt a keveset is, amelyet a hivatalos mérkőzésen még érezni lehetett. Maguknak bokszoltak.

Hirtelen, átmenet nélkül fejezték be, anélkül hogy összebeszéltek volna.

Az egyesületek edzői, vezetői a kijáratnál nyüzsögtek, Árvait várták, sokan telefonon beszéltek egyesületük főmuftijaival, mit ígérhetnek Árvainak. Mindenki szeretne volna megszerezni őt saját csapata számára. Árvai azonban egy óra múltán sem került elő, valaki végigszaladta az öltözőket, benézett a fürdőbe, de a fiút nem találta. Nyilván a szabadtéri pályákra vezető mellékajtón ment ki, átmászott a kerítésen s eltűnt a város forgatagában.

Sokat nyomoztak utána, de sohasem sikerült föllelni.

Egyre ritkábban emlegették az Árvai legendát, bár meggyőződésem, akik látták ezt a mérkőzést, sohasem felejtik el, s ha nem beszélnek róla, azért van, mert egyre nyomasztóbbá válik az emlék, bennem is azt az érzetet keltette, hogy valami nagyon fontosból végérvényesen kimaradtam.

A történetet csak azért kezdtem el, mert a múltkoriban egy erdőgazdaságban jártam. A vadászházhoz igyekeztünk régi ismerősömmel, Barta Ignác vadőrrel, dülőutakon és nyiladékokon keresztül. Az egyik tagban favágók dolgoztak s egy farakás mellett néhány beszélgető munkást és egy gumicsizmás, vadászkalapos férfit pillan-

tottam meg. Villámként ért a felismerés, azonnal futásnak eredtem, megálltam a vadászkalapossal szemben s – nevetséges, de talán vádlóan csengett a hangom – rákiáltottam: Ön Árvai Lajos!

Mindannyian meghökkenve néztek rám, nem értették a jelenetet.

– Árvai? – csodálkozott fáradtan a férfi. – Uram, bemutatkozhatom, Biczó Ferenc vagyok.

Elvörösödve, zavartan hápogtam, s amilyen sok reménnyel, jókedvűen indultam ide az erdőbe, olyan letörten ballagtam most tovább Barta Ignác mellett.

– Ismeri a mérnök urat? – kérdezte.

– Nem, összetévesztettem valakivel – mondtam gyorsan.

Szótlatlanul baktattunk egymás mellett, az őreget zavarta a csend, a múltévi szarvasbőgésről beszélt, hogy a kapitális páratlan huszonkettést sikerült egy nyugat-német vadásznak kilőnie.

– Amelyiket két éve néztük az Iharosban, emlékszik?

Nem figyeltem oda, a kérdés megzavart, megálltam s automatikusan megkérdeztem.

– Jól ismeri ezt az erdőmérnököt?

– Gyerekkora óta. Szlamkapusztai. Ott volt főagronómus az apja.

– Szokott bokszolni?

Az öreg hunyorogva nézett rám, szája szögletében gúnyoros kis mosoly, mintha most azonnal pikáns titkokról hullna le a lepel.

– Hát maga tudja?

Nem tudom miért villant belém, hogy ravaszkodnom kell, attól félttem, ahogy az öreg kideríti, hogy semmit sem tudok, elhallgat, pedig én azt szerettem volna, ha egyszerre, tömbként zuhan rám a titok nyitja. Még azt az időt is sokalltam, amíg szavakba öntheti valaki.

– Láttam bokszolni – mondtam.

– Itt az erdőben? – kérdezte mohón.

– Igen – vágtam rá gyorsan.

– Az a fekete az unokabátyja. Örültek voltak, mi?

– Az unokabátyja is itt él? – kérdeztem.

– Hát nem tudja? A vonat elé ugrott. Valami nő miatt.

– Mikor?

– Négy vagy öt éve. Nem sokkal azután, hogy hazajött.

– Honnan?

Figyelmesen nézett rám, talán akkor jött rá, hogy nem sokat tudok az ügyről. Nehezemre esett, de igyekeztem közönyösen, izgatottságomat palástolva ránézni.

– A második háború alatt, gyerekfejjel került külföldre – mondta az öreg –, úgy mondták, Afrikában van. Ötvenben jött haza, Szlamkapusztán dolgozott az erdőszetben, különben Biczóéknál lakott, mintha a fiúk lenne. Nagyon szomorú egy ember volt, én már akkor gondoltam, hogy nem jól végzi. Valahogy olyan formája volt. Bokszoló lehetett odakint, mert az orra laposra volt verve, hát hiszen látta maga is. Feri akkor még gyerek volt, ez meg tanítgatta bokszolni. Eleinte csak játszódtak, nevetgéltek, ott csinálták az udvaron, nézhette őket bárki. Aztán egyszer csak elhagyták. Nem törődött vele persze senki. Elhagyták, hát elhagyták. De aztán én észrevettem, hogy kijárnak a Kút völgybe, maga is ott láthatta őket, van ott egy tisztás, azon verekedtek. Én elég sokszor meglestem őket. Első alkalommal közbe akartam avatkozni, azt hittem agyonverik egymást. Pedig hát nem. Azt hittem, nem normálisak. Mert verekedés után, olyan boldogan mentek haza, hogy azt én el nem tudom magának mondani. Két marha. Ne haragudjon már, hogy ezt mondom, de mit lehet mondani rájuk? S látta volna, hogy az a kriptaszökevény hogyan mosolygott. Madarat lehetett volna vele fogatni. Aztán a vonat alá ugrott. Egy kurva miatt, mindenki csendje volt, épp abba szeretett bele!

Egy hétig maradtam az erdészlakban, hasonlóan a korábbi évekhez, de visszaindulásom napján most nem éreztem magam kipihentnek, szétforgácsoltabb, fáradtabb voltam, mint amikor idejöttem. Máskor teleszívtam magam az erdővel, eggyé

tudtam válni a fákkal, fűekkel, zegzugos erdei utakkal. Most egyetlen élményt se őriztem magamban, csupán mindennapos sétáim végoelja a kútvolgyi kis tisztás vé-södött belém, de ez sem úgy, mint az erdő más tájai, ennek a kútvolgyi tisztásnak – ahol egyébként nyoma sem látszott semmiféle küzdelemnek – semmi köze sem volt már erdőhöz, természethez.

Ignác elkísért az erdő széléig, innen még négy kilométert kellett gyalogolnom az állomásig. Az út jó darabig az erdőt érintve kanyargott s csak lent egy kiszögellésnél fordult élesen a mezőnek. Itt ennél a kiszögellésnél lépett ki az erdőből Biczó Ferenc.

Megemelte a kalapját, zavartan nézte az arcom.

– Nagyon megkértem – mondta –, ne szóljon senkinek a találkozásunkról. Csak kellemetlenségekkel járna.

– Megígérem – mondtam nevetségesen ünnepélyesen, mint egy összeesküvés fogadalmát. De mozdulni nem tudtam, pedig talán várta is, hogy elköszönjek.

– Magából nagyon nagy versenyző lehetett volna – mondtam.

– Hát az voltam – nevetett fanyarul –, ha látott a Csarnokban, ugye ott látott, akkor tudhatja.

– Arra gondoltam, hogy olimpiai bajnokságok, esetleg profi világbajnokság. Ön előtt nyitva állt az út.

A fanyar nevetés még mindig ott bujkált az arcán, rámnézett, érdeklődés villant mosolya burka mögött.

– Az állomásra megy?

– Igen.

– Elkísérhetem?

Megindultunk egymás mellett a kocsikerék vájta homokteknőkben.

– Karesz tizennyolc éves koromban beküldött a megyeszékhelyre, hogy lépjek be a csapatba – mondta.

– Karesznek hívták az unokabátyját?

– Igen. Honnan tudja?

– Beszéltek az emberek. Az erdőőr látta magukat bokszolni a Kútvolgyben.

Csodálkozva rámnézett.

– Látott?! Örültek tart bennünket az öreg, ugye?

– Hát...

– Tudja, talán azok is voltunk. Magának ezt hiába magyarázom. Bocsásson meg, nem akarom megbántani. Azt hiszem, senkinek sem tudnám megmagyarázni. Legfeljebb Knuroknak – elmosolyodott –, de ő amúgy is tudja. Meglehet, hogy van még néhány ember. Nem tudom. Hallott Gypsi Tomról?

– Hogyne, azt mondták, ő lesz Joe Luis méltó utóda. Aztán egyszerre eltűnt. Ha jól tudom, dél-afrikai volt – itt már világosság gyúlt bennem. – Ő volt?

– Igen. Minden idők legjobb bokszolója. Ezt nekem elhiheti.

– És miért hagyta abba?

– Amiért én, bent a megyeszékhelyen. Akkor már felkészült, képzett bokszoló voltam. Az első kesztyűzésemet egy edzésen úgy kezdtem, ahogy kint az erdőben szoktam Karesszal bokszolni. Mit mondjak rá? Szóval boldogan. Belefeledkezve. Az ellenfelemnek fogalma sem volt a bokszhoz, egész lényéből sugárzott a győzniakará. Győzni akart, érti?

– Minden sportoló győzni akar.

– Lehet. Én nem akartam. Eszembe sem jutott a győzelem. Bokszolni akartam. Talán ez nehezen érthető...

– Értem – mondtam. – Láttam a Knurok elleni mérkőzését. Meg azt a ráadást. Amit egymásnak adtak és nem a közönségnek.

– Igen – mondta –, Knurok csodálatos volt. Itthon láttuk egyszer televízión. Szegény Karesszal. Ez azt mondta, na látod, ez az!

Szóltanul bandukolt mellettem.

– Otthagytá a megyeszékhely csapatát?

– Igen. Mindenképpen otthagytam volna, akkor is, ha nem akarom. Nem ment

a bunyó. Mindig valami idegen közegben éreztem magam ellenfeleimmel szemben, csupa görcs lettem. És mérhetetlenül szomorú. Akkor határoztam el, hogy azontúl csak Karesszal bokszolok. Emlékszik rá, Mosonyit is meg Bayert is azonnal kiütöttem. Nem tehettem mást, ha tovább kell velük szemben állnom, kikapok.

A nyárfák felkiáltójelei között feltűnt az állomásépület.

– Na, rögtön ott vagyunk – mondta felsóhajtva, mintha nagy tehertől szabadult volna meg.

– Knurok más volt?

– Más – mondta felfénylő arccal. – Tudja mi az, hogy nagyon tiszta öröm?

– Azt hiszem – mondtam bizonytalanul –, azt hiszem, tudom.

Kutatóan nézett rám. Nem válaszolt.

Már hallottuk a vicinális távoli csattogását.

Kézfogás nélkül váltunk el, felkapaszkodtam a meredek lépcsőkön. Még akkor is mereven állt a sínek mellett, amikor elindult a vonat. Lerántottam az ablakot, kiintettem neki.

Azt hiszem, látott, de nem intett vissza.

Elfeledt táj

Hegyi lámpa
vetkőz hiénafoltot
a szakadék özvegye
a kőgörgeteg kancája
meredek vágás a gyümölcsben
ahol a madár
szárnyával kártyáz a kertben
mennybolt fekszik alája
gyors körökben
semmi tartós jel
minden intog
sehol a halál
árnyába rogy a gerinc a tető
bozótból fölfordul a vászon
kútból a száj
virágzik a torony
mikor gyermeki parittyából kiröppen
szünet nélkül
a kő

Vallon bányavidék

Ez a város, ahol szembejönnek.
Padlás-lyukon kifut az egér.
Szélére a nyirkos füst-özönnek
a múlt alkony farktolla elér.

Nehéz testtel fordulnak az alvók,
feledt álmuk is velük torog.
Kinn az utcán részeg imbolyog
és dalából kárognak a hollók.

Rajztábla

Háromszögünk megtapad
a síkon, túl-nagyra mértén,
nem számlálva szétpattogzó
búborékot és nyomot,

*sem a forgás iverit,
 csak éles sarkok maradnak.
 Mig szétnyílt az alkotó és
 két irányba távozott,
 itt az eszköz diadalmas,
 teremtés mását mimelve
 ha csökkent mérethben is
 a bizalmas határok közt
 hol a körző kettős szára
 őt, ki nincsen, nem pótolja,
 csak hasonlít. Feje is van...
 Vagy változzék Valakivé,
 kérdezze: Kiáltás-e?
 S inkább állványát lerontva
 a termésnek adja vissza
 ősi egyszerű ténységét,
 mert ennél nagyobb megoldás
 asztalunkra úgyse tér:
 formaként, bár forma híján,
 gömb módján, de határ nélkül,
 szűzen virraszt önmagában.*

Négysoros

*Hol a nép egyetlen egyén
 s hemzsegsnek a királyok,
 megyek a ház túlsó felén,
 egy búkkát körülállok.*

KÁROLYI AMY

Negatív

*Megszámláltad, hány lépcsőfok a Styxig
 vagy harmadában eszmélsz hova mégy
 s botlasz görögve az iszamos zöldbe
 a holtak nyögései
 az alvilág borzalmait
 újságpapírral letakart sors*

Vagy könnyedén mégy, könnyű táskát lóbálsz
(keskeny élet lapul a táska mélyén
az őrtálló szörny úgyis elveszi)
Vagy vonakodva mégy és meg-megállsz
háton batyu lódit jobbra-balra
a búcsúzó megáll és visszanéz

Lót felesége nézett így a tűzre
minek fényében még szebb a világ
még fehérebb a négy torony s a város
szirmokat hajtó lángoló tető

Így nézett Zsuzsánna, mire megvénült
s az őt leső agok a föld alatt
fehér tagjai meglötyögő bőrsák
de kebleit még őrzi a patak

Így bámult Goethe nagy kalapja alól
a via Appián
egy kisvárosba kövült sors után

Így nézett anyám
kérdőjel szemében
a fekete zsandár talán int neki
s a tévedések szomorú játékát
folytathatja vagy újra kezdheti

Kicsiny szoborra sanyarult feje
a szenvedéstől behavazva
dióvá tárgult pillantással
az örök ittlétet akarta

Mert mi jó itt? az örök visszatérés
a megszokás bűgő csigája
egymást követő éjek, évszakok
aranykeretes litániája

És mi borzaszt és mi rossz odalent
a nemlét újdonsága
újságpapírral betakart sors
alatt bolyong Goethe, Zsuzsánna
más az égövünk, delünk, anyánk
kik léteztünk millió változatban
nemlétezésünk változatlan
sötét kristály-oldatba lépve
a negatívunk vár reánk

Az állatok nyelvén

I.

Emlék: vád és örvád nélkül.

II.

Nekünk még élsz. Mi nem láttuk a sintért.
Neved a kerítésen pillangóként átlibeg.

III.

Nem vagyok jó. Csak az állatokat szeretem.
Az embereket csak az öregek, a gyengék állatszemeivel.

Hajnal

Ezüst oltáron
tüzes ostya
ministrálnak a sárgarigók

Számadás

Mulatozás közben jött érte az angyal
csengő poharak közül vitte a csendbe
csillárok alól a kinti sötétbe.
Sárga-kabátos vidéki gavallér vette kalapját
búcsut intve a cimboráknak
szitkozódó, fogadkozó szája lepittyedt
pohárra, asszonyra font keze lecsüggött
Ment számot adni a bemocskolt abroszról
a szőnyegről mit parázs lyuggatott
a vétkes száj, a fogak, a nyelv
a vétkes kéz, a görnyedő hát
ment számot adni az Úrnak
kinék hűtleri szolgája volt.

Emlékmű

szóból, szélből, gyertyalángból

Vulkán Vendéglők

Hol is kezdjem?

Elaludtunk. Nem süttött ki a nap. Nyáron olyan télies reggelt még sosem láttam. Rögtön arra gondoltam: A jelentés. Mindjárt kéri a jelentést.

Adelina az alvásnak mindig úgy veti oda magát, hogy külön szépséget pénzért sem mutogatnak.

De hát feltápászkodtam mellőle és mentem a Laborba.

Láttam, a kutyáink már csudára éhesek. Nyüzsögtek a belső udvaron, remegett a hátuk, az orrukat felfelé tartották.

Másoknál egyetlen kutya is felébreszti az embert: csahol, vakkantgat, de ezek együttesen is inkább csak zizegtek.

Az embereimre ráláttam az ablakból. A fekete bunker előtt ültek. Meleg napokon jó ott. A bunker mélyéből egy kis hideg pásztázik a hátukra. Gitározgattak.

Kiabáltam nekik. Visszakiabáltak, hogy minden érték normális. Aztán mielőtt még kérdezhettem volna, hogy mi van Pietróval, szomorúan mondták, hogy meghalt az éjjel.

Ilyent! Hogy manapság valaki egy vakbél-műtétbe belehaljon! Pietro ezt tette.

Már akkor Adelina is bejött a Laborba a szafaládéért. A Labor nagy hűtőszekrényéből a kristályosított preparátumok fölül szedegette kifelé a kutyaeséget.

Valamelyik emberem bekiabált: – Jelentsd azt, hogy kirúgtad Pietrót.

Megkérdeztem tőle: – Mit akarsz te? Miért mondanám szegény Pietróra, hogy kirúgtam?! Dehogyan mondom.

De nem hagyták annyiban a dolgot, rámszóltak, hogy csak gondolkodjak egy kicsit.

– Min? Mi a nyavalyán kell gondolkoznom?

– Mit vár tőled direktor Renzo? – Ezt kérdezték és Adelina is megszólalt a hátam mögött.

– Tudod, hogy apád dühöng a sok rezsiért.

– Hogyne – mondtam. – Az igaz. De ennek mi köze...

Végül megértették velem, mondjam azt az öregemnek, hogy Pietrót kirúgtam, takarékoságból szélnek eresztettem.

– Ravaszok vagytok – mondtam –, jaj, de ravaszok. Ez nekem sosem jutott volna eszembe.

Az embereim cincogtatták a gitárokat. Rajtuk volt ugyan a sötét zakó, azon meg a karszalag, hogy GEOLÓGUS, de legalább nem a tollas-labdát hajkurászták. Habár olyankor ingben vannak, vagy félmeztelenek, de tőlük ötven méterre mégis ott a tábla a betonút szélén, hogy Rengés Kutató Állomás.

Ezerszer kértem őket: legalább játsszák meg a tevés-vevést, a jelenlétük fontosságát.

Ezek a gazemberek éppen csak az ujjaikat mozdítva olyan nyugodtan terpeszkedtek, hogy még a legyeket sem zavarták el.

És mindez csak egy órával a széklift indulása előtt, amikor a büfé-kocsik ugyan még nem indultak el, éppen az én késedelmeskedésem miatt, de ilyenkor már elhúzhatnak erre türelmetlen autósok, meg akik nem tudják, hogy csak egy óra múlva indul a széklift a kráterhez. Aztán már hamarosan jönnek a tour-ok autó-carjai is.

A gyalogösvényen elkésett szőlőmunkások sántikáltak, bukdácsoltak a horpasz felé. Az apámtól szorulnának, és én is kapnék tőle, hogy rájuk sem ordítottam.

A feleségem kosárba gyömöszölte a rengeteg szafaládét, aztán csak megállt és nézett rám.

En műszertől műszerig loholtam és az összesítő lapra jegyeztem az adatokat.

Adelina gúnyosan azt jósolta, hogy most mindjárt meg fog szólalni a telefon, mert fogadjunk, hogy a büfé-kocsikat nem merték elindítani, de mégsem mondják meg becsülettel, hogy a jelentés nélkül nem mernek indulni a Vulkánra, hanem valami ürüggyel kezdik a csevegést.

Adelina ezt jósolta, és várt.

– Légy jó kislány, Zsuzsu – mondtam neki. – Néztem a regisztereket, vele nem tárgyalhattam.

Ha a berendezések jók, a skálák valós értékeket mutatnak és ha én csak egy kicsit is értek az egészhez, akkor nincs az a rengésmentes alföld, amely pillanatnyilag statikusabb a mi Vulkánunknál. Néztam az inga grafitjánál a papírost. Azon egyetlen rezdülésnek sem volt nyoma.

Megszólalt a telefon. Csakugyan a Készletezőtől beszéltek, és csakugyan hátulról mellbe kezdték. Hogy megkaptuk-e az új aggregátort.

Mi nem is kértünk. Ez aztán hamar tisztázódott. Mondtam nekik, hogy most már várják meg a reggeli jelentést.

Közöltem, hogy null-pont körüliek az értékek. Megkérdeztem, diktáljam-e fel a törzs-adatokat.

Adelina azt mondta a hátam mögött: – Ó... Ó... Nem lényeges. De talán a rend kedvéért mégis.

És valóban mit hallottam a telefonban: – Nem túl lényeges. Esetleg a rend kedvéért.

Kis türelmet kértem. Odamentem a mechanikai feszültségmérőhöz. Valahogy megéreztem, hogy elakadtnak áll, még zötykölésre sem mozdult.

Kikiabáltam az ablakon a naplopóimnak, hogy legalább szökőévenként szednék szét és tisztogatnák a műszereket.

Gitároztak tovább és visszaszóltak: – Nincs ott hiba semmi.

Adelina rámszólt: – Hagyd már abba... Igazán mindegy. Azt feleltem neki: – azon a bizonyos iksz napon, amikor katasztrófa lesz, nekem azt kell mondanom, hogy ne induljanak fel a hegyre.

– Tudod, hogy ezen a hegyen soha nem lesz iksz nap – mondta ő.

– Dehogya is tudom – feleltem neki. Mindenütt lehet. Itt is...

Jelentettem telefonon, hogy a mechanikai feszültségmérő nem működik.

Adelina a hátam mögött már mondta is, hogy mit fognak kérdezni tőlem. Ismét eltalálta.

Megkérdeztem Adelinát: – Miért vagy ennyire felpaprikázva?

– Mert itt van Armando.

– Azért, mert itt van Armando?

– Igen.

– Nem értem. Hiszen ő már itt van négy napja...

– És hamarosan elmegy.

– Azért szomorkodsz?

– Hogy mi itt maradunk, azt sajnálom.

A telefon ezalatt üresen zúgott a fülemlnél.

– Tudod, hová mentek szaktanácsért? – kérdezte Adelina. – Direktor Renzóhoz. Úgy látszik, ma ő maga is a hegyre készül. Csodálom, hogy a japán hal iránt még nem érdeklődtek.

Észbe kaptam: a japán törpe harcsát csakugyan még nem néztem meg.

Bementem az ablaktalan kis helyiségbe. Az akvárium közepén ott aludt a japán hal. Ez már lassan elfelejti, mi az, hogy nyugtalanság. Állítólag ha a földlökés közeledtét érzi, akkor vadul ide-oda ficáncol.

Adelina tovább békétlenkedett. Szidta az apámat. – Direktor Renzo nem mer nyíltan odaállni és megmondani, hogy fél, hogy ő gyáva. Megjátssza, hogy ő teljesen nyugodt, és nem tehet róla, hogy a beosztottai olyan túlbuzgók és óvatosak.

Mi az apámat addig soha nem szoktuk „Direktor Renczó”-ként emlegetni. Magunk közt csak úgy mondtuk, hogy az Öreg.

Nem kérdeztem meg Adelinától, hogy miért lett egyszeriben olyan izgága és mérges. És még hozzá Armando miatt.

Majd kiderül, gondoltam. Azt hiszem, csak a nagyon okos emberek kérdeznek meg mindent, amit nem értenek, meg az egészen buták. Én azért nem vagyok olyan egészen buta.

Megcsókolgattam az én Adelinámat: – Kicsi Zsuzsu baba. Ne mérgeledj, amíg engem látsz. – És csak kinevettem a durcás képét.

Adelinát aznap csak bámultam. Ebédnél, vacsoránál is fészkelődött, amikor én az ételre akarok figyelni.

Olyanokat mondott: – Nekem elegendő van a te direktor Renczóból... Én már nem is szeretem őt... Hallod, mit mondok? Nem szeretem direktor Renczót.

Fokozatosan elszomorodtam. Hát mi ez? Ha az Öregemet így tudja látni, akkor talán már engem sem szeret.

Most elkezdte az Öregemmel. De miért? Nem értem. Miért? Nem lett az se jobb, se rosszabb. Ilyen volt mindig.

Adelina panaszkodott, hogy ennek az egész vidéknek a Siralom Völgyének kell lennie, itt nem lehet vidáman, fiatalosan, az izgalmas új szerint öltözködni. Az itt lehetetlen.

Adelina szép fehér arcát oda tartotta egészen közel hozzám és úgy mondta: – Gondolj az édesanyádra... Te nem örülnél, ha Armando számonkérné a nővérét az apádtól?... Csak az Öreged tudja, hová lett a felesége. Hogyan halhatott volna meg az a földrengéskor, vulkán-kitöréskor, amikor itt sosem volt semmi? Mese az egész.

Feleltem neki: – Azt azért nem tudhatjuk... A kapanyél is elsülhet. Mondtam már neked, hogy lehetett itt olykor kisebb vulkáni tevékenység.

Adelina nézett engem és azt mondta: – Két millió éve.

Gondolkodtam, nagyon sokáig gondolkodtam, sok gyufaszálat kurtára rágtam, de nem hiába, mert megtaláltam a nyugalmamat: – Ha az anyámat nem temette be a láva, akkor is békében és háborítatlanul hunyt el. Apám nagyon becsülte őt. Ha azt mondja, hogy a saját felesége is a vulkán áldozata lett, azzal senkinek sem árt, de nagyon hatásos reklámot csinál a vulkánnak.

Adelina faggatott, hogy Armando mennyire szerette a nővérét, az én anyámat.

Mesélték azt, hogy Armando nagyon szerette és bár a halálhírt sokezer mérföldnyire innét tudta meg, egy évig teljes gyászban volt, és halottak napján azóta is lángot éget érte. Adelina azt mondta: – Tehát most itt a jó alkalom... Aztán talán soha többé.

Mert hogy annyit nyugtalankodott, nem szunyókálhattam aznap ebéd után.

Állítólag én valamikor évekkkel ezelőtt azt mondtam, hogy ha innét valaha felkerekednénk, akkor a nagybátyám mellett tudnék élni. Ott esetleg igen. Armando védőszárnyai alatt. De sehol másutt a világon.

Én ezt mondtam volna? Lehet...

Amikor tőlem olyasmit idéznek, amire én nem emlékszem, akkor jobbra valami kiadós kellemetlenség következik.

Hogy külföldön sehol máshol, csak Armandónál. Milyen jóságos, ősz ember! Ezt már Adelina mondta, és azt is, ha egy kicsit elárulnánk, hogy micsoda nagy család ez a vulkán, akkor Armando ellátná az apám baját és bennünket pedig rögtön elvinne.

Azt mondtam: – Ugyan.

Adelina később gyanakodni kezdett: – Nem ment tönkre Armando? Mert más-ként miért beszélne annyit a honvágyról? Más gazdagok szó nélkül átrepülnek az óceánt, hazlátogatnak, de egyáltalán nem nyivákolnak honvágyról.

Megnyugtattam, hogy Armando változatlanul milliomos. A cigarettagyára olyan hosszú, hogy a magasvasút négyszer áll meg mellette.

Valamitől féltam. Talán, hogy felesleges dolgokról beszél Armandónak.

Adelinát és Armandót nem hagytam kettesben, nem hagytam őket magukra.

Nagyon igyekeztem. De arra is vigyáznom kellett, hogy ez a nagy együttjárás ne legyen szembeötlő. Aztán végtére szusszal is bírnom kellett. Megint visszatért a szokásos hőség, és mázsán felül nehéz dolog ám ugrabugrálni.

A gyalogtúrákról sorra lebeszéltem őket. Mentünk a tengerhez, fürödtünk, barátoztunk a kaszinóban. Szüntelenül figyelnem kellett, örökös készenlétben éltem. Néha valami marhasággért eliramodtak, fröcskölték egymást, vagy labdát hajkurásztak, én meg loholtam utánuk.

Armando meg akarta nézni a Luna Parkunkat. Igenám, de ott jóformán mindennütt kétülések azok a vacak pléhjárművek.

Armando később, szerencsére elfeledkezett róla, hogy a Luna Parkba kíváncsodik.

Adelina nem próbálkozott meg a felesleges locsogással. Minduntalan érezhette, hogy rajta tartom a tekintetemet.

Az Öregem nem is érdemelné meg tőle. Hiszen megbízik benne. Hány feleség-jelöltől tanácsolt el engem! Tárgyalt velük, kicsit faggatta őket, aztán nem egyezett bele a házasságba. Óvatos volt, úgy gondolta, mi aztán igazán legyünk okosak és ezerszer is gondoljuk meg, hogy itt a vulkánon kit engedünk közel magunkhoz.

Az Öregt azonban Adelina lekaszált a lábáról.

Úgy gondolkodtam: Armando elmegy, mi szépen itt maradunk.

– Remélem, már ésnél vagy – mondtam Adelinának.

– Jól van – mondta. – Nem szólok én egy szót se.

– Hát ne is. Az én feleségem nem követhet el akkora árulást.

Nem az Öregt féltettem én. Ugyan! Mit árthat neki Adelina, vagy akár Armando?! Kivágná ő magát abból a kis kellemetlenségből.

Adelinát féltettem, hogy elveszítem. Már milyen régóta a feleségem, és én mégis odavagyok érte.

Adelina hiába szaval. Nekünk itt olyan jó dolgunk van, hogy sehol a világon nem lehetne jobb. Bőven megtérül az a kis áldozat, hogy kifelé nem mutatunk buk-fencező jókedvet és egy kicsit titkoljuk a jó módunkat.

Megkérdeztem Adelinát: – Mit gondolsz, Armandónál keresnénk annyit, hogy ilyen rengeteg kutyát tarthatnánk? És az a töméntelen sok díszhal! Csak az akváriumok világítása... És ilyen egészségesek lehetnének másutt? És én lennék ilyen erőben?

Megkérdeztem tőle, egyáltalán tudja-e, hogy milyen csodaszor a méhpempő.

Elbiggyesztette a száját, megrázta a vállát: nem is érdekelte.

Dühösen elhallgattam, aztán később mégis elmondtam neki, hogy a méhpempő a méhkirálynő eledele. Olyan csodálatos étek, hogy attól lesz a méhkirálynő méhkirálynő.

Ha nem kapna méhpempőt, akkor ugyanolyan méhecske maradna, mint a többi, de így hússzor akkora lesz, hússzor annyi ideig él.

A méhpempőből csak grammokat találni egy-egy kasban. Ezért aztán grammra mérik, drágábban, mint az aranyat. És a mi háztartásunkban kilószámra fogy el belőle. Fagylaltba keverjük, vajba, a salátákba, a paradicsomszószhhoz.

De meg is lehet nézni bennünket.

Inkább azon kellene búslakodnunk, hogy csökkent a látogatottság. A Vulkán valamennyi üzeme rosszabbul megy, mint tavaly. Tavalyelőtről nem is beszélve. A guruló vendéglők tizennyolc százalékkal kevesebbet forgalmaznak.

A Rengés Kutató Állomás a legfőbb luxus.

Mivel Adelinát és Armandót kísérgettem, keveset tartózkodhattam a helyemen. Pedig Chilében földrengések voltak és az ilyesmi állítólag a földgömb átellenes feléig hatol, aminthogy a kukac is, ha kijön a gyümölcsből, akkor a túloldalon jön ki és sosem annak szomszédságában, ahol behatolt.

Elmentem az Öregemhez, jelentettem, hogy mostanában, legalábbis addig, amíg Armando itt van, keveset lehetek a műszerek mellett. Adelina ugyan kísérgeti Ar-

mandót, de én is ott akarok lenni. Félek. Attól félek, hogy Adelina könnyelműsködik és kényes ügyekben butaságokat kottyant el.

Apám felém fordult és vele fordult a szék, az íróasztal és a lámpa is: – Megint hülye vagy? – kérdezte tőlem. – Amíg a zsebkendődbe trombitálsz, azalatt is, érted... azalatt is beszélhet az, aki akar. Ilyesmit nem lehet megakadályozni. A te dolgod az, hogy Adelina a következményeket ismerje. Az a becsületes: nem titkolni a következményeket. Sőt: inkább sejtess sokkal többet.

– Én végig velük leszek – mondtam az Öregnek –, és simán lezajlik az egész.

Armando bejelentette, hogy még egyszer fel akar menni a kráterhez. Ugyan már járt ott, de akkor nem vitt elég filmet a fotózáshoz.

Amikor ráhajtottunk az új sztrádára és megálltunk a fotocellás automatánál, Armando azt mondta nekem: – Figyeld meg, a nő milyen unott hangon köszöni meg. Szólj az apádnak, hogy ezt vegyék újból szalagra.

Odahajította a pénzt az elnyelő-tálcához. Megszólalt a hang: – Köszönjük szépen, jó utat kívánunk. Egész a széklift alsó állomásáig nincs kereszteződés. – A fény-sorompó zöldre állt.

Vitáztam Armandóval, mondtam neki, hogy az a női hang nem barátságos, hanem komor. Az Öregem direkt egy friss özvegygel mondatta szalagra a szöveget.

Armando gondolkodott egy kicsit, aztán belátta, hogy az ilyen komor, baljós tájékon mindez valóban így stílszerű.

Armando a széklift alsó állomásánál lassan körülsétált, mint valami kiállításon.

Megállt a büfékocsinál, a bárkocsinál, végigvonult az étterem sátra alatt. Evett egy szelet lávakövnön sült húst. Nagyon ízlett neki.

De megállapította, hogy az emberek itt nem vesznek csokoládét, mert pillanatok alatt megolvad. Márpedig az égvilágon mindent el kell adni. Tehát olyan kemény csokoládét tartsunk, hogy törni se igen lehessen. Nagy hiba, hogy nekünk nincs konstruktőrünk, aki játszva kitalálná, hogy a kőkemény csokoládé milyen elmés árusítási formában lenne darabolható.

Elmondta, hogy neki féltucat konstruktőrje van.

– Minek? – kérdeztem. – Görbe cigarettát fogtok készíteni?

– Nem. Ők tervezik az ajándék-naptárakat, tárcákat.

A konstruktőrjei a kereslet növelése érdekében komolyabb dolgokat is terveznek, a cigarettaszípkától a magasvasút kocsijainak légcseré-berendezéséig. Szájitáblettákat, füstnyelő hamutartót, étvágygerjesztőt.

Armando motyogva, és dörmögve is, tehát szerényen mondta: – Talán már van is egy ötletem... Csak még kiviteleztetem és lesz itt csokoládé...

Az ajándéktárgyaink: a lávából készült szobrok, faragványok általában tetszetek neki és dicsérte az alkalmazottaink egyenruháját is.

Azt mondta: – Bár munkakörönként egészen más, mégis vannak közös vonások.

Megkérdeztem tőle, hogy szőlőmunkásaink közül látott-e egyet is.

Nem látott. Ezt sejtettem is, mert ők nem a turistautakon közlekednek. Nahát még, azoknak is jut egy cégszerű mellény. Ugyanaz a szabás, ugyanolyan gombok, de csak egy mellény, hiszen ők úgyis nekivetkőznek. Viszont mégis van egy ruhadarabjuk a Vulkán Vendéglőktől.

Armando megjegyezte, hogy az aranygombjaink olyan patina párával befuttatottak, mintha aranyból lennének.

Mosolyogtam: – Tudd meg, hogy igenis aranyból vannak. A geológusok, a pincérek, a szőlőmunkások gombjai mind próbás aranyból vannak. Sőt... – Fellebbentettem a zakóm sarkát és megmutattam a belülre, a béléshez varrt két tartalék gombot. – Ezt is a cég adja. A mellényhez is kettőt, de még az egygombos pincérkabáthoz is kettőt.

Míg dicsértem a céget, figyeltem Adelinát: fegyelmezett maradt, unatkozva mosolygott.

Armando a széklift alsó állomásánál elnézegette a kráter magasba felhúzódo csonkakúpját. Azt mondta: – Anyádnak állíthatatok volna odafent egy keresztet... Ha már sirja nem lehet szegénynek... – Némán állt ezután jóideig. Amikor elindult, sóhajtott: – Édes, jószágos nővérem... Szigorú kis pesztonkám voltál... A fülem már tiszta, mosom rendesen...

A széklifteknel gondolkodtam, hogy mit tegyek. Én terebélyes vagyok. Miért üljön mellém bármelyikük is, amikor ők ketten jól elférnek, én meg egyedül is csaknem betöltöm a kettős szélességet.

Szóltam a beszállításnál segédkezőnek, hogy egyenként indítson bennünket.

Ahogy a forgódombról odalendült a szék, elsőnek Armando alá csúsztták. Már vitte is a drótkötél ki a mélység fölé.

Megnyugodtam. A felfelé haladás perceiben sem susmusolhatnak. A következő székbe Adelina huppant bele, és aztán már ki is lendült a mélység levegőjébe. Hamarosan én is ott siklottam utána. Láttam a bokában összeakaszkodott karcsú láb-szárait. Jaj, jaj, a világ legszebb óráinak mutatói azok.

Ahogy a jó étel illata kiválthatja az étvágyat, a széklift drótkötélének surrogó hangja, a görgők csiszolódo forgása, a visszhang és a vastraverzeknél a döccenés, belőlem mindig az izgalmat váltja ki. Nem amiatt, hogy most rögtön a mélybe zuhan-nék, hanem azért, hogy az embereimmel talán rosszul jelöltük ki a tartóoszlopok helyét, és már az egyes vagy kettes erősségű kis semmi földlökésre kilazulnak és össze-tépdetik az egész drága berendezést.

Eddig még nem történt semmi, de a lefelé vándorló kögörgeteg már nagyon ott nyomakszik a betonba, kőbe ágyazott tartóoszlopoknál.

Csak egyet nyomjon meg és az én Öregem mérgében átgyalogol rajtam.

Hallottam valami hangot, de azt hittem, egy madár kiált.

Pedig Adelina szólt előre Armandonak. Azt mondta: – Ez nem igazi vulkán... Ez egy ártalmatlan hegy... Az csak csalás, hogy itt gőz van meg kényszag... Nincs ember, aki ezt a vulkánt működni látta. Legalábbis ezer év óta nem. – Ezt hangosan mondta. Érzésem szerint kiáltotta.

A hang hozzám jól érkezett.

Nem tudom, hogy Armando is olyan jól hallhatta-e. Előre haladtunk és felfelé. A levegő hátrakapdosta a hangot.

Borzasztó volt akkor az a tehetetlenség, helyhez kötöttség. Ha én légtornász vagyok, rögtön előreszaladok a drótkötélen.

Tehetetlenségemben csak mocorogtam, fészkelődtem. A liftszék mázolt lécei nyekeregtek és a csőváz ingadozni kezdett, én külön kilengtem. Megette a fene.

És a lármát, a nyikorgást, amit a fészkelődéssel keltettem, nem tudtam megszűn-tetni. Így azután Adelinának már nem minden szavát hallottam. Csak gondolatban egészíthettem ki a mondatait, hiszen tudtam, hogy miről beszél, miről van szó.

A távcsövet elöcibáltam a tokjából. Előbb az egyiknek néztem a hátát, aztán a másiknak. Látszólag megérintheztem volna őket, ha odanyúlok.

Nem csodálom, hogy a határideiknél mindig a távcsőbe nézve szisszennek fel a lövöldöző felek.

Elordítottam magam: – Hazugság! Volt itt kitörés! Pusztító erejű rengés!

Csak úsztunk feljebb, egyenletes sebességgel, és a székliftek között a távolság természetesen nem változott.

Hirtelenében azt kívántam, hogy akadna meg az egész szerkezet. Olykor szokott is üzemzavar lenni és olyankor ott csúngenek az utasok, ahol éppen megállt velük a drót.

De rögtön eszembe jutott: jobb, ha megyünk, hamarabb vége, és a tartóoszlopok zörgése is belezakatol a bolond feleségem locsogásába.

Először halkán szólongattam Adelinát, aztán kissé teltebb hangon, de finoman. Kértem, hogy térjen észhez, hagyja abba ezt a beszédet. Szépeket mondtam, udvaroltam neki, Zsuzu babának és egyetlen kincsemnek neveztem.

A verejték patakozott rólam, halántékom lüktetett az erőlködéstől, hogy szépeket

fuvolázzak, miközben ő a legtitkosabb dolgokról árulkodik, amikor pedig egyáltalán nem olyan egyszerű kérdés, hogy működő vulkán-e ez, vagy sem.

Elsoroltam mind a szép szavainkat, de közben úgy gyűlöltem őt, mint még soha-soha. Remegtem a fáradságtól, hogy szépen mondjam az oda nem illő szavakat.

Hirtelen elcsüggedtem és befejeztem az udvarlást. Őt kellett volna ide ültetnem és én mentem volna középre.

Adelina fújta a magát. Hogy kemencékben égetünk ként és az a járatokon jön a felszínre. A gőz meg a nagy kazánból.

Most láttam, hogy ezt aztán igazán senki nem veheti észre. A vulkán hasadécai tökéletesen pipálnak. Néha hosszasan húzódik fel a füstpázsma. Olykor egészen közeli a sárgához. A vízgőz párája, ha éppen nincs pokoli szárazság, ügyes fátyolt lenget.

Mindez, mint kiderült, remek a szőlőnek. Lent a horpaszokban és a meredély alatt a Lacrima Christi tőkéi.

Most már majd örülhetek, ha ismét odarak felügyelőnek az Öreg.

A szőlőnek ebben a gázos kipárolgásban nincs kártevője.

Amikor ismét talajt értem, Armando és Adelina némán várt rám. Elindultunk. Én nem okvetetlenkedtem. Még volt remény, hogy a nagybátyám semmit sem halott.

Adelina szerintem a felfelé úton, a nagy bolondulásakor anyámról azért mégis hallgatott. Azt mégsem kiáltotta, hogy direktor Renzo letaszította a hegyről a feleségét. Valamikor ugyan néhányan suttogtak ilyesmit, de egy sem állt elő, aki bármit is látott volna.

Az idegenvezetők számozott tárcsákat tartottak a magasba. Mindegyiknél gyülekeztek a székliftről leszállók.

A kráter felső ösvényeiről pedig csoportok tértek meg. A szokásos kép.

Armando fotózott, filmezett. Lent, a sötétre égett hegyoldalban jól látszottak a Vulkán Vendéglők sárga tetejű búfékocsijai, és az éttermek sátorponyvái. Az út minden kiszélesedő pihenőjénél volt tőlünk valami.

Én tudtam, merre keressem és meg is találtam a Geológia fekete bunkerét, a fészert és a belső udvaros házunkat.

Jó idő volt, még a tengerre is messzire kiláthattunk.

Adelina azt mondta: – A strandon minden áru jobb és olcsóbb, ott primán lehet enni... Jönne ide is tucatnyi más cég, de a hegy csak az apósomé. Nem a miénk, csak az apósomé.

Adelina úgy sírt, hogy észre sem vette, mert ha észrevette volna, akkor letörölte volna, de így csak gördültek le a könnyek az arcán.

Talán már megbánta, hogy belekezdett a panaszkodásba és most aztán már eredményt akart. Mit tudom én. Lehet.

Szó nélkül elvette a távcsövet és odanyújtotta Armandónak: – Pásztázd egy kicsit a partot! Innen látni, hogy milyen koldus vityilóban lakik az Öreg akkor, amikor... Nézd végig azt a villasort!

Az igaz. Az apám háza a gyönyörű és terebélyes villák közt, mint egy kutyaól.

Adelina pityergett és beszélt. Gúnyolódott, hogy apám nemcsak jó messzire ment lakni, de még ott sem mer emeletest építeni.

Armando hosszú idő óta talán akkor szólalt meg először. Kérdezett valamit.

Adelina pedig tovább erősködött: – Nem mer emeleten lakni, fél, így, ahogy mondom. Pedig tudja az igazat. Addig-addig mondta a hazugságot, a nagy meséket, hogy ma már beültethetnék a hazugságjelző gépbe. Az jönne ki eredménynek, hogy a legragyogóbb igazmondó ember. De megadja érte az árát. Pokolian retteg, hogy jön a rengés, és koldusbotra jut. Amit nem kell, azt be nem építi a földbe. Itt minden gurul. És szerintem helikoptert fog venni, hogy ő maga ott lebegjen a rengés felett.

– Ez egy vulkánikus alakzat – mondtam –, már messziről is elárulja a formációja. Mint minden működő vulkán, ez is nagyjából periódikus rendszerű. Ez nem jelent olyan csillagászati pontosságot, mint amellyel egy-egy üstökös visszatérése kiszámítható. A mélyben a magma folyékony állapotban van...

Nagyjából az általános tájékoztatót mondtam el, de Adelina tölem elfordulva, gögösen és dúcásan mondta: – A gőzt és a gázt ti produkáljátok.

– Az más. – feleltem. – Csak azért, hogy a nyugalmi időszakban is legyen meg a turisták öröme.

Jöttek a közelünkbe. Adelinában annyi becsület még volt, hogy halkán beszélt, de a könnyei azért még olykor lecsúsztak az arcán. – Direktör Renzo most már nem imádkozik rengésért. Most már beéri a kis vészjelző mutatványokkal. Valamikor imádkozott, igenis fohászkodott, nyolcas, kilences, tízes rengést szeretett volna, hogy a távirati irodák csinálják neki az ingyen reklámot. Kitörésért imádkozott, lávaesőért, és hogy a kövek a homokpartig lövelljenek ki.

Armando igen okosan azt mondta: – Hjah, ez érthető. Akinek kevés félténivelője van, kevésbé fél. Az apátok nem volt gazdag. Szőlői voltak, mint itt mindenkinek.

A közelünkben már ott koppantgattak a fényképezéshez szolgáló méregdrága idomított zergék. A külföldiek felélénkülve emelték szemükhöz a masináikat. Aztán már indult is előttünk az idegenvezető. Menet közben figyelmeztette a társaságot a kráternél haladás veszélyeire. Kérte a kellő távolság betartását, hogy senki ne tántorodjék másnak. Felszólította az elcsendesült csoportot, hogy aki erős szédülést kezd érezni, azonnal jelentkezzék nála.

Jól végezte a dolgát. A résztvevők máris hősnek érezték magukat, egy nagy vállalkozás részeseinek.

A kráter belső lejtőjén az idegenvezető megkezdte előadását a vulkánunk történetéről, amely főként a kitörések történetéből tevődik össze.

Jól ismertem az idegenvezetőink szövegét, a főbb fordulatokat és kinek-kinek a sajátos humorát is. Magam is bármikor rögtönöztem volna egy-egy vezetést, és az még csak rögtönzés sem lett volna. A mi kalauzunk a krátert az ördög katlanának nevezte, ahol kitűnően rotyoghatnának az anyósok. Felzúmmogó nevetés közben ajánlotta, hogy ki-ki, zárás után küldje ide fel hozzá az elviselhetetlen anyósát. Azt is mondta, milyen szerencse, hogy a Vulkán magányos, másként elképzelhetően rengeteget zsörtölődne vele az élettársa a sok füstölésért. Hát még, ha majd el fog kezdeni hamuzni!

Felzsongott a nevetés.

Mentem, mint egy hülye, figyeltem, mint egy hülye. Nem akartam arra gondolni, hogy mi lesz. Most már. Ezek után, hogy a feleségem kifecsegte a legtermészete-sebb titkokat.

Elszomorodtam, amikor az idegenvezetőnk a füstölgő hegyről beszélt. Armandót, szegényt ettől az illúziótól már megfosztották.

Adelina azt mondta az idegenvezetőkre, hogy válogatottan nagy hazugok, de direktör Renzo időről időre maga köré gyűjti őket, és mindig ad nekik ötleteket.

Most aztán már elzavartam onnan Adelinát. A vállánál fogva visszafele indítottam. Kicsit sikoltott, rémülten meredt rám, aztán visszasietett az egyszemélyes csapáson, de előbb még ki kellett kerülnie az utánunk következőket. Kesztyűs kezével egészen ráfeküdt a ferde sziklafalra, és úgy iszkolt el.

A turisták azt hitték, hogy megrémült a mélységtől. Így azután a távozása izgalomkeltő, feszültségteremtő jó hatást tett.

Az idegenvezetőnk a szokásos tréfás mutatványával is szolgált. Önmagáról azt állította: – Én roppant erős dohányos vagyok. Szabad lesz kérem egy cigarettát? . . .

Megkapta, de nem gyújtott rá, hanem csak úgy látszatra szívta meg, aztán lehajolt az egyik üreghez, és erősen belefújt. Egyszerre négy-öt más üregből emelkedett magasra a füst.

A közönség nevetett, nagyon derült. Az idegenvezetőnk pedig a füle mögé bigygyesztette a cigarettát.

Már közeledett a csoportunk az elindulás helyéhez; a széklift felső állomásához, amikor Armando félrevont. Hátramaradtunk. Megkérdezte, hogyan halt meg az anyám, és hol.

Mondtam, hogy tragikus baleset áldozata lett.

Armando azt mondta anyámra, hogy jóságos volt, aranyszívű és szelíd. Megkérdezte, emlékszem-e még rá.

Azt feleltem, hogy kicsi voltam a halálakor, de őt később sokat emlegették nekem. A tejleves és a savanyúkrumplit nagyon utálom, de egész gyermekkoromban gyakran traktáltak vele és mondták, hogy szeretnem kell, mert anyám receptje szerint készült.

Egyszeriben valami nagy szomorúság fogott el. Szinte éreztem a tejleves pinceizű savanyúságát. Mintha már vacakolnának vele, hogy elem rakják, és most még csak azok a kis vigasz tésztakockák sem lesznek benne.

Lejtmenetben oda se figyeltem, hogy milyen sorrendben indul velünk a széklift. Már mindegy volt.

Adelina némán siklott lefelé. Alighanem már érezte, hogy megyünk vissza az életbe. Vissza kell menni.

Valahogy egyedül keveredtem haza. Hamarosan megérkezett Adelina is. Csak azt kérdeztem tőle, hogy Armando mikor utazik.

Adelina félve felelte: – Holnap.

Azonnal csomagoláshoz kezdtem. Rászóltam, hogy szedje össze ő is a valamit érő dolgait.

Adelina azonban ott maradt, és döbbsen nézte, hogy mit teszek.

A bőröndben elég sok helyet foglalt el a pénz. Ezt tudtam előre.

Úgy éreztem, tébolyodott vagyok, hogy még mindig itt kínlódom a csomagolással, ahelyett hogy már repesztenék el a kocsival, el, el. Valahol megvárnánk Armandót, és ott csatlakoznánk hozzá.

Olyan futhatnék volt, mint gyerekkoromban, amikor két lépést sem tudtam lassan megtenni. Most Adelina érdekében futottam volna, mert ő a feleségem. Nagyon fontos a számomra, és nem akarom elveszíteni.

Kapkodva cibáltam be az útibőröndbe a holmit, amikor korán megtelt, akkor kiborítottam, és más válogatással kezdtem előlről.

Adelina odaterdepelt a bőrönd elé és elzárta a rakodás útját: – Nem visz el... Értsd meg – mondta –, Armando nem visz el bennünket...

– Az nem úgy van – mondtam. – Most már mondd el neki mindent, és akkor majd megérti, hogy mi a bajod.

A hajladozásban kifulladtam. És borzasztóan nyugtalan is voltam. A mondani valómat kicsit összezagyváltam, nem volt kedvem sokat okoskodni: – Itt vége... Érdemtelenek vagyunk, azzá váltunk... Most menjünk, mert aztán később bármikor csúfosan repülhetünk... Ha itt maradnánk, nekem ezt az egészet el kell mondanom az apámnak... Az Öreggel te olyan csúnyán elbántál. Igyekezzünk el. Az még becsületes.

Adelina simogatta a kezemet: – Bocsáss meg! – kérte. – Nem sikerült a dolog...

– Dehogynem – mondtam neki, megöleltem. – Csak menjünk, nagyon igyekezzünk.

Megértettem, akárhogy megpakoljuk a kocsit, jóformán mindent itt kell hagynunk. Itt, ezeknek a rohadt lógósoknak, az embereimnek, akik beköltöztek ide dúskálni.

Akkor megkezdtem a felezést, meg a kibevezést, hogy ha mindent el nem vihetek, legalább ne sokat hagyjak itt.

Csak fél pár cipőket csomagoltam el, kiszedtem a magnetofon motorját, a tévé képcsövét, megbontottam az étkészletet.

Apám haragudna, ha nem így tennék, ha az embereim még az ő megérkezése előtt megszédnék magukat.

Nehéz szívvel készülődtem az induláshoz, mert nincsen szakmám. Geológus nem vagyok. Apám ugyan elküldött külföldre tanulni. Üldögéltem én ott jó ideig, de a vizsgák nem mentek.

Apám meg sosem kérte a bizonyítványomat.

Vajon Adelina tudja-e, hogy nem vagyok geológus? Habár azért konyítok a dolgokhoz. Szégyenbe sose kerültem. Hiszen az embereim jó, ha olvasni tudnak.

Adelinának ugyan nem mondtam meg a geológusságról az igazat, de egy házasságban előbb-utóbb valahogy úgymint lelepleződnek a képességek.

Adelina nem csomagolt. Ajánlottam neki, hogy akkor beszéljen Armandóval.

– Ő most hol van? – kérdeztem.

– Valamelyik bárkocsinál parkol. Megszerette a Lacrima Christit, a Krisztus Könnye italt.

Jó is az.

Aztán alighogy Armando hozzánk elkeveredett, hamarosan átmentem a Laborba. Adelinának már jóelőre megmondtam, én nem beszélek, én nem. És őt is kértem, hogy minél kevesebbet mondjon, egy szóval sem többet annál, mint amennyi elég ahhoz, hogy Armando megértse a dolgokat.

Maradnom kellett valameddig, nem mehettem azonnal a Laborba, mert Armando technikai megoldások iránt érdeklődött. Előzőleg járt a Vulkán Barlangban és a Vulkán Tónál.

– Azért meglepő dolgokat produkáltatok itt ti, nagyon ügyes formákat alkalmaztok. Ahhoz mérten, ugye, hogy nem vártam ennyit.

Előszörban az érdekelte, hogy a Vulkán Barlangban miként történik a hőelvezetés, hiszen folytonosan égnek a gázfáklyák, és az ott látható hullóknak, őslényeknek bizonyára ártana a túlmelegedés. Érdekelte még, hogy a félelmes állatok preparált eredetiek-e, vagy csak pompás másolatok.

Különösen a száraz, rég kiszáradt Vulkán Tavon való csónakázásról beszélt elragadtatással. Már magát az ötletet is dicsérte. Csónakázás a víz nélküli tavon. Azt értette, hogy a csónakok lényegében dodzsem-szisztémával működnek, csak azt kérdezte meg, hogyan értük el, hogy lent a mélyben akkor is tükröződik a csillagos ég, ha fent éppen mindent felhők takarnak.

Büszke voltam, hogy mutatványos helyeinkkel így szíven találtuk.

A Laborban csak ültem és vártam.

Apámnak már az útról fogok írni egy levelet. Megírom, hogy elutaztam ugyan, de nem beszéltem.

Vártam: Adelina nem jött át. Vártam, engem sem hívtak. Vártam, amikor pedig nekünk már indulnunk kellett volna.

Kiabáltam Adelinának, hogy nem találom a szemüvegem. Hívtam, jöjjön egy percre, segítsen megkeresni.

Adelina átjött. A szemüvegem természetesen nem hiányzott, nem is kellett.

Mi van? – kérdeztem tőle. – Beszéltél?

Adelina suttogott: – Reménytelen... Most már megmondom. Külön is beszéltem neki az anyádról, hogy milyen jó volt az emberekhez, mennyire szerették, és azért szállt szembe az apáddal, mert nem akarta, hogy a szőlőket elpusztítsák. Mondtam, mennyire ellenezte, hogy vulkánna kopasszák a hegyet... Erre most Armando kijelenti, hogy sok mindenkivel beszélt, még vincellérekkel is... És nem is igen emlékeznek az anyádra... Mindenki csak azt mondja: nagyon sovány asszony volt... Már senkit nem foglalkoztat a halála. Azt mondják, arról nem is tudnak, hogy valaha is mást akart volna, mint az apád... Csak nagyon sovány volt. – Adelina valamiért korholóan nézett rám, durcásan, és azt mondta: – Végül kiderül, hogy csak én emlékezem az anyádra, én, aki nem is ismertem.

Úgy állt ott, visszairamodásra készen, de nem ment. Kijelentette, neki elege van az egészből. Csalódott, nem ezt várta Armandótól.

Tanácsoltam, mondja csak el, hogy mennyire vágyik vidámságra, sőt egy kis felvágásra is, de nekünk itt az Őreg parancsára kifelé örökösen a csóróságot kell mutatnunk. Ahelyett, hogy mindenkinek rendesen fizetne. Akkor nem kellene az irigkedéstől tartani.

– Rokonnal beszélsz, tehát mondd el nyugodtan, hogy neked nem lehet gyereked... És hallott-e nálunk kutyaugatást?

Tudtam, hogy mit fog elmondani. Valamikor egyetlen kiskutyája volt, a Csiti. Amikor az elpusztult, Adelina csaknem utánahalt. Akkor kijelentettük: ej, mit? Anyagilag igazán megengedhetjük magunknak: mindenből legyen annyink, hogy egynek az elvesztését meg se érezzük. De akkor meg az apám figyelmeztetett bennünket, hogy egy lármás, húst és kolbászt zabáló kutyafalka mérgekesíti azt, aki egy üveg borral meg egy fej hagymával megy a szőlőbe.

Istenem, micsoda némasággal járt ennyi kutyát csendre szoktatni! Különösen eleinte. A későbbiek már hamar beleszoktak és kedvességük sem sinylette meg a nevelést.

– Armando csak menjen a belső udvarra és próbálja ki, hogy megugatják-e. És azt is meséld el – mondtam Adelinának –, hogy milyen technológiával működik a Vulkánunk.

– Én nem. Engem nem is érdekel, nem is értek hozzá... Ha szükségesnek tartod, akkor magad mondd el!

Ráztam a fejem: – Azt nem. Különben semmi ördögösség nincs benne. Pillanatnyilag olajkazánról működtetjük a fumarolákat, az iszapkitöréseket, onnan adjuk a vizgőzt is. A gáz keltésére pedig főképpen ként használunk. A részletek nem is érdekesek.

Adelina nem mozdult.

– Menj csak – mondtam.

Még valami eszembe jutott: – Járt ám a szőlőteraszokon is...

– Igen? Nem is tudtam.

– És azt mondja, szép az Öregtől, hogy azt a sok rokkantat támogatja.

– Legalább kinevetted?

– Én most már semmit sem hallgatok el. De hidd el, hiába. Nem érti vagy nem akarja érteni a dolgokat.

– Dehogynem – mondtam –, ő odahaza valami prolongált esküdt is a bíróságon. Tehát erkölcsi nagyság. De a helyzet az, hogy nekik csak lassan szabad ítékezniök.

Adelina végre elindult a dolgára.

Armando tehát már azt is tudja, miért dolgozik a szőlőnkben annyi bice-bóca, kéz-lábhíbas legények maradéka. Az Öreg direkt keresi őket, mert olcsók. Az épkéz-lábak ennyiért nem dolgoznak. Ha valamelyik vendéglőnkénél nem alkalmazzuk őket, akkor mennek el innen.

Megint vártam. Az embereim nem tudom, hol voltak. Néha kattant egy-egy időzített műszer. A Laborban kis kék és lila jelzőfények égtek. A kutyák a belső udvaron neszezték, zörögtek.

Hirtelen az a fájdalommas gyanúm támadt, hogy Adelina nem igazán akar elmenni, azért ügyetlenkedik itt. Nemrég még dühös volt, cserfes, és most nincs tovább.

A fene tudja... Mert én azért elég gyakran szoktam tévedni.

A beutazási engedélyhez feltétlenül kell Armando nyilatkozata. De igazán vállalhatja a felelősséget, hiszen maga mondta, hogy jövedelmileg telítve van, és ha netán még több jövedelme lesz, akkor még többet visznek el adóba. Elmesélte azt is, hogy a telítettség időszakában már a harmadik pálmaházat építteti a gyártelepén, mert a párateli levegőt és az élénkszinű virágokat mindenki jobban szereti, mint az adófizetést.

Egyszer csak elindultam, és bementem hozzánk. Adelinának azt mondtam, hogy négy szemközt akarok beszélni Armandóval.

Armando csodálkozva és kíváncsian nézett rám, amikor kettesben maradtunk.

– Idefigyelj – mondtam neki. – Odavoltál az aranygombokért. Nahát csak figyelj ide egy kicsit. Amit elmondok, azt még Adelina sem sejtí...

És elmeséltem az aranygombjaink szisztémáját. Hogy széthyithatók és mind-egyikben más és más szám van. Az alkalmazottaink közül év közben sokan titokban eladják a tartalékgombokat, amelyek a zakón vagy a mellényen belül vannak. De a lopott gombokat az Öregem megbízásából dolgozó orgazdák vásárolják meg. A

messzi környékre is utánamegyünk egy-egy eladott aranygombnak. Az évek során talán csak egy tucát tűnt el végleg a szemünk elől. Januárban aztán, amikor várható a viselet tüzetesebb ellenőrzése, akkor a legtöbben visszavásárolják a hiányzó gombokat, pedig sokkal többet fizethetnek értük, mint amennyit kaptak.

– És aki nem vásárolja vissza? – kérdezte Armando. Nagyon érdekelte a dolog. Érdeklődő volt, élénk. – Azt kirúgja az apád?

– Nem. Csak leépítéskor, ha nem kell annyi ember. Akkor megvan a pontos kataszter a gombok számai alapján a tolvajokról.

Armando a combjára csapott: – Látod, ez már nem tetszik nekem! Ez csakugyan disznóság... Aki engem meglop, az rögtön repül, de többé nem szimatolok utána, és nincs készen a dossziéja adott esetre... Az apád, úgy látszik, élvezi azt, hogy ő kiről mit tud...

– Hát ezért meséltem ezt el, mert sejtettem, hogy mindent megértesz belőle.

– Csakugyan – mondta Armando. – Ez fantasztikus! És akkor most már azt is mondd meg végre, hogy miért költi apád a pénzt rátok, geológusokra, meg a laboratóriumra?

Mondtam neki, hogy két okból. Egyrészt, mert az az elve az Öregnek, hogy a látogató a pénzért itt komorságot lásson, de biztonságot is tapasztaljon. Csak erről a helyszínről beszélve ezért fekte itt a bunker, és fekete a fészer is, mint valami lőszeres kamra, de amiatt is vagyunk itt, hogy lássák, örködünk, és ha közvetlen veszély volna, nem engednénk fel a Vulkanra senkit.

Armando megkérdezte: – Ezek szerint a ti szerepetek igazán csak szerep?

– Nem. Miért lenne az? A másik a főfeladat: a geológusi munka. A műszerek figyelése, a veszély előrejelzése, a személyi és vagyoni kár megelőzése, a statikai vizsgálatok az állandóbb jellegű építményeknél.

– Miért?! – kérdezte Armando felcsattanva, még a helyéről is felemelkedett. – Hát mégis van veszély?

Gondolkodtam, aztán közelebb intettem magamhoz, bólogattam, és halkán mondtam: – Ismered a mondást: ha az Isten úgy akarja, a kapanyél is elsülhet.

– Akkor itt neked komoly dolgod van – mondta.

– Igen, hát mindig találok magamnak valami elfoglaltságot.

– Akkor miért akarsz elmenni? Sikkasztottál? Valld be!

– Nem. Egyáltalán nem.

– Örülök, ha más jellegű a baj. Ez derék... Csak ne hamarkodjatok el semmit. Te, én nem akarok neked mesébe kezdeni, de szőrszálát, ha nagyon keresel, akkor a legexkluzívabb helyeken is találhatsz a levesben.

Az elvemhez azért hű maradtam, és egyetlen szóval sem árultam el több műhelytitkot, mint amennyi okvetlenül szükséges volt. Nem teregettem ki azt se, hogy én és az embereim kétségtelenül bőséges szabad időnkben nyilvántartjuk az aranygombok hollétét és eljárógatunk az orgazdákhöz.

Csak megvártam, hogy Armando elutazzék, és már indultam is, hogy édesapámnak bejelentsem, mit tettünk, mit tettem.

Kerestem Adelinát a házban, de hirtelenében nem találtam. Pedig előzőleg ott állt az ablakban, és fekete kendőjét a fény felé tartotta.

Siettem, gyorsan odaírtam néhány sort, hogy az apámhoz megyek, mert el kell neki mondani, mi történt, másként nem lehet.

Már az autóban jutott eszembe, hogy Adelinát a belső udvaron kellett volna keresnem, a szeretett kutyuskáinál.

Apám leültetett a szobájában, de nem kérdezett semmit. Papírokat olvasott, telefonált, diktafonba beszélt.

Rettegtem, hogy már nincs szüksége a vallomásomra, mert mindent tud.

Aztán végre rámfigyelt. Hirtelen olyan hamar kerültem sorra.

Elmondtam, hogy Adelina kétségtelen dolgokról is beszélt. Sajnos. Még olyasmiről is, ami talán egyáltalán nem igaz. Aztán amikor nem tudtam megakadályozni, én is megkeveredtem, gyalázatos módon.

Bevallottam, hogy amikor már jóvátehetetlen dolgok történtek, elkapott a bűntudat, és el is akartam menni. Adelina már előbb menni akart. De Armando szépen íthagyott bennünket.

A kudarcról, Armando távozásáról szándékosan bővebben beszéltem, hogy az Öreget jobb kedvre derítsem a felsülésünkkel.

De apám egyáltalán nem vidult fel, a sok szövegre nem is igen figyelt, csak azt kérdezte, mohón, a tekintetemet jól elkapva: – Te nem a Vulkan miatt mentél volna? Készül valami?

Egyszerre olyan sóvárgás fogott el. Már tudtam, hogy mit akarjak, miben reménykedjem, miért fohászkodjak. Addig csak az motoszkált bennem, hogy álljak oda elébe, és várjam a büntetést.

Apám a hallgatásomtól felpaprikázódott: – Azt rég tudtam – mondta –, ha eljönne az óra, akkor senki nem maradna mellettem. Futnátok szét, köpnétek a cégre. Nem újság nekem, hogy te sem vagy kivétel.

Istenem, gondoltam, most, mostanában, de jó lenne valami kis felszíni deformáció, akár csak egy üregbeomlás. Akkor kellenék neki, és megtartana.

Amikor feleltem, valami sugallatom támadt, és mélységesen hittem is, amit mondok. A fejem hátravettem, a szemhéjam leereszkedett, úgy beszéltem: – Az igaz, hogy most aránylag nyugtalanabb időszaktól kell tartanunk. Az is igaz, hogy kissé belefáradtam az örökös izgalomba, de még bőven van bennem annyi kalandvágy, hogy itt maradjak. Tehát nem azért mentünk volna. Adelina szeretne egy kicsit párizsiasabban öltözködni... Ha ezen segíthetnél...

Apám ezúttal azt felelte: – Mehetsz.

– Hová?

– Vissza.

– És? . És? ... – nyögve kérdeztem.

De apám az asztalával együtt halkan elfordult tőlem.

Eltompultan vezettem kocsimat a geológia felé. A tető nyitva volt, a szélvédőn jól kiláttam, mégis valahogy ködben ültem.

Egyszer csak az apám kocsija elhúzott mellettem.

Megrémültem. Hová megy? Most pokolian haragszik Adelinára.

Akaratlanul is a gázra tapostam, de aztán lazítottam a pedálon a talpamat. Nem üldözhetem az apám kocsiját, megelőzni pedig nem is tudom.

Leszakadtam róla, de azért némelyik kanyarban ráláttam. Húzott felfelé erősen.

A fényesorompó pirosra állt. Bedobtam a pénzt az automatába: zöldet kaptam. De csak vánszorgás volt a tempóm.

Sorra mondtam az imákat. Meglepett, hogy még mennyire emlékszem, úgyahogy. Kettőt anyámtól tanultam, szegénytől.

Végre megláttam, hogy a geológia előtt nincs a kocsija, vagy már nincs ott.

Behajtottam a salakra, a motort járva hagytam, a koci ajtaját be se csaptam.

Igazán mondom: felsőhajtottam, amikor megláttam Adelinát.

Egy kis lélegzethez jutva megkérdeztem: – Apám nem járt itt?

– Nem.

– Azt hittem, idejön... És, mit tudom én, elhív téged tárgyalni... De ha akar valamit, akkor csak mondja el itt. Értetted?

Már azon a napon és attól kezdve mindig esténként borzasztó fáradtan aludtam el, szinte elájultam. De aztán másfél-két órányi öntudatlanság után döbbenet felriadtam, hogy mi is a baj, vagy mi is lesz.

Mindent jól megfigyeltem. Vajon tudják-e, hogy én már nemigen vagyok második ember a cégnél?

A leggyanúsabb az volt, hogy senki sem változott, senki sem változtatott a magatartásán. Kínosan vigyáztak, hogy ugyanúgy beszéljenek velem, ugyanúgy viselkedjenek, mint addig.

A Készletezőhöz reggel leadtam a jelentést, ha netán időben nem telefonáltam

volna, akkor felszóltak ők. Az embereim immel-ámmal eljárógattak a terepszintezés-re, hogy az esetleges rétegeltolódásokra idejében felfigyeljünk.

De ez a görcsös változatlanság nem tévesztett meg. Ismerem én az embereket. Van bennük annyi öröög, hogy már csak gúnyolódásból is tiszteletteljesek maradnak azzal, aki lepasszolt.

Talán kellően óvatos voltam, és már jóelőre elejtettem megjegyzéseket arról, hogy nem vagyok egészséges, nem tudom, meddig bírom még ezt csinálni, nagyon rám férne a levegőváltozás.

A bizonytalanság volt a legrosszabb, az ég és föld között lebegés. Amikor az ember úgyis tudja, hogy nem az égbe, hanem a földre zuhan.

Apám pedig látszólag egyáltalán nem törődött velünk. Én meg sokkal úgyabbul éreztem magam, mintha egyetlen gombom sem volna meg.

Lefogytam. Löttyögött rajtam minden ruha, de még a cipőimből is csaknem kiléptem.

Jellemző, hogy bár a nem olvadó csokoládéból megérkezett a mintakollekció, én meg sem kóstoltam. Minden étellel nehezen gyürkőztem, de édesség egyáltalán nem kellett.

Megmaradtam a löttyögős ruháimban, mert ha átszabom őket, akkor azt mondják az emberek: Á, nem is reméli, hogy újból beléjük hízna.

Eltompultan éldegéltem. Valójában nemigen érdekelt semmi sem.

A televíziót is csak a szemem sarkából figyeltem, ha nem akartam odanézni, akkor nem is kellett másként ülnöm.

A csokoládékészítmény hallatlanul szellemes. Egy nagy kúp. Kemény csokoládé-masszából: a déli hőségben sem olvad.

Amellett van egy gomb, azt meg kell nyomni, akkor a belül elhelyezett fémszá-lak hasadékosra török a kúpot. Ez nyilvánvalóan a Vulkánunkat érő földrengést utá-nozza. A hasadékokból krém búvik elő. Ez lenne a láva. De nem túlságosan folyik, a csokoládé-szilánkokkal könnyen feltörölhető.

Armando nekünk külön is írt néhány sort. Azt írta, hogy a csokoládé-szerkezet ötlete már itt megfogamzott benne, csak a kivitelezést kellett konstruktőrjeinek meg-oldaniok.

Armando megjegyezte, hogy mindaz, amit én mondtam neki a valóságos veszély-ről, nagyon is kellett ahhoz, hogy az illúzióját megőrizze. Szinte át kellett élnie a természeti katasztrófát azért, hogy a csokoládészerkezet élethű legyen.

Armando levelén egy kicsit elgondolkodtam. Néhány napra.

Mert lehet, hogy talán valamelyest túlzó vagyok. Esetleg minden másként alakul, ha Armandónak nem mondom el azt, hogy itt létezik, jelenvaló a veszély. Akkor meg-történhet, hogy felpakol bennünket.

Csakhogy ő az igazat akarta hallani, és én igenis az igazat feleltem. Habár le-hetséges, hogy egy kicsit eltúlzom a dolgokat.

Aki, teszem azt, csak pókokkal foglalkozik, a pókok vonatkozásában látja a vi-lágot. Hogy a pókok hol szeretnek élni, hol találnak élelmet, hol pusztítják őket. Más-nak ugyanott eszébe se jutnak a pókok.

Én mindig a földkéreggel és a többivel foglalkozom. Így azután látok is bizo-nyos formáció-változásokat, de még a műszerekben is mindig van bizonyos mocorgás. Amennyire ezt én meg tudom ítélni.

A hírverés, a reklám pedig kétoldalú: nincs egyetlen biztosító-társaság, amelyik bennünket az ügyfelei közé bevenne. Van tehát kockázat.

Egyszeriben sokat feküdtem, és szerettem volna egészen fiatal lenni. Talán azért, mert olyan gyermekien gyengének éreztem magam.

Odahúztam magam mellé Adelinát, a fejem valahol nekitámasztottam, és akkor éreztem egy kis biztonságot. Mondtam is neki: – Zsuzsu, Te vagy az én mindenem.

Azért nagyon nem panaszkodtam, vigyáztam, hogy a teljes erőtlenségemet el ne áruljam. Inkább csendes voltam, mint a kutyaínk.

Egyszer egy délelőtt arra figyeltem fel, hogy a gitározásnak hirtelen végesza-kadt.

Adelina kinézett az ablakon: – Itt az Őreg – mondta csendesesen.

Apám nem ült le. Hozzám jóformán nem is szólt, Adelinához beszélt. Én szorosan ott álltam Adelina mellett, elszántan és jelentőségteljesen, hogy megvédem őt.

Apám így kezdte: – Miért beszélsz olyasmiről, amihez nem értesz? Zöld vagy te ahhoz, nem gondolod?

És apám arról mesélt, hogy miként történt a legutóbbi kitörés. Gázrobbanásról mesélt, a láva és a magma ömléséről, meg hogy világrengés volt, a világ minden obszervatóriuma észlelte.

Apám elmondta, hogy föld alatti morgással, dübörgéssel kezdődött. Beszélt a vulkánikus utómozgásról a tufa, a homok, és az agyag felgyüremléséről.

Első gondolatom az volt: eljött ide, és erre érdemesít bennünket, hogy maga mondja el.

És kitűnően mondta. Teljesen átéli, amit mond, mintha egyszer már csakugyan átélte volna. Pedig azt azért nem hiszem el.

Én már hallottam ezeket tőle, de soha ilyen jól. Új fordulatokkal mesélte, érzékeltes részleteket idézett fel.

Most Adelina is eléggé összeszedte magát. Nem mondott ellent, nem vitázott, sőt olyasféle megjegyzéseket tett, hogy: – Igazán? Ezt én így nem tudtam... Szörnyű lehetett.

Apám őt figyelte, de engem nem. Én azért végig bólogattam, és a hamuesőt történetesen én juttattam az eszébe.

Az Őreg azonban Adelinától több hevületet, összefüggő véleményt várt, de az én bolond feleségem csak helyeslőleg bólogatott.

Közben egyszer már megijedtem, azt hittem, hogy apám fel akarja vinni a Vulkánra, és a helyszínen akarja rekapitulálni a történeteket. Azt rögtön elhatároztam, hogy akkor megyek én is.

Adelina továbbra is elég kelletlen, tohonya maradt, de apám hirtelen kifulladt. Leült, vizet ivott. Csak azt mondta: – Márpedig ahol egyszer rengés volt, ott lehet máskor is.

– Mindezt így nem tudtam – mondta Adelina.

– Azért nem, mert ez az aluszékony férjed egyáltalán nem tartja ébren a témát. Örültem, hogy haragja és méltatlankodása immár újból ellenem irányul.

Észrevettem, hogy apám hosszasan nézi az akváriumot, amelyben ide-oda, ide-oda cikáztak a halak.

– Ez nem a japán törpe harcsa – mondtam neki megnyugtatóul. – Az egyedül van és elég nyugodt.

Apámat elkísértem a kocsijáig, és úgy mentem vissza a házba, hogy hangosan motyogtam: – Nem haragszik... Megbocsátott... Ilyen ember...

Adelinára rákiabáltam: – Adj enni!

Mozdult is, meg nem is.

– Mikbe cibáltál te engem bele? – kérdeztem tőle. – És akkor még most is csak úgy immel-ámmal tudtál neki kinyögni egy jó szót! – Fogtam a légycsapót, és megfenyegettem vele Adelinát. – A szívem szakad meg, érted?... Elárulni Őt? – Rásuhintottam Adelinára a légycsapóval, aztán újból és újból.

A gondolatok szinte felkiáltottak bennem, pedig akkor már némán püföltem.

Gondoltam: Istenem! Hiszen kellek az apámnak, mégis kellek!

És gondoltam: itt ez a kis eszeveszett, aki már majdnem elrontott mindent.

És közben gondoltam: kockára tette ez azt is, hogy mi ketten elveszíthetjük egymást, ezt az egész boldog házasságot.

Ütlegeltem, mert valójában már elkeseredetten boldog voltam és hálás: hiszen sem a kis Zsuzsu feleségemet, sem az édesapámat nem kell elveszítenem.

Ilyenkor

*Ilyenkor az érhálós alkonyatban
a földrészek megindulnak egymás felé
s égtájaikkal, horizontjaikkal
egymásba csukódnak csendesen,
hogy a Föld, e kettészelt alma
ma éjjel is egész legyen.*

*Velük együtt odakint az utcán
a házak is jobban összesimulnak
s a szerelem újra hajóra száll:
nekivág egy lehetetlen kalandorútnak.*

*Tílalom, előítélet ellenére
betonfalakon át kéz nyúl ki kéz felé,
vágyódva tisztaságra –
ki mosdótálba gyűjtött falilámpa
fényében mosakszik, ki drótketével
buzgón a felhő-foltos holdat
vakító-fényesre sikálja.*

*Ime, e nagy tisztálkodás jegyében
rétegekben szakadnak rólam:
szabadulok szennyeseimtől!
Amíg az éj nehéz köpenyként itt lóg vállamon,
bennem a világ áhitata kering föl
s úgy lépek ki a kertbe, mint egy dobogóra,
ahol emelvény áll s az emelvényen kotta, pálca
s minden csak intésemre vár:
a karmesteri jeladásra.*

*De a fák most még süket, néma hangszerek –
majd a reggel sugaraival felhúrozza őket
s én, hangolva, úgy penditem meg sorra mind,
mint titkolt vágyaitokat,
vagy vágyakozó nőket.*

Perc

*Előbb a perc szállongott, zümmögött,
aztán elmorzsolódott
a világ érdes részei között.*

*Először a gazda gyomlált, kapálgatott,
aztán gondosan elültetett
egy palántányi holnapot.*

Végül

*Elérsz majd végül te is a szigetre,
ahol a bozót föl az égig ér,
én ott ragyogok régen a kövekben
te megállsz majd a nagy víz szélénél,
mely oly súlyos és olyan mozdulatlan
és tündöklő-mély mint a fájdalom,
és értsz már mindent, mindent. Mit se kérdesz,
és megismeresz majd azon a napon,
mikor a föld is régen elfelejtett
s zöldjükké szívtak, fölittak a fák.
Megvallasz ott a víznek, a köveknek,
s hallod hogy zúg az örök némaság.*

Gyászdal

*Virrasztlak. Meg se rezzensz.
Nem ér el énekem.
Arcod királyok arca
behorpadt érmeiken.*

*Nincs zsoltár, amely megindít,
Nem old föl semmi táj.
Kövek nyugalma őriz.
Hegyek magánya zár.*

*Piramis örökmécse,
nem húny ki a szemed.
Az idő fölragyogtat
halott arcom felett.*

TOLDALAGI PÁL

Bonyolult ember

*A párzó lepkék szebbek. De ezen
mit keseregjünk. Valószínűségük
egy másik síkban él, ezért nekik
nincs semmitéle mezítelenségük,*

*mert ők maguk a természet, mi meg
telítve a komisz gondolatokkal,
bonyolultakká váltunk, és vele
boldogtalanná; bennünket lefoglal*

*és birtokába vesz a számítás,
a tervezés; az ember arra gondol
még akkor is, mikor keservesen
kibontakozik a szoros karokból,*

*hogy ezt, vagy azt kell tennie, hogy öt
ezernyi szálak fűzik a világhoz,
amit szeret, s mégis minduntalan
eltaszítana és vadul megátkoz.*

Kék égi tej

Azt hiszem, elfelejtettem önöknek mondani, hogy egyik régi hősömből író lett. Számomra is érthetetlen. Az ilyesmi elég ritkán fordul elő. De mit lehet tenni? Itt van köztünk, ír, beszél, néz, hazudik, csaknem olyan, mint a többi író. Én már bele-törődtem. Beszélgetek is vele. Mindig van hozzá egy-két jó szavam, ha összetalálko-zunk az Írószövetségben... Ezt azért én sem szeretem. Miért járkál az Írószövetség-be? Mit akar? Az a tény, hogy író lett, alig zavar. Istenem... Annyian írnak. De jobb lenne, ha valahol messze írna, a város szélén, vagy egy faluban, és örökös jár-kálásával itt a belvárosban nem ingerelné az igazi írókat, vagyis azokat az írókat, akik régebben nekiláttak a munkának, és már mindenki megszokta, hogy írók. Illés a neve... Talán emlékeznek, újságíró is volt valahol vidéken... Ő az a bolondforma alak abban az autós novellámban. Eltörött az autó kereke, vagy mi, már nem is em-lékszem. Bonyolult figurát teremtettem belőle, ennek ellenére magára ismert. Ezen csodálkozom. Sivatagi figura a valóságban. Úgy emlékszem, ivott is... Tegnap újra találkoztam vele az Írószövetségben. Azt mondja, hogy most nem iszik. A dohány-zást is abbahagyta... Hát lehet, hogy abbahagyta, engem hidegen hagy. Tőlem akár meg is dögölhet... Azt nem mondom, hogy kimondottan örülnék neki, ha meg-döglene, de nem fakadnék sírva. Persze, hogy abbahagyta az ivást... Vagy ha nem, hát szeretné abbahagyni... Beijedt... Egyik barátja már felfordult, valami kocsmáros. Örökké ittak ott vidéken, és ráadásul most idejön nekünk írni. Nem tudom, miket írhat az ilyen. Elvből nem olvasom. Múltkor az Írószövetségben mesélte valaki, hogy olvasta az új könyvét. Én azt sem tudtam, hogy megjelentek a könyvei. Röhej. Most már mindent kiadnak. Még futtatták is egy időben... Ez persze nem jelent semmit, mindig kell nekik valaki, akiben hinni lehet egy-két évig. Az ilyesmi elmúlik, mint a báránymű... Most már kezdi megtanulni, milyen az író igazi élete... Ezért is érdemes megszólítani, nagyon élvezem amikor panaszkodik. A furcsa per-sze az, hogy a bajai nagyon hasonlítanak az enyémekekre. Amikor elmond valamit, néha megrettenek. Akár a saját hangomat hallanám. Mintha rólam lenne szó, vagy nem is ő panaszkodna nekem, hanem én neki. Ez persze képtelenség... Még hogy én, aki ugye... Újabban használható történeteket is előad, kár hogy nem tudja megírni. Nem is írhatja. A meséiben minden lényeges vele történik. Önző fráter. Ebből is látszik, hogy soha nem lesz belőle olyan méretű író, mint belőlem, vagyis az igazi írókból, akik már régen nekiláttunk ennek a dolognak. Most elmesélek róla egy történetet, de itt-ott megmásmítom, hogy ne indíthasson sajtópert, ha vélet-lenül elolvassa. Most újra csinálók belőle egy használható figurát. Fényérzékeny, emberi alak lesz. Kölcsönzők neki magamból, hogy levegőt kapjon...

1

Illés a rádió mellett ült és csavargatta a gombokat. Kipróbálta az összes hul-lámsávot, majd ingerülten felugrott és a készülék tetejére vágott.

– Piszkok! Mindig csak zene... – ordította, és a világító skálaüvegre kö-pött.

A csetepatéra benyitott a felesége, s az arcán jól látszott, hogy nem nyerték el a tetszését az imént lezajlott események. Illés dühöngve felsorolta az érveit:

- Mindig csak zene... Zene huligánoknak, zene nyugdíjasoknak, zene opera-barátoknak, magnósoknak, lemezgyűjtőknek! Zenerádió, Budapest...

- De hát Illés, mit akarsz tőlük...? - szólalt meg békülékenyen a felesége.

- Hogy mondjanak valamit.

- Mit?

- Azt nem tudom... Akármit. Beszéljenek hozzám. Jelentsenek be valamit, vagy vonjanak vissza. Figyelmeztessenek a tengeri fürdés veszélyére. Szakítsák meg az adást, és két sikoltás között mondják be, hogy: Vigyázat, jönnek a cápák!

- A híreket mindig elzáród...

- El, mert egy régi hírösszeállítást olvasnak fel naponta... Még az időjárás-jelentésük is öt évvel ezelőtti...

- Istenem, mit lehet csinálni? Nem lenne jobb, ha inkább írnád a novelládat?

- Menj ki, légy szíves! Menj ki innen, hagyj meghalni. Most beveszek egy teljes kanál szódabikarbónát...

Amikor kiment a felesége, széken kezeve járkált a szobában, aztán visszaadalgott a rádióhoz. A Kossuthon újra zene szólt, de ezt most bírta. Megnézte a műsort, Gershwin „Egy amerikai Párizsban” című számát játszották.

- Sejtettem - mondta hangosan és hallgatta tovább.

Ezen a délutánon egyébként furcsa kalandokba keveredett. Újra olvasta Michel Butor regénytechnikai kutatásait. Élvezte a fejtegetést, bár nem tudta elfogadni. Michel Butor tanulmánya elfogadhatatlanságában is szép volt, olvasása valódi műélvezet. Illés, lelke mélyén mindig a szocialista irodalomban hitt, mint a realista ábrázolás legigéretesebb folytatójában, de ezt nem merte hangoztatni. Egy ilyen hit Angliában nagyon elegáns lehet, még tiszteletet is ébreszt a kritikusokban és olvasókban, de Magyarországon, ahol javában folyik a szocialista építkezés...? Ismerte az írók és a kritikusok csoportosulásait, tudta, hogy minden ilyen hitből valami más derül ki, ha leírják, kommentálják, értelmezik... Ezek után következett a rádió. Homályosan élt benne egy emlék a rádióval kapcsolatban... Hihetetlennek tartotta, hogy a világ száz és száz rádióállomásán ne lenne egy ember, egy szerkesztő, aki tud valamit mondani, valami megnyugtatót, vagy értelmeset, bármit. Egy mondatot: „Uram! Ön otthon gunnyaszt a készüléke mellett és várja az eredményt. Megérkezett: Ma az olyan egyszerű pasasoknak, mint maga, Turgenyev elbeszéléseit kell rövid, álmodozó megszokásokkal olvasgatni...”

A rádió hét óra tájban a következőket mondta: „Ma délután családi tragédia játszódott le Szombathelyen. Mayer István textilmérnök szóváltás után törölközővel megfojtotta feleségét. Mayer tetteinek elkövetése után öngyilkosságba menekült, megnyitotta a gázcsapot.”

Illés mozdulatlanra merevedett a készülék előtt. Jól ismerte Mayer Istvánt és feleségét, Entz Ibolyát is. „Milyen törölköző lehetett? Nyilván frottir. Entz Ibolyának már kislány korában is nagyon jó törölközői voltak” - tűnődött, majd megszólalt:

- Érthetetlen... Mayer, az a nyugodt, köztisztelő ember... Valami félreértés lehet a dologban...

Kinyílt az ajtó. A felesége némán várakozott a küszöbön, aztán aggódva megszólalt:

- Mi történt Illés, rosszul vagy?

- Családi tragédia Szombathelyen. Egy textilmérnök megfojtotta a feleségét, Entz Ibolyát...

- Most meg ezen tűnődsz... Minden nap megfojtanak valakit. Máskor meg késsel...

Illés megfordult és a feleségére nézett:

- Ismertem azt a lányt, a férjét is. Nagyon rendes emberek voltak... Van egy kislányuk... Hét-nyolc éves lehet...

- Ó, Illés, te annyi embert ismersz... Nem szabadna ezért most idegeskedned. Ha mások miatt izgatod magad, soha nem lesz nyugalmad az életben.

Illés mereven nézte a feleségét. Kegyetlen, porszürke merevséggel, és sokáig várt, hogy az asszonynak reménye se maradjon az áhított nyugalomra.

– Édesem! Nem érted? Meggyilkolták az ismerőseimet... – mondta nagy sokára, és íróasztalához lépett. Nézte a telefirkált papírszeletkéket, félig gépelt íveket, és megkísérelte legalább gondolatban helyre rakni, beilleszteni mindegyiket a saját történetébe. Közben hallotta, hogy a felesége bejön a szobába, és becsukja maga mögött az ajtót. Gyanakvó, szívtetapintó hangja is átkelt a bútorok felett:

– Ki ez az Entz Ibolya...? Talán feleségül akartad venni?... Úgy értem, hogy régebben?

– Nem... Dehogyan...

– Hát akkor?

– Semmi, csak éppen nem bírom ki, hogy meggyilkolják a személyes ismerőseimet – mondta Illés, és felemelt egy papírszeletet, melyen a következő szöveg állt: „A cél és az ábránd között éppen az a különbség, hogy a cél érdekében alá és fölérendeltségi viszonyok alakulnak ki...” – Bámulta a jegyzetet.

– Mi ez...?

– Szerelmes voltál abba a lányba?

– Nem – mondta Illés. Leejtette a cédulát, ami aztán billegve átszállt a kaktuszok felett, és bezuhant a naptár mögé.

– Ha nem voltál bele szerelmes, akkor hát mi volt köztetek? Ha ennyire meg ráz téged a halála, valaminek mégiscsak kellett lenni. Együtt jártatok tánciskolába, mi...?

– Villanyszerelő üzletük volt... Az anyja olyan igazi, százszázalékos üzletasszony, és...

– Nem az anyja halt meg. Valld be szépen Illés, hogyan volt ezzel a lánnyal, ha már ennyire felizgattál.

– Mit mondhatnék? – A mennyezetre nézett, majd így folytatta: – Képzeld el egy téli délutánt, ami lassacskán estébe hajlik. Sokan korcsolyáznak egy tavon. Mondjuk a Velencei-tavon, de lehetne akár a Balaton is. A nádas sárga szigetei mindenütt jelen vannak... Jég és nád. A nád felett néha vadludak húznak egészen alacsonyan. Már a hold is fent van az égen. Mindenki hazamegy, legalábbis úgy tűnik... Egyedül keringek a famólók mentén, közel a nádasokhoz. Szél kerekedik és kísértetiesen suhognak a száraz nádbugák. És ekkor jön ez a lány. Talán a nádasok irányából, de az is lehet, hogy a famólók felől. Lehet, hogy egész délután a jégen volt, de észre sem vettem. Mindez olyan bizonytalan... Elsiklunk egymás mellett, esetleg pontosan egymásnak szaladunk, és megcsókoljuk egymást... Szótlanul forogódunk, majd távolodunk egymástól, s a szél egyre erősebben fúj...

– Szóval együtt korcsolyáztatok a VOGÉ-ban, és amikor a többiek hazamentek, csókolóztatok...

– Milyen VOGÉ-ban?

– Hol másutt? Szombathelyen volt ez, nem?

– Édesem, félreértetted. Ez egy szimbolikus kép... Arra utal, hogy milyen szerű kapcsolatban álltam ezzel a lánnyal. A jég és a nádasok az álmok világát jelképezik, a tél a tisztaságot, a feltámadó szél pedig a nosztalgiát, amivel mindennek adózunk, ami születése előtt elveszett.

– Szerelmes voltál Entz Ibolyába, de az rád se köpött... Ezt akarod nekem most beadni...

– Nem, ez mind téveszme. Szomorú vagyok miatta, és a férje miatt is. Soha nem kerültem vele meghitt közelségbe, és ezt a közelséget nem is áhítottam. Benem éppen a tűnékenysége hagyott nyomot, szőke haja, ahogyan az égre mosódik...

– Az égre? Milyen szituációban?

– Nem is tudom... Hány óra?

– Nyolc...

Illés hirtelen a rádióhoz lépett, és a keresőt a Petőfi adóra állította. Már mondták a híreket. Bombázásokról beszéltek, a Jordán folyóról, melynek vizében János

apostol megkeresztelte Jézust. A Gallup-féle táblázatokról, melyeken egy McCarthy nevezetű ember emelkedik és egy Johnson nevű lassan süllyed. Otto Skorzenyt is megemlítették, aki a Basler Nachrichten-ben nyilatkozott a Khe Sanh környékén harcoló amerikaiak taktikájáról. A szombathelyi gyilkosságról már nem beszéltek.

2

Mayer Ibolykának, aki keresztnevét, és selymesen szőke haját egyaránt édesanyjától örökölte, legkésőbb délután kettőre haza kellett volna érkeznie az iskolából. De nem érkezett. Egy óra után lépett az utcára, két kis barátnője kísérté, mint rendesen... A nyomozás kiderítette, hogy az útvonal első szakaszát mindig hármasan tették meg, trécselve, kirakatokat bámulva, esetleg krémfagylaltot eszegetve. Az utca felénél Závod Marika, aki a jóhírű fodrászmester lánya volt, fájó szívvel búcsúzott társnőitől. Az apja rendszerint már az üzletajtóban várta, és messziről intgetett feléje. Kovács Eszter, a másik barátnő mindig élvezte a pillanatot, amikor kettesben maradhatott Mayer Ibolykával. Lehetőleg már búcsúzkodás közben sugdolózni kezdett, hogy Závod Marika megpukkadjon a kíváncsiságtól. Mayer Ibolyka kedvesen kuncogott a sugdolózásokon, de Eszternek néha úgy tűnt, nem figyel igazán, és az utca végén siet elbúcsúzni. – Mayer Ibolyka a kertváros egyik új társasházában lakott. Iskola a közelben is akadt éppen, de a nagymamája ragaszkodott a belvárosi intézet tanáraihoz. Így a kertvárosba vezető hosszú, fákkal szegélyezett utat mindig egyedül tette meg. Vadregényes, kalandokkal teli séta volt ez. Télen hócsaták dúltak errefelé, nyaranta pedig golyó- és labdamérkőzések. Mayer Ibolyka fájó szívvel bámészkodott a küzdő fiúcsapatok között, mivel azok nem vették be játékaikba. Különösen az égetett agyag- és üveggolyókhoz vonzódott, melyek igézetelesen tudtak összekocogni és meglódulni a cipősarokkal vájt apró gödröcskék lejtőin. Egyszer már felkapott egy terrakotta színű, szeplős agyaggolyót és hazáig szaladt vele. A golyó azonban nem tette boldoggá. A hársfákkal szegélyezett széles utcára vágott, a fiúk játékára, és a fiúk boldogságára.

Érthetetlennek látszik, de a legénykék ezen a napon mégiscsak bevették játékkukba. Engedékenységükre talán magyarázat a hirtelen kibomlott tavasz, a növényzet titokzatos vágyakat keltő illata. A szőke kislány a lopott terrakotta golyóval kezdett, és azonnal nyert. Önfeladten kuporgott az út szélén, és gyűjtögette kincseit. Amikor hazaindult, már elmúlt három óra. Futásnak eredt, s még a lépcsőkön is nyargalt, pedig akkor már alig kapott levegőt.

A csengőt éppen csak megérintette, és várt. A lakásban csend volt. Nem hangzottak fel édesanyjának könnyű léptei, korholó hangja sem közeledett, minden mozdulatlan maradt. Újra csengetett, most már hosszabban, majd szaggatottan, de mindhiába. Büntudata ijedtséggé fokozódott, sírva elindult a lépcsőn lefelé. Az első emeleten megnyílt Dancsék ajtaja, és ott állt a kövér, örökké mérges Mariska néni:

– Nyúznak kislányom? Miért visítasz, nem mondanád meg...?

Mayer Ibolyka maroknyi, maszatos agyaggolyót tartott maga elé, és hűpögve panaszkodott:

– Mert ezeket nyertem, és most anyuka nem enged be...

Dancsék azonnal felszaladt a másodikra és megnyomta a csöngőt. A másodikon bizony néma csend volt. Belesett a kulcslyukon és látta, hogy a kulcs a zárban van...

– Istenem, világos nappal... És kizárják a gyereket... – mondta jó hangosan, hogy a szomszédok is tudomást szerezzenek az eseményről, majd sűrű fejcsóválások közepette visszavonult a saját emeletére. Mayer Ibolykát mindenestre magánál tartotta tüznek, hogy majd azzal vonulhasson fel a mérnökökhez, ha eljön az ideje. – „Biztosan mosakodnak már, és a büszke mérnökne mindjárt kinyitja az ajtót... A csengetésre észre kellett nekik térni... Miféle népek vannak...” – gondolta, s miközben egy vizes zsebkendővel megtörölgette a kislány arcát, a lépcsőház irányába fülelt, hogy el ne szalassza a kellő pillanatot. Dancsék hiába várakozott... Fél óra múlva elvesztette türelmét, és újra felment a másodikra. Szaggatottan csengetett,

majd a kulcslyukhoz hajolt, hogy szemlét tartson. A kulcs még mindig a zárban volt, pontosan úgy, mint fél órával korábban. Látszólag semmi sem változott. Dancsné mégis összerendezte.

– Jézus Máriát – hangja baljóslatúan visszhangzott a lépcsőházban.

Felegyenesedett, majd szaglászva újra a zárhoz hajolt.

– Istenem – mondta – hát ez...

Szemben kinyílt az ajtó.

– Mi történt, Dancsné? – kérdezte az alacsony banktisztviselő, és ügyelt rá, hogy megőrizze hivatali komolyságát.

– Gázzagot érzek...

– Nocsak... Miért érezne gázzagot?

– A kislány már egy órája bög itt a lépcsőházban. Bevittem magamhoz... Tudja, azt gondoltam először, hogy ugye a mérnök úr hazajött délből... És ugye fiatalok még, meg minden...

A földszinten is ajtók nyíltak. Néhány asszony slafrokban, háziruhában kiállt a lépcsőfordulóba, és a magasba tekintgetett.

A banktisztviselő Máyer mérnökék ajtajához lépett. Csengetett, belesett a kulcslyukon, szimatolva körülnézett...

– Telefonálni kell – mondta, és zavartan tipródott az asszonyok között, mert nem tudta, kit kell ilyen esetekben felhívni. Közben arra gondolt, hogy valami tévedés is lehet a dologban, és Máyerék biztosan megharagszanak akkor. Újra megnyitotta az ajtót, és csengetett. A gázzagot ekkor már a lépcsőházban is lehetett érezni.

A banktisztviselő végül a rendőrségre telefonált, mivel ez volt az egyetlen szám, amit fejből is tudott. A riadóautó percekben belül megérkezett, és egy őrmester a lakókból alakult tanúk bizottsága előtt feltörte az ajtót. Máyer né, született Entz Ibolya az ajtó közelében, a szőnyegen feküdt. Fejét és megszaggatott ruháját halványzöld frottir törölköző fedte. Férje, Máyer István a rekamién hevert. Arcán még látszottak a szenvedés nyomai. A konyhában takarékra állítva szivárgott a gáz, a szobában az egyik ablakszárny tárva volt.

3

A rőt hajú káplán ismét Entz Rudolfné nappalijában üldögélt. Feje már szépen deresedett, de az egyházi méltóságok lajtorjáján nem jutott magasra. Amikor az idők szele komolyra fordult, más papok nyelveket tanultak, beiratkoztak a levelezőre, hogy tanári diplomát is szerezzenek, mert ugye ki tudja...? Csala káplán úr nem követte példájukat, meglegedett egyszerű papi rangjával. Az egyházkerület plébánosa így is szerette. – „Csala káplán úr, hát az nem tanul éppen semmit, de nagyon buzgó pap...” – mondta erre is, arra is, így a káplán buzgósága már közzismert volt. Erre való tekintettel a plébánián minden kellemetlen ügyet rábíztak, és Csala káplán úr a feladatokat engedelmesen vállalta.

A műhelyből Entz Rudolf is előkerült, kezét fogott a tisztelendővel, és egy üveg sopronit tett az asztalra...

– Nem haragszik Káplán úr ugye... Nekem azért dolgoznom kell – mondta szabadkozva, s a papot otthagya feleségével és anyósával.

Csala káplán úr megivott egy pohárkával, aztán megköszönte a torkát:

– Sokat imádkoztam önért, asszonyom... Bizom Istenben, hogy meghallgatta könyörgésemet...

– Nem hallgatta meg – mondta Entzné, és újratöltötte a káplán poharát.

– Gondoljon arra, hogy az öngyilkosság szeretett leánya lelkiüdvé szempontjából még rosszabb lenne... Volt idő, amikor az öngyilkosokat be sem lehetett vinni a temetőbe... Ó, Istenem, hány embert földeltek el a temető árkában... Tragikus dolog... Nagyon tragikus... Higgye el nekem, mégiscsak jobb, hogy szeretett leánya áldozat...

Entzné az ablakhoz ment, kipillantott a napfényben fürdő utcára, majd idegesen visszatért az asztal mellé, és leült.

- Kedves tisztelendő úr... Csodálkozom, hogy Isten megengedte ezt az aljas gyilkosságot!... Az Üdvözítő végignézte, megengedte... De én anya vagyok. A lányom anyja... Én nem engedem meg, hogy egy helyre temessék a gyilkosával! Kivetné a föld... Nem lenne nyugvása halálában sem... Miért is engedték ehhez a részes mérnökhöz feleségül...? Istenem... Istenem...

- Akkor még nem ivott - mondta a káplán.

- Ezt a szégyent. Nyelvére vett bennünket az egész város - szólalt meg Entzné falusias arcú idős édesanyja is.

- Az a fontos, néni, hogy szeretett unokája a kegyelem állapotában volt, amikor a tragikus esemény bekövetkezett.

- Nem engedem, és kész... Még a kuncsaftjaink is elfordulnak tőlünk... Milyen emberek lennének mi, milyen emberek, ha ezt a szégyent eltűrnénk...? - mondta Entzné, és ismét felugrott.

- Arra is gondolni kellene asszonyom, hogy a másik családot mennyire megsértjük ezzel... Máyerék már voltak a gyárban... Képesek valamilyen barbár temetést rendezni bosszúból. Máyer mérnök úr nagyon jó szakember volt, a gyár saját halottjának tekinti, és beszédet mondanak majd a sírjánál. De így mégis, együtt zajlana a szertartás, és az állami pompa, ugye, az önök bánatán is enyhítené...

- Az állami pompa...? A mi bánatunkon? Egy maszek villanyszerelő bánatán? Káplán úr?!

- Megbecsült polgárai önök a városnak... Hiszen a férje múltkor is díszoklevelet kapott, olvastuk az újságban...

- Igen...?

- Úgy emlékszem.

- Úgy van, kapott valamit. De akkor miért nem az én lányomat tekinti a gyár saját halottjának? Hiszen ő az áldozat, és a gyár embere ölte meg?

- Nem is biztos ez, asszonyom. Lehet, hogy megfelejtkeztek a gázcsapról. A gáz veszedelmes jószág. A plébános úr nem engedte beszerezni hozzánk... Ilyenkor lát-szik, mennyire igaza volt. Elég egy kis feledékenység, és jön a halál...

- Biztosan a férje ölte meg... Rosszul éltek... Válni is akartak... De ugye ott volt a gyerek... És mit ér manapság egy elvált asszony?

Az idős néni felsóhajtott a sarokban:

- Ezt a szégyent... Mit szólnak a népek...?

- A népek, mama? A népek engem... engem... - Entznének megcsuklott a hangja. Zokogva az ebédőasztal sarkára borult.

A káplán zavartan babrált a terítő bojtjain. - „Mit kell most tenni?” - tűnődött. Pillantása segélykérően a levegőbe röppent, fénylő nippeteket, bronzba öntött kutya- és lőszobrokat, kövér diszpárnákat súrolt, majd vergődve a szőnyegre zuhant.

Kopogtak az ajtón.

- Tessék - mondta a káplán és fellelegzett.

Magas, szürke felöltös férfi lépett a szobába. Szabályos arcvonásai, kicsit meg-rezzentek, amikor a káplánt és a zokogó asszonyt megpillantotta, de gyorsan elfogadta a helyzetet.

- Kezét csókolom, jónapot, tisztelendő úr - mondta, és finoman meghajolt.

A káplán felállt, és bemutatkozott:

- Csala vagyok...

- Örvendek... Mikó százados a bűnügyi rendőrségtől...

Entzné felemelkedett az asztal mellől, és némán kezét nyújtott a nyomozónak, majd helyet kínált.

- Megint itt vagyok - mondta a százados, aztán jelentőségteljesen elhallgatott.

Entzné az anyjára nézett:

- Mama, hozzon egy poharat a százados elvtársnak...

Az öregasszony kinyitotta a tálaló ajtaját, zörgölődött a szervizedények között, aztán körülményesen az asztalra tette a kért poharat. Entzné bort töltött a nyomozónak, de ekkor már remegett a keze. A vörösbor kilötyt a terítőre.

- Talán újabb kihallgatás?
- Nem, inkább én szeretnék valamit közölni.
- Parancsoljon - intett Entzné a borospohár felé, de úgy is lehetett érteni, hogy a nyomozó közléseit várja.

A százados megfogta a poharat, és tétován a szájához emelte. A káplán felállt.

- Százados úr, ha én zavarok, akkor...

- Engem nem zavar... Entzék pedig úgy látom bíznak önben - mondta a nyomozó és letette a poharát.

- Amit mondani akar, talán nagyon rossz... - szólalt meg Entzné, és felállt.

A nyomozó intett a tenyerével:

- Tessék csak helyet foglalni... Nem kellett volna önöket felkeresnem... Úgy értem, ez nem tartozik a hivatali kötelességeim közé.

Entzné visszaereszkedett a karosszékekbe és hátradőlt. Pillantása a nyomozó arcát fűrkészte, aki nehezen szánta el magát a beszédre.

- Azt hiszem, így mégis emberségesebb marad az ügy... Elkészült a törvénytörési orvosszakértő véleménye... Ezek szerint Máyer István két órával korábban meghalt, mint az Ön leánya. Máyer István tarkóján egy ájulást okozó ütés nyomát találták meg, de a halálát fulladás okozta. Megfojtották. Leánya viszont öngyilkos lett... Legalábbis...

- Gázmérgezés? - kérdezte a káplán.

Entzné rosszalóan a tisztelendőre pillantott, aztán visszazökkent figyelmes, és néma tartásába.

- Nem - mondta a nyomozó. - A tűzhely csapja takarékon állt, és az ablak is nyitva volt. Szívárgott a gáz, de nem az okozta a halálát. Kritikus mennyiségű veronált szedett be... Ha idejében megérkeznek a mentők és gyomormosást kap, életben marad... De a mentők nem érkeztek meg, így a mérég teljesen felszívódott... Az ön lánya, asszonyom, elszámította magát. A kis Ibolyának legkésőbb délután kettőre haza kellett volna érkeznie az iskolából. Ha fél háromkor rájuk törik az ajtót, az asszonyt még megmenthették volna. Talán háromkor sem lett volna késő, de az ajtót csak háromnegyed négykor feszítették fel.

Az öregasszony némán sírdogált a sarokban. Le sem törölte a könnyeit, hagyta, hadd folyjanak végig arca barázdáiban.

- És ez... ez... bent lesz az újságban? - kérdezte Entzné, és magabiztos tartása meglazult.

- Nem tudom. Az ilyesmit általában megírják. A nyomozás még nem fejeződött be, de ha befejeződik, bizonyára.

- Mit akarnak még tudni?

- Az indítékokat, asszonyom.

- Máyer ivott, az egész város tudja. Beszélnek. És rosszul éltek...

- Igen, sokmindent beszélnek. Mi a közvetlen indítékokra gondolunk, ami a dulakodást kiválthatta a házastársak között. Elnézést kérek a zavarásért - mondta a nyomozó, aztán enyhén meghajolt és kiment a szobából.

A káplán is felállt. Az ajtó felé lépdelt, aztán bizonytalanul visszatért az asztal mellé.

- Ha önnek mi igazat adtunk volna, most nem engedhetnénk meg, hogy a leányát Máyer István mellé temessék... - mondta, és várakozva Entznére nézett.

Entzné hallgatott. Látszólag nem is figyelt a káplánra. Ijedt fájdalommal ködbe borította előtte az egész világot.

Illés rengeteget szenvedett a temetésen. „Miért kellett nekem idejönni...?” - tette fel magának a néma kérdést, miközben a gyászfalkába verődött ellenséges rokonsapátokat bámulta. Entzék és Máyerék nem beszéltek egymással, privát gyászukba zárkózva meneteltek véreik között. Entzné is megváltozott. Nyoma sem volt arcán

annak a régi derűnek, melyről Illés azt hitte, hogy örökölheto. És az emberek... Mindenki suttogott. Újabb és újabb részletek kerültek elő Entz Ibolyáról... Mások Máyer István ártatlanságát vonták kétségbe... Illés a dráma újabb fordulatairól már a vonatban értesült, de a zűrzavar, és a ferde emberi érzések ilyen tömény jelenlétére nem számított.

A szertartás végén Entzék elszigetelődtek. A város hangulata érezhetően ellenük fordult. Illés ezt is igazságtalannak tartotta. Mit tehet róla az öreg Entz Rudolf, hogy a lánya nem jött ki a férjével? És Entzné...? Illés átvergődött a bámszokodókon, és az asszonyhoz lépett:

- Entz néni, fogadja őszinte részvéteimet... Tragikus... Érthetetlen...

Entzné kíváncsian rápillantott, aztán elmázolta orra körül a könnyeket:

- Illés? Maga eljött?... Köszönjük... Ne kerülje el a házunkat. Néhány rokon, és barát velünk gyászol ma este - mondta.

Az ebédlőasztalt kihúzták, és leterítették damaszttal. Hideg sült hús, főtt sonka és keménytojás szinesedett a tányérokra. A bor halványzöld palackokban sorakozott az asztal középvonalán.

A Máyer-rokonok közül senki sem mutatkozott. Csak Entzék, néhány ismerős iparos és Mikó százados ült az asztal mellett. Így is legalább húsz ember zsúfolódott az ebédlőbe, és megakadályozhatatlan csoportosulások keletkeztek. Entzné néhány reménytelen kísérletet tett a beszélgetés irányítására, aztán megtörtén feladta a küzdelmet. Illéshez fordult:

- Istenem, Illés... Micsoda bánat...

- Tragikus véletlenek sorozata.

- Gondolja...? Úgy emlékszem, maga majdnem elvette a lányomat feleségül... Ha meggonodolom most...

- Erre én nem emlékszem - mondta Illés, és letette az evőeszközöket.

- De szerelmes volt Ibolykába, nem...?

- Egyszer tetszett mesélni, hogy a háború előtt milyenek voltak a reggelek. Hogy átmertek a pékhez és friss ropogós óriászsemléket vásároltak... Tejszint öntötték a feltört zsemlebe, és a boltajtóban ették... Oda süttött a nap, és a zsemle olyan finomra készült, hogy a külső héján aransárgán szivárgott át a fény...

Entzné arca gyanakvóra változott:

- Mit akar ezekkel a zsemlelkel? Nem értem, miről beszél...

- Hát... Semmit... De ez a tejszínes zsemle, valahogyan olyan derűs volt nekem. Ha valaki azt mondja, hogy a régi szép békeidők, nyugalom, rend, nekem mindig ezek a napfényes reggelek jutnak az eszembe, amikor kint tetszettek állni az üzlet ajtajában... Ibolyában is ezt kerestem, ezt a bőséget...

- Tévedés, az én lányom egészen más volt. Félreismerete...

- Ó... Hát mi csak egészen távolról...

Illés érezte, hogy Entzné merően ránéz, szinte vallatja. Az asszony nagyon szeretett volna megtudni, hogy annakidején viszonya volt-e a lányával, vagy csak ártatlan flörtje. Illés óvakodott a színvallástól. Úgy gondolta, ha bevallja, hogy nem volt viszonyuk, akkor teljesen érdektelen figurává válik Entzné számára, és azonnal magányra kárhoztatják. Ha viszont azt hazudja, hogy viszonyuk volt, akkor Entzné még képes rokonként kezelni, és elvárja tőle a teljes azonosulást a gyászban...

- Ne érte félre Illés, de úgy emlékszem, maga mindig vonzódott a molett lányokhoz... Ott volt például Németi Olga... Disszidált, hallotta?

- Igen... Ibolyával kapcsolatban nem testi értelemben használtam a bőséget kifejezést. Derűs nyugalom és fény inkább. Ha eszembe jut, mindig három szóra gondolok, melyek látszólag nem is függnek össze: „Kék égi tej...”

- Nem tudom, mit csinálhattak maguk annak idején... A „tej” stimmel, mindenféle „kék” és „ég” nélkül... De a „tej” is csak tizenhét éves korában... Később megtelt ideges feszültséggel... Nem is tudom, mit képzelt az életéről... Nem volt mindennapi lány.

- Nem - mondta Illés, és álmódzva bámult a levegőbe.

– Ez abból is látszik, hogy megölte a férjét – mondta Entzné, és a gyász bárszonyos szürkésege, kegyetlen fénné változott az arcán. Illés még nem vette észre a megváltozott hangot. Bólintott:

– Igen.

– Most már sajnálom, hogy nem vette feleségül.

Entzné ezt a mondatot már gyiloknak szánta, de Illés sebezhetetlen volt. Három rövid szócskát ismételtetett magában: „Kék égi tej...”

Mikó százados megérintette Illés vállát:

– Szeretnék önnel beszélni. – Hangja lágy, szinte bocsánatkérő volt. Entzné idegesen a nyomozóra pillantott:

– Nem hagynák abba, százados elvtárs!? Megölte és kész... Mit kell tenni a férjekkel?

– Asszonyom... – mondta a nyomozó, és megértő, barátságos tartással meghajolt.

Illés csodálta a nyomozót. Látszólag mindenben azonosult a gyászoló családdal. Arckifejezésében kegyes szomorúság ült, kis megtörtséggel... Mozdulatai félbenmaradó, bánatos gesztusok voltak...

Az ablak elé álltak, távol az asztal lármájától.

– Mikó százados vagyok... – mondta a nyomozó.

– Tudom.

– Maga, úgy emlékszem, egy osztályba járt a fiammal... Tudja, hogy jogász lett?

– Igen.

– A fiam azt mondja, maga novellákat ír. Írni akar erről az esetről?

– Fogalmam sincs róla, mit akarok...

– Miért jött el a temetésre? Olyan a látszat, mintha magát gyengédebb szálak kötnék a családhoz... Mintha ön és Entz Ibolya...

– Ez teljesen alaptalan... Csak hallottam a rádióban, és... Volt ebben a lányban valami, ami a messzeségből is megérintette az embert. Égi tej...

– Mondja, Illés, maga képesnek tartotta Entz Ibolyát a gyilkolásra?

– Nem... Én eredendően senkit sem tartok képesnek a gyilkolásra... De mindenki azzá válhat, ha nem elég értelmes... Ha nem veszi észre a jeleket. A test és a lélek jeleit, melyek... Nehéz együtt élni. A szomszédokkal is nehéz, akik a falon túl nyögnek vagy horkolnak... Pedig azért nyögnek, mert fáj nekik valami. És mégis bele lehet bolondulni a szomszéd nyögéseibe. A temetőben azt beszéltek, hogy Máyer és Entz Ibolya már rég el akartak válni. A rokonság nem engedte. – „Mi lenne szegény gyerekből?” – mondták. Ilyen manapság minden család: Elválni nem lehet, meghalni igen... Mit gondol, most jobb annak a kislánynak, aki agyaggyolyókat nyert azon a napon, abban az órában?

– Ön a rokonságot vádolja?

– Lényegében igen. Nagy szükség van családi megtartóerőkre, összefogásra... De az előítéletektől vezérelt anyák és apák, nagynénik és sógorok, gyakorlatilag kegyetlen terroristák. Sokszor a közeli barátok is terrorlegényekké válnak a presszióikkal, a véleményükkel, a híreikkel, melyeket hordanak hozzánk, és tőlünk az utcára. Nem figyelte a Máyer és Entz rokonokat a temetésen?... Ha ez a ridegség lehetséges, minden érthető...

Illés sokáig beszélgetett a nyomozóval. Később az éjszakai vonaton is eszébe jutottak mondatok, melyek illettek volna az eszmecserébe: „Az idegenek megadják egymásnak a kötelező tiszteletet, a rokonok nem...”

Hajnaltól lehúzta az ablakot, és a folyó holtágát bámulta, mely a sínekkel párhuzamosan tükröződött ólomszürkén, és kiismerhetetlenül. Ilyenné vált a múltja. Visszafelé már gyalogutak sem vezettek. Érezte, hogy előre kell lépni, új emberek, házak és városok felé, és megtartani a létezőt. A folyót figyelte, mely az ólomszürke hajnalból fokozatosan kibontakozott, és kíméletlenül maga mögött hagyta a holtágakat.

Hová lett

*Fekete vadászok jönnek, jönnek,
dárdáikkal szívembe döfnek – –*

*Tartok fekete hegynek, ott a sötétség
kalodáiban hal meg az emlék – –*

*aki voltam, levetem álca-ruhámat,
se őv nem szorít, se sisak, se bánat – –*

*nincs hadparancs, se vezényszó: rohamra!
ott vitézi lélek se hősként halna – –*

*Ott Zrínyi Miklós csak tündér királyfi,
babrál játékain, alatta sámli – –*

*Bégek, cézárok, hadfők, miniszterek
pityergő vének, gügye kisgyerekek – –*

*Csak én, csak én a rettenet küszöbén állva
nézem a sorsom, súgom magamnak:*

*Te árva,
hová lett csoda-amuletted?
Mit hagyhatsz a világra?*

*Ki óv meg, ki zendit érted zenekart?
Ki kapcsolja le érted a vihart?*

Messze vagy

*a kórház ölel meg helyettem – –
Fárasztanak a vizitek?*

*A hőmérők tolyton cserélődnek
a hőemelkedés marad*

*Hans Castorp sorsa vár reád?
Meg ne add magad!*

*Messze vagy,
arcodba öltözöm,
s kiáltalak,
és visszahivlak,
mint egymást a madarak – –*

*Úgy hivlak, mint tenger két partjáról
egymást a madarak – –*

Meg kell értenem

*Meg kell értenem a világot
s még mindig nem értem magam.
Az is, aki már mindent látott,
magába néz: világtalan.*

*Ismerős s milyen ismeretlen,
örök egy s mindig változó,
az előbb itt volt már kezemben
s mily messze már a távozó.*

*Vizsgálhatom reggeltől-estig:
csak zártabb lesz a nagy titok,
s ha nem lesem: virág, kifeslik,
minden zugára rányitok.*

*Határtalan, beláthatatlan,
tejútrendszerek halmaza,
és olykor, magáramaradtan:
amőbának is szűk haza.*

*Vigasz, hogy aki mindent látott,
magába néz: világtalan?
Meg kell értenem a világot
s még mindig nem értem magam.*

JÓKAI ÉS ÖT OLVASÓ-NEMZEDÉKE

Egyidőben szemtanúja, részese, sőt bizonyos fokig *formálója* volt történelmünknek. Nemcsak műveivel, személyével is. Mint 1848-as márciusi ifjú, mint a debreceni Békepárt vezető publicistája, s mint Tisza Kálmán Szabadelvű Pártjának képviselője.

E fordulatok talán túl éles szögűnek tűnnek. Az elfogulatlan utókor azonban nem hagyhatja figyelmen kívül, hogy Jókai Mór tulajdonképpen a középnemesség politikai mobilitását követte. Osztyáért, amely Halász Gábor megállapítása szerint a XIX. században kétszer került hatalomra. Először Kossuth Lajos, másodszor Tisza Kálmán vezérletével.

Furcsa módon a nagy író tulajdonképpen akkor állt közéleti-irodalmi pályája zenitjén, amikor nem tartozott sem „kuruc”, sem „labanc” politikai csoportosulásokhoz. Amikor „csak” írt. Amikor a hatalom szemében legjobb esetben másodosztályú állampolgár, „kompromittált ember” volt. „Ködös borongós idő volt ez – írta. Az abszolutizmus úgy feküdt rajtunk, mint egy országos köd, amiben nem lehet tíz lépésre látni, ami behatol még a szobánkba is, s az íróasztalunk lámpáját is elhomályosítja.” A Bach-korszakról van szó, amelyet az ókonzervatív magyar főurak is, „új, destruktív bürokráciának” neveztek.

Jókai elbeszélései 1850-ben jelentek meg Sajó álnév alatt, „Forradalmi és csataképek 1848–49-ből” címmel. Megírta Világos utáni bujdosásának történetét – kiadták. Megjelentek a reformkor nagyságát idéző regényei a Kárpáthy Zoltán, az Egy magyar nábob, hogy csak néhányat idézzek. (A XX. század sokat próbált embere elgondolkozhatik: ilyen buta volt az önkényuralom idején a cenzúra? Vagy ilyen okos?)

Ebben az időben láttak napvilágot Kemény Zsigmond Forradalom után és Még egy szó a forradalom után című esszéi. Az utókor általában a kiegyezés eszmei alapkövételének tekintette őket, vagy pedig úgy gondolkodott, mint Jókai, aki az erdélyi báró akkori munkásságáról így nyilatkozott: „Kemény Zsigmondnak nem volt kedve fejét az oroszlan torkába bedugni...”

Kemény politikai irányvonalat adott. Jókai regényeiből viszont önbizalmat meríthetett a magyar olvasó. A közérzetten keresztül befolyásolta a közgondolkodást. Úgy mutatta be a múltat, hogy az kezeskedett a jövőért. Egy gyászszoborult országot viaszalt.

2.

... Közönség sem igen volt – folytatta a Bach-korszakról szóló beszámolóját az író –. A hivatalos lapon kívül még egy pár szépirodalmi lap tengette életét az örökké hű falusi gazdatisztek és református papok (mint törzsolvasóközönség) részvételmaradványából...”

Jókai regényeinek sorozatos megjelenése után – tudjuk – nem csak a papok és gazdatisztek olvastak. Jókai olvasóinak *első* nemzedéke jóval szélesebb körre terjedt. Aligha érthetjük volna el a XIX. századközép Magyarországon a nagy író közrehatása nélkül, hogy sokak természetes szükségletévé váljon az olvasás. A nyelvi magyarosodás tekintetében elért érdemei sem igen vonhatók kétségbe.

Jókai népszerűsége öt olvasó nemzedéken keresztül – tehát napjainkig – nem lehetett egyenletes. Közéleti író lévén, közkedveltsége némileg a politikai hangulatváltozások függvénye is volt. Különösen az intenzíven politizáló periódusokban. Különösen, amikor még élt, kortárs volt. Így a *második* olvasónemzedék idején.

„Az 1880-as évek irodalmi élete” című kis munkájában (Pannonhalma, 1930)

Kokas Endre így ír: „A regény ragaszkodott a műfajok közül a legszívósabban a romantika légköréhez. Jókai Mórnak bámulatosan termékeny munkássága tartja fenn erőben: ő uralkodik a közönségen s irányával serkentő hatással van az írókra is. Jókai népszerűségének fénykorát 1875-ig szokás felvenni; eddig bálványképpen áll mindenki előtt. Jókaiiban ugyanis a nemzet nemcsak a regényíró látja, hanem a hazafias szellemnek, a közelmúlt gloriolás éveinek képviselőjét, hőst és az ellenzéki férfiút is ünnepelték benne. Emellett még regényeinek romantikája és a 48 körüli két évtizedet eszményítő szelleme szinte delejes összhangban volt a nemzetnek illúziókban ringatózó lelkével. Ám Jókai 1875-ben a fúziókor kormánypárti lett és ez sok illúziót széttépett; meg is csappant hiveinek száma.”

Szomorú, ha a *kevés* csappan meg. Beksics Gusztáv 1884-ben megállapította, hogy a kb. 128 000 főből álló értelmiségből (abban az időben, amikor az ország több mint fele lakossága nem tudott írni-olvasni) mindössze 25–30% olvas; *annak egy tizede maga is ír.* „Még szerencse, ha Jókai írásai akadtak kezébe – állapította meg Szekfű Gyula –, amelyeket pedig nem is ősi magyarságukért, hanem fantasztikus meséjükért olvasott. Ez az érdekfeszítő, izgató tartalom tette az öreg Dumast, Sue-t, Ponson du Terrailt e kor magyarságának kedves írójává.”

A *negyedik* olvasónemzedék, a Horthy-rendszer idején, a dualizmusnál kedvezőbb közművelődési viszonyok közepette élt. Sőtér István felszabadulás előtt megjelent Jókai tanulmányában éppen az 1925-ös jubileum idejéről így ír: „A jubileumi láрма után fagyos csend borul Jókai köré: úgy látszik, ebben a legutolsó, ünnepi ábrázatában maradt meg az utókor számára. Évek múlnak el anélkül, hogy számottevő kritikus leírná a nevét: műveit most is olvassák még, a könyvtárakban úgyszólván hozzáférhetetlenek az alkotásai, de az olvasók mindinkább az alacsonyabb néposztályokból kerülnek ki. Nem divat már Jókait olvasni, könyvei előnyös lakásdísszé válnak a polcokon; hallgatólagosan kialakul a vélemény, hogy írásai bizonyos korhatáron túl élvezhetetlenek.”

Jókai olvasottsága, közkedveltsége akkor is, máskor is csak *viszonylagosan* hanyatlott s főleg időlegesen. Még Mikszáth sem volt komoly vetélytársa. Akkor sem, amikor kortársak voltak, s akkor sem, amikor Mórlicz (néha Gárdonyival) együtt a legfavorizáltabb hazai klasszikusok triumvirátusát alkották. Az összes statisztikával alátámasztott, avagy csak impresszió alapuló becslések szerint hazánkban a Bach-korszaktól kezdve ő volt a *kimagaslóan* legolvasottabb regényíró. (Nem feledve: azért is, mert a kimagaslóan legtermékenyebb.) Ezen nem változtatott, hogy bizonyos rétegeket egyidőben politikai, más időkben esztétikai előítéletek arra késztettek, hogy elforduljanak tőle.

3.

Az előítéletek a kortárs-kritika frontján makacs tévedésrendszerre fejlődtek. Kéves esztétikai tévedésrendszernek volt tiszteletreméltóbb apja, mint ennek. Ha a kritika erkölcsi integritásának *személyi* példaképét keressük – Gyulai Pálban megtalálhatjuk. Az az ítézés, kinél Arany és Petőfi elismertetéséért senki nem tett többet, az akkori magyar közvélemény hangos – tehát többségnek tűnő – részével szembeszállva nem tartotta Kossuthot csalhatatlannak, Görgeyt árulónak, Jókait az epikai tökély megtestesítőjének. „Jókait bírálni annyi, mint politikai pártszenvedély vagy irodalmi cselszövény gyanújába esni.” – írta.

Gyulai – s még inkább a nyomában haladó Péterffy Jenő – Jókai bírátaiban ma is számos jelentős részlet-igazságot, sőt telitalálatot fedezhetünk fel. Gyulai *után* nem lehet úgy írni Jókairól, mint *előtte*.

Jól tudjuk, a Jókai-életmű széles – mondhatnánk „hálás” – támadási felületet kínál. Alig vonta valaki kétségbe, hogy hőseinek belső arcképe igen sokszor lélektanilag, logikailag fedezetlen: hogy az író a lélektant s logikát sokszor retorikával pótolja: hogy műveinek értéke általában minden szempontból rendkívül egyenetlen stb.

Mindennek ellenére Gyulai Pál olyan hadvezérként hat, aki megnyeri a csatákat

– és elveszti a háborút. Azért mert értékelte, de nem értette igazán a nagy regényíró. Képtelen volt rá, hogy *nemzeti* jelentőségét felfogja. Úgy érezte *védekezni* kell ellene. Az irodalmi Deák-párt vezetője, az aprólékos józanság megszállottja az irodalom Kossuthját látta Jókaiában, aki a szavak mágiájával elkábítja hiszékeny népét. Kritikai előszeretetei, viszolygásai, önkényes követelményei dogmákká sűrűsödtek. Ezenfelül Schöpfung Aladár helyes megállapítása szerint: „Jókai népszerűsége már magában is bántotta és arra vezette, hogy ellentmondjon neki.”

Úgy tűnik, a későbbi kritikusok között több követője volt – természetesen más formában s célkitűzéssel – Gyulai merev, szubjektív módszertanának, mint morális bátorságának.

4.

Féja Géza 1940-ben megjelent, sokat vitatott irodalomtörténetében joggal nevezte Jókait a „kritika mostohagyermekének”. Gyulai hat évtizeden keresztül korholta hibáiért, sőt néha erényeivel szemben is könyörtelen volt. A nagyformátumú kritikái tévedés – éppen azért mert ellentmondásra ingerel – pozitívabb kultúrtétező, mint a langyos helyeslés vagy a mély hallgatás.

A Gyulait követő hat évtized szinte a kritikai hallgatás összeesküvéseként hat Jókai esetében, amennyiben egy *nagy monográfiát* irodalomtörténeti követelményként állítunk fel. Ezt semmiképpen sem pótolhatta Mikszáth remekművé életrajza, Sőtér idézett tanulmánya, Zsigmond Ferenc közepes műve, Szerb és Féja irodalomtörténetének kitűnő Jókai fejezete. (Ezért várja irodalmi közvéleményünk nagy érdeklődéssel Nagy Miklós átfogónak ígérkező, valóban hézagpótló Jókai monográfiájának a közeljövőre ígért megjelenését.)

Ha átfutjuk a legújabb időkben megjelent kritikai írásokat, akkor azt látjuk, hogy néha Jókai-filmek ürügyén felelevenülnek Gyulai régi megállapításai. Elhangzott olyan is, hogy nagy írónk voltaképpen „polgári nacionalista”. „Ankerschmidtizmust” is emlegettek vele kapcsolatban – mintha a Függetlenségi és 48-as Párt szónokainak, publicistáinak szava hangzana a messze idők távlatából.

De nemcsak a mai kritikusok egy része él a kelletténél jóval nagyobb gyanúperrel Jókai esztétikai kvalitásaival szemben. Könyvtárosok, általában kultúrfunkcionáriusok egy bizonyos része mintha erősen kételkedne abban, hogy Jókai üdvös hatást gyakorol a *mai* magyar olvasóra.

A sok közül egyetlen rendkívül jellegzetes megnyilvánulást idézek. Egy, főleg belső használatra szánt, de azért nem „titkos” jellegű – egyébként kiváló – közkönyvtári igény és ízlésfelmérő elemzésben e sorokra bukkantam: „El kellene érni, hogy kevesebben legyenek nem azok, akik Jókait olvassák, de azok, akik Jókait tartják a magyar irodalom legnagyobb alakjának.”

A klasszikus regényírók egymás közötti rangsorolása – talán fontos tevékenység. Ám semmiféle esztétikai-politikai veszélyt nem látok abban, ha a közönség jó része Jókait tartja a „legnagyobb”nak”. Abban sem, ha például Krúdyt vagy Móriczt. A fent idézett mondatba foglalt „kultúrpolitikai célkitűzés” viszont azok közé tartozik, amelyek akkor közhasznúak, ha nem érik el őket. A politikai vagy közgazdasági romantika ellen harcolni – kötelesség. Az irodalmi ellen – magánszorgalom.

5.

Mit mondanak az úgynevezett beszédes számok Jókai Mór immár ötödik olvasónemzedékéről? Aki pénzével szavaz egy íróra, azt az esetek túlnyomó többségében mélyebb, erősebb kötelékek fűzik hozzá a közkönyvtári kölcsönzőnél. Nos, 1945-től 1966-ig Jókai Mór 262 művét adták ki hazánkban 7 361 220 példányban (viszonyítási adatként közbeiktatva: második helyen Móricz Zsigmond áll 249 mű 4 654 000 példány, a harmadik Mikszáth Kálmán 263 illetve 3 391 980). Mint azt a további

adatok bizonyítani fogják, a kiadott példány túlnyomó többségben eladottat, sőt az eladott elolvasottat jelent.

Ha hozzávesszük, hogy Jókai 1896-os százkötetes „nemzeti”, valamint 1925-ös ugyancsak százkötetes „jubileumi” kiadása (a többi régi vagy újabb, még felszabadulás előtt megjelent kötetekről, sorozatokról nem beszélve) ma is közkezen forog – aligha lepődhetünk meg a Központi Statisztikai Hivatal 1962-ben lefolytatott széleskörű vizsgálatán alapuló adatokon.

A vizsgálat során 12 000 nyolc éven felüli személyt kérdeztek meg, akik a tárgyidőnek három hónapja alatt 20 402 könyvet olvastak el. A magyar szerzők sorrendje: 1. Jókai 2319, 2. Móricz 774, 3. Mikszáth 667 művével.

Foglalkozás szerint bontva: vezető állású értelmiségiek, egyéb szellemi dolgozók, szak- és betanított munkások, egyéb fizikai dolgozók, mezőgazdasági tsz-tagok, nyugdíjasok, eltartottak, általános iskolai tanulók, középiskolások és ipari tanulók, egyetemi hallgatók kategóriájában egyaránt Jókai áll a vezető helyen. „A tsz-tagoknál az összes elolvasott könyvek harmada Jókai, Móricz, Mikszáth és Gárdonyi; ennek fele (az összes olvasmányok 16⁰/₀-a) Jókai. Az értelmiségieknél viszont már huszonöt író műveiből tevődik össze az elolvasott könyvek harmada – és ezen belül Jókai műveinek aránya az összes olvasmányokból: vezető állású értelmiségi 7⁰/₀ – egyéb szellemi dolgozó 10⁰/₀ – szak- és betanított munkás 13⁰/₀ – egyéb fizikai dolgozó 12⁰/₀.”

E statisztika értékelésénél elsősorban azt kell figyelembe venni, hogy 1962 óta igen sok puha fedelű kaland- s egyéb regény; Berkesi, Szilvási stb. jelent meg. Ezek pedig némileg elszívták Jókai elől a levegőt az olyan olvasók esetében, akik műveit a „tisztán szórakoztató” kategóriába sorolják vagy „kikapcsolódás” céljából olvassák.

Egy igen jelentős olvasóréteget, a fiatalokat illetően pedig elengedhetlenül szükséges arra gondolni, hogy Jókai igen sok műve részben kötelező, részben ajánlott iskolai olvasmány. A Baranya megyei könyvtár illetékeseinek más helyekről kapott szóbeli értesülések által is megerősített vélekedése szerint a tanulók egyre inkább „kötelezőnek” tartják Jókait, egyre több kalandregényt olvasnak „helyette”. Azok száma, akik egyszer vagy többször végigolvassák – kedves és hazafias kötelességként – összes műveit, ebben a kategóriában elenyésző, s inkább a nyugdíjasoknál (akik egyre inkább túlsúlyba kerülnek a közkönyvtárak olvasói között) megfigyelhető jelenség.

6.

Nem érzem magam hivatottnak arra, hogy Jókai-értékelést adjak. Ez hivatottak számára sem egyszerű feladat, egy cikk keretében pedig csaknem lehetetlen vállalkozás. Néhány – egyéni vagy inkább kisebbségi véleményemet tükröző – megállapítást mégsem akarok elhallgatni.

A hatalmas Jókai életmű (s ezért is nehéz *felelős* esztétikai közelítése) sokkal komplexebb kultúrjelenség, mint amilyennek sokan tartják. Klisékkel kevésbé bonyolult írók sem intézhetőek el. A Jókaival kapcsolatban leggyakrabban használt klisé, a leegyszerűsítő s egyben kissé lebecsülő a „nagy mesemondó”. Fő vonást érint, tehát lényegre mutat, hiszen a meseigény archaikus emberi jelenség. Mégis csak klisé! De fogadjuk el egy időre! Hiszen Jókai, mint „nagy mesemondó” mindenkor fékezte és fékezi az irodalom alatti „kis mesemondók” írásainak előrenyomulását. Az olyan művekét, amelyeknek csak meséjük van, semmiféle irodalmi profiljuk nincs. Jókai – klasszikusunk. De ponyva *helyett* is olvashatja, aki akarja!

S ennek a páratlanul olvasmányos regényírónak azonfelül nem tagadható s nem lebecsülhető kultúrszerepe az is, hogy fékezi közönségünknek a külföldi irodalmat túlbecsülni igyekvő hajlandóságát. Persze ez hamis nézőpontból indul ki, mert a fordításirodalom *válogatott* csapatát méri össze a magyar átlaggal, vagy *átlag alattival*. (Aki e viszonylatot helyesen óhajtja értékelni s nyelveket ismer, annak ajánlom: olvasson el minden évben néhány tucat angol vagy francia átlagregényt.)

Minden irodalmi műveltség hiányos (s ezért örültem a KSH statisztika számszerű eredményeinek), amely nem a nemzeti klasszikusokra alapozott. Tehát – végső soron – a nemzeti és történelmi tudatra a tudatosságra.

7.

Ma már Jókai csaknem valamennyi munkája – történelmi regény vagy elbeszélés. Mint ilyen, egy, az olvasók nagy tömege által favorizált műfajhoz sorolható. Napjainkban tapasztalható népszerűségének oka – a sok között nem utolsó sorban – ez is. Jókai erős „konkurrens” *mindenféle* irodalmi „könnyű műfajnak”. Kötetei mindennapos harcot vívnak az *iparosított* történelmi regény- s életrajzírással. Hiszen – akár az általa szeretett s *követett* Dickens és Hugó – nem veti meg a nem éppen magasabbrendű hatások elérésére törekvő írói eszközöket.

Idealizálja-e a múltat, elsősorban a magyart? A vele kapcsolatban kialakított, a Gyulai-féle hangütés nyomában haladó kritikai klisé szerint – igen.

Véleményem – kisebbségi vélemény. Talán a magyar olvasók egy hányada osztozik vele. Ugyanazok, akik nem tartják számon Dickenset egy kora-viktoriánus idilli körkép festőjeként. Általános hepiendje, amelyben kiosztotta a jóknak a jót, a rossznak a rosszat – *korigényt* elégitett ki; a nemzeti biztonságtudatban élő, de szociális igazságtalanságtól és feszültségtől sújtott Angliában „elsimította” a nagy kérdéseket.

Jókai is egyfajta viktoriánus korban, annak közép-európai, egészen pontosan magyar változatában élt. A dolgokkal szembenézni: nem „*viktoriánus*” jellemvonás. S ha nem az – akkor *sikerellenes* tényező.

S mégis... Nézzünk meg néhány Jókai regényt, éppen a legjobbak közül valót. A Lőcsei fehér asszony vagy a Szeretve mind a vérpadig nemcsak a kurucok dicsőséges, áldozatkész romantikája: két árulás – Ocskay László és Korponayné Géczy Julianna hitszegése – története is. Jókai nem a kuruc szabadságharc veresége *okaként* állítja be az árulásokat, hanem mint a vereség perspektívájának természetes *kísérő jelenségeit*.

A török világról szóló Jókai regények minden romantikus bája, Feriz és más bégek lovagiassága, embersége mögött ott áll a valóság – ha *akarjuk*, érzékeljük azt –: a hazánkra másfél évszázadon át ráneheződő török despotizmus.

A *belső* despotizmus képét a Rab Rábyban (sokak véleménye szerint a legjobb Jókai-regényben) találhatjuk meg; a hivatalos hatalommal való intézményesített viszályt, az alkotmányos mezbe öltöztetett terrort. A népelnyomás ellen írt kegyetlen vádirat e könyv. „Ezt a realizmust – írja Féja Géza – romantikus körítés nélkül nem nyelte volna el a süllyedő kor társadalma, a kényes kérdést burkolni kellett, amint a természet édes burokba menti a gyümölcs keserű magját.”

8.

Tudvalevő, hogy az olvasói elvárások rendkívül változatosak, sőt ellentmondásosak. Sokak számára a múlt nem történelmi-politikai hanem *lelki* táj, nosztalgiák kikötője. Utazás egy naivabbak szerint „*fennköltebb*”, reálisabb gondolkodásúak szerint „*színesebb*” világba. Az ilyenek Jókai manifeszt vagy látens keserősége, társadalombírálat mellett elsiklanak, mert ez az elsiklás *lelki alkatukhoz* tartozik. Nem Jókaiából hiányzik az elmélyülés, a differenciáltabb történelmi látás. Egyes olvasóiból, akik iszonyodnak a „keserű magtól”.

Az olvasás – ujjaalkotás. Az olvasó a maga képére *formálja*, esetleg *hamisítja* az író. *Saját* látóköréhez igazítja annak látókörét. Gondolatiságából azt fogja fel, amit tud, még inkább amit *akar*. Még a cenzúra szerepét is átveheti az olvasó, ha em-

lékezetéből egyszerűen „kihúzza” azt, ami például lelki higiéniáját zavarja. Sok olvasó fordított Gyulai Pál: Jókai hibái önála erényként szerepelnek. Erényei viszont szemében hibák; gyönyörűségét zavaró, ám többnyire megbocsájtható tényezők.

Jókait olvashatjuk alap-, közép- és felsőfokon. Alapfokon művein keresztül szeretik meg sokan magát az olvasást. Aki az ábécét elsajátította – regényeit olvassa nyomban. Falusi közkönyvtár elképzelhetetlen Jókai nélkül. Ezt még az 1950-es évek elején is tudták!

A középfokú Jókai-olvasás az író magyarságának, egyéniségének, mondanivalójának némileg hézagos megértését, ám nem *félreértését* jelenti.

Az inkább ösztönös, mint tudatos esztétikai érzékkel, de határozott elvárásokkal rendelkező hazai olvasó általában kedveli, igényli a romantikát. Nem azért mert rárimel élményanyagára. Éppen azért mert *nem* rimel rá. Ami áll Dumasra, bizonyos tekintetben Jókaira is áll.

Miután azonban szkeptikusabb, racionálisabb, mint azt sokan gondolják – nagyjából elutasítja az úgynevezett „vegytisztá” romantikát (például a németet), amely többek között tőle teljesen idegen miszticizmust is tartalmaz.

A magyar olvasó (a maga állandóan jelenlévő fenntartásaival) elfogadja a romantikus hősöket, élethelyzeteket, általában az egész eszmevilágot – ha azt az író realizmussal elegyíti. Kedvence (az előbb felsorolt számadatok bizonyítják): a realitással *fedezett*, de attól el nem *takart* romantika. Számos Jókai regényben nem a néha meglehetősen profil- és klorofiltalan, mert egyoldalúan idealizált főhősök nyugtatják meg az olvasó valóságérzékét, hanem – akár a már említett Hugónál, Dickensnél – a mellékalakok, a környezetrajz.

Sötér István Jókaiival kapcsolatban „anekdotai realizmusról” beszél. Az anekdota lehet gondolatíság tömör, frappáns sűrítése vagy parabola (mint ahogy a népmese közeli rokona is).

S ha Jókai realizmusát részleteiben vizsgáljuk, nem feledkezhetünk meg arról, hogy igen fontos dolgokat el lehet anekdotázni, mint ahogy lélektani s egyéb természetű gordiusi csomókat el lehet a retorika kardjával vágni. Nem csak a magyar írók bizonyos részében van erős hajlandóság arra, hogy anekdotát hívjon segítségül – nem a realitás szövetségeseiként, hanem az *ellen*. Minden valóságérzet mellett az ilyen könnyed szemlélet nem idegen a magyar *olvasók* nagy részétől. A Sötér által említett realizmus, ha nem ál-, akkor pótrealizmus. Néha ezzel is beérjük. Annak a bizonyos fedezetnek nem kell éppen aranyból lennie...

9.

„Felsőfokú” olvasmánynak nevezhetjük azt az esetet, amikor bizonyos fontos korigény a Jókai regényekben is kielégülést talál. Ez a korigény: a történelmi *információ* igénye. Jól tudjuk, egyre többen s többen olvasnak napjainkban vagy a múltban kiadott régi naplókat, emlékiratokat, szociológiai, történelmi munkákat, régi újságokat. Egyszóval: tényanyagot, „nyers” állapotban, nem pedig elméletek vagy prekonceptiók kezeiként. A „nyersanyag” vagy a lapszéli jegyzet előrenyomulása ez. Az önálló gondolkodásé!

Jókai Mór az egész magyar irodalomban párját ritkító műveltséggel, tájékozottsággal rendelkezett. A könyvek, okiratok, feljegyzések szinte ott nyíltak ki, tárultak fel, ahol ő valami érdekesre, felötlőre bukkanhatott. Nála jobban kevés író szerette a kuriózumot. S kevesen tudták jobban, hogy az néha többet mond, jellemzőbb mutató, mint például az átlagról készített statisztika. (Ám ami túlságosan fájó, illúzióromboló volt – talán még saját emlékezetéből is törölte, nemhogy nemzedékek emlékezetére bízta volna.)

Jókai Mór inkább mozaikokból, mint tablókából állítja össze a régi magyar világot. Körülbelül a mohácsi vésztől a millenniumig. Az igazat? Vajmi nehéz lenne ezt ma lemérni. (Aki úgy érzi, „ellenmérégre” van szüksége: olvassa el az oly méltatlanul elfelejtett zólyomi alispán, Grünwald Béla A régi Magyarország és Az új Magyarország című munkáit.) Jókai-világ ez, talán nem annyira rekonstrukció mint amennyire teremtés. Általában – kételyeinkkel, fenntartásainkkal, összesített gyanú-készletünkkel – szinte olyannak látjuk a múltat, amilyennek ő. A gyengéinkre bőven apelláló írói szuggesztíó, a szavak mágiájának diadala ez. Felsőfokon sokkal inkább a hivatásosakat közelítő historikus, etnográfus, nyelvész, hungarológus, botanikus, szociográfus stb. *poeta doctus* diadala, aki olyan részben ismeretlen tényanyagot gyűjtött össze, hogy egyik tudományos intézményünk azt cédulázásra érdemesnek ítélte.

„A részletekben az igazság” – mondotta a pozitivizmustól erősen színezett XIX. században Renan. A Jókai-féle öntörvényű világ mai érvényét csökkenti az a gyanú, hogy egy páratlan írói sváda „áldozataként” látjuk magunkat. *Erősíti* viszont a műveiben lépten nyomon észlelhető tudás, amelyet egy szorgos adatellenőrzés, akár „szűrőpróba” nyomán csak még jobban értékelünk.

11.

Néhány egyszerűnek – talán túlegyszerűnek – tűnő következtetés kézenfekvőnek látszik. 1. Jókai a legolvasottabb magyar író, akinek életműve jóval több, mint száz esztendeje integráns része különböző történelmi korszakok magyar szellemi klímájának. 2. Regényeinek legjelentősebb része – történelmi regény. 3. E műfaj történetisémeletünkre gyakorolt hatása legenyhébb esetben is egyenrangú a szaktörténetmével. 4. A nagy regényíró minden más epikusnál, történésznél tartósabban, kiterjedtebben, tehát *erősebben* befolyásolja napjaink történetisémeletét (a régebbi időkről nem beszélve.)

Az effajta Jókai-hatás természetszerűen komplex voltában rendkívül nehezen mérhető és értékelhető. Gondolatai rendkívül változatos következtetésekre nyújthatnak alkalmat. Minden történelem tanulmányozás veszélye a múltnak a mához való erőszakos igazítása, a precedensmánia, az úgynevezett „örök magyar” tulajdonságok felfedezésére irányuló vágyakozás esetleg örömet lelheti a hatalmas – s már csak azért is elasztikus – életműben.

Ugyanekkor – s talán ez a leglényegesebb – ez az életmű hagyományos nemzeti értékeink szinte tudományosan megbízható őrzője.

Tudjuk, az idők vihara elpusztította számos műemlékünket. Jókai – szellemi műemlék, magyar enciklopédia.

Gondolatvilága is műemlék: a XIX. századbeli magyar liberalizmus, Kossuth, Deák, Eötvös és a többiek politikai filozófájának, közéleti erkölcsének művészi tükré.

Am ahogy Jókai főleg a dualizmus talaján állva szemléli a *távolabbi* múltat, az nem valamiféle erőszakolt „visszamenőleges liberalizálás”. Történetisémelete mentes egynemű súlyos, csaknem általánosítható korabeli hibától. Anélkül ír, hogy korának politikai-erkölcsi normái alapján manipulálna a múlttal, a kuruckorral vagy a Mohács utáni időkkel.

Amit ír s ahogy ír, az bonyolult összhatásának végső kicsengésében valamiféle historiai értelemben vett lelki egyensúlyt, önbizalmat ad a magyar olvasónak. S az önbizalom, amely a Jókai életműből merít, igen kevésbé nacionalista. Sokkal inkább (vagy sokkal többször) egy felvilágosult, türelmes, jó ember hazaszeretetét tükrözi; olyanét, akinek lényegében minden sikerült. Nem él benne semmi keserűség, kudarcnyom, személyi gravamen.

Az Egy az Isten olvasója kiérezheti a műből, mennyire távol állott Jókaitól a bosszúvágy, mily sok volt benne a nemzetiségek iránti megértés. Gondoljunk a Kőszivű ember fiaiban Palvicz Ottó alakjára. Az Új földesúr nemes, nagylelkű asszimilációs illuzionizmusára.

Jókai a szó legjobb értelmében magyar volt. De senki *ellen* nem volt magyar!

Legjobbaink hazafiasságában (sőt akár nacionalizmusában) többnyire volt valami defenzív vonás a földrajzi és etnikai adottságok mérlegelésétől nem éppen függetlenül. A XX. század neurotikus nacionalizmusának (hazánkban s máshol) egyik fő jellemvonása az volt, hogy megvetette a tényeket.

Ne féltse tehát senki Jókai nemzetszemléletétől a mai olvasót. (Inkább attól féltse, hogy nem érti meg.)

12.

Mélységes humánus színezi, oldja az öntörvényű Jókai világot, amely szinte a magyar gondolkodás egyik dimenziója. Ezt a vonását tudatosan vagy tudattalanul érzékelték s érzékeli őt magyar olvasónemzedék. Alap-, közép- s felsőfokon egyaránt.

Napjainkban egyetlen külföldi klasszikus sem olyan népszerű saját hazájában, mint nemzeti írónk, sőt *nemzeti intézményünk*: Jókai Mór. Önismeretünk s önbizalmunk forrása egyszerre s különös módon. Hiszen nemcsak azt láttatja, milyenek voltunk. Ugyanakkor azt is – milyenek *szerettünk* volna lenni.

MOSZKVAI LEVÉL

A szovjet társadalom időszerű kérdései közül az utóbbi évek irodalma magas színvonalú, időtálló művekben két nagy témát vetett fel: a személyi kultusszal kapcsolatos lelkiismeretvizsgálatot a háború és az azt követő hétköznapiok tükrében, valamint a mai szovjet falu helyzetét.

Az első téma – az *Ehrenburg* és *Szimonov* típusú memoár- és frontnapló-írók mellett – az ötvenes évek második felében fiatal költők egész nemzedékét szólította csatasorba: a nálunk is nagy feltűnést keltett *Jevtusenkót*, *Voznyeszenszkijt*, *Rozsgyesztvenszkijt*, *Ahmadulinát* és a többieket. Ez a csoport már elvesztette hangjának messzehangzó ércességét. Nem arról van szó mintha megfakult volna ez a hang, – inkább elmélyült. Nem henyélnek ezek a költők. *Jevtusenko* nagy poemát írt a Bratszki vízierőműről és szibériai útjának egyéb tanulságait dolgozza fel, *Ahmadulina* pszichologizáló költeményeket és lírai filmeket ír. Talán csak egyedül *Rozsgyesztvenszkij* merevedett meg a rövidnadrágos költőtribun pózában, most is lángoló szónoklatokban kel ki a bönadrágos és vaskalapos bürokraták ellen. De hol látni ma már a moszkvai utcán bő nadrágot és vaskalapot?

Nemrég jelent meg *Rozsgyesztvenszkijnek* „Poema o raznih tocskah zrénijija” (Poéma a különböző szempontokról) címmel egy nagyobb elbeszélő költeménye, amely vádirat akar lenni a kispolgáriság ellen. Ezek az eredetieskedő hangú költői eszmefuttatások („Beszélgetés egy futó ismerőssel”, „Beszélgetés arról, miként légzik az éj”, „Beszélgetés arról, hogyan esküdött éjfélkor a fenyő, s hívta tanúnak a holdat”, stb.), azonban ma már senkit sem hökkentenek meg. A mű a kispolgárok kórusával zárul, akik az evés és az emésztés gyönyörűségeiről énekelnek. A kispolgár azonban Majakovszkij óta sokat fejlődött és hasonló ijesztgetésektől már nem rémül meg. A proletárok viszont fontosabb dolgokkal vannak elfoglalva. *Rozsgyesztvenszkij* tömegdalai azonban változatlanul nagy népszerűségnek örvendenek. A moszkvai rádiónak a hallgatók kérésére nemrégén meg kellett ismételnie a *Rozsgyesztvenszkij*-estet, melynek végén – hogy ne essék azért csorba a Majakovszkij-hagyományokon sem – megadták a költő pontos lakáscímét.

Nemrég halt meg *Valentyin Ovecskin*, a falu témáinak legismertebb írószakte-kintélye. Eredeti zamatú, közvetlen tapasztalatokon alapuló falusi elbeszélései már a háború előtt is nagy elismerésnek örvendtek. Igazi népszerűségét azonban csak a „*Rajonnyije budnyi*” (Egy járás hétköznapijai) című karcolat hozta meg, amelyet 1952-ben közölt a *Novij Mir*. A szovjet irodalomban – még jóval *Szolzenyicinnél* „Matrjóna háza” című elbeszélésének megjelenése előtt – először szólalt meg itt a falu akkori városág helyzetéért felelősséget érző író bátor hangja. A karcolat egy hosszabb sorozat bevezetője lett, melyet nálunk is fordítottak, s amely – egy járási párttitkár nyilatkozata szerint – igen tanulságos olvasmány minden hivatalba lépő funkcionárius számára.

A halál *Ovecskint* Taskentben érte, új művének, az egyik üzbég kolhozról írott regénynek a kézírata felett.

A megjelenő új művek azt mutatják, hogy a falu életének alakulása továbbra is szenvedélyesen érdekli a szovjet írókat. A közelmúltban jelentkezett egy kötetnyi elbeszéléssel a háború utáni falu frisszemű írója, *Jevgenyij Noszov*, s paraszti témát dolgoz fel *Vil Lopatov* új kisregénye is, a „*Tri zimnyih dnya*” (három téli nap). Sz. *Zaligin* eddigi művei („*Tropi Altaja*” – Az Altáj ösvényei, „*Na Irtise*” – Az Irtis mellett) is a szovjet távolkelet egyszerű embereinek életéről szólnak. Új regénye, a

„Szoljanaja Pagy” (A Sós-szakadék) a szibériai szegényparasztság forradalmi öntudatra ébredését, a Kolcsak hátában tevékenykedő partizánok küzdelmét tárja elénk, az azóta megtett történelmi út távlatából tekintve vissza az ötven év előtti eseményekre. Zaligin ismét imponáló biztonsággal merít itt a népnyelvnek és általában a paraszti életformának abból a gazdagságából, amely mindmáig nem veszítette el varázsát.

Nem valószínű azonban, hogy ezeknek a témáknak az időszerűsége valamiféle tematikai beszűküléshez vezet majd. Az intellektualizálódásnak, a bonyolultabb és áttételesebb világlátásnak az a folyamata, melyre két év előtt hívtuk fel a *Jelenkor* olvasóinak figyelmét, érvényesül és egyre inkább kiteljesül napjaink szovjet irodalmában is. Jelentős bizonyítéka ennek Valentyin Katajev nagy visszhangot kiváltó két legutóbbi műve, a „Szvjatoj kologyec” (A szent kút) és a „Trava zabvényja” (A feledés füve), melyeket a *Novij Mir* szerkesztőbizottsága állami díjra javasolt.

„A szent kút” gazdag tartalma és bonyolult formája ismét az idős író friss alkotó szellemét tanúsítja. A regényben Európa, sőt a nagyvilág múltja és jelene fonódik egybe a személyes élményekkel és emlékképekkel, hangulatokkal és meditációkkal. Érzéseknek és benyomásoknak ebben a színes forgatagában „a szent kút”, – egy Moszkva melletti kis forráshely képe kísért szüntelenül vissza, lesz az élet és egyben a haza szimbóluma. „A feledés füvé”-ben Katajev nemcsak „minden forradalmak legnagyobbikát” eleveníti meg hűen és érdekesen, hanem élő emlékművet állít a fiatal szovjet irodalom két nagy egyéniségének, *Bunyinnak* és *Majakovszkij*nek is.

Az egyszerű Majakovszkij-utánpótlás divatjának elültével egy mélyebb, intellektuálisabb látásmód lesz uralkodó a költészetben is. Az utóbbi évek kétségtelenül legnagyobb meglepetését itt J. *Marcinkjavicsjusz* új elbeszélő költeménye, a „Sztjena” (A fal) hozta. A műnek nemcsak modern és mélyen humanista alapeszméje ragad magával (– ma az élethez bátorság kell: bátorság, hogy legyőzzük saját gyengeségünket, félelmünket a háborútól, a sorstól, a gonosztól, hogy igazán emberhez méltóan tudjunk élni), – hanem a formája is. – Szimbólumrendszerének étellel teli eredetisége, gondolatainak aforisztikus tisztasága, plasztikus képei, a filozófikus elmélyülésnek és a finom lírának egyfajta sajátos ötvözete.

HÁROM ÉVFORDULÓ

A szovjet irodalmi és kulturális élet bensőségesen készült Gorkij születésének centenáriumára. A nagyszabású megemlékezések, ünnepi ülések még márciusban lezajlottak – ezekről késő lenne beszámolni. De talán fontosabb is az, amit az évforduló az irodalomtudományban, könyvkiadásban és más kulturális területen hozott és ígér.

Gorkij irodalmi-publicisztikai hagyatéka oly szerteágazó, hogy mindmáig megközelítőleg sem jelent meg teljes kiadása. A legutóbbi, harminckötetes akadémiai kiadásban 130 addig nem publikált szépirodalmi mű, 510 cikk és 1195 levél látott napvilágot. A Gorkij-kutatás azóta viszont újabb 200 elbeszélést, karcolatot, költeményt és vázlatot, több mint 200 cikket, 7005 levelet tárt fel.

Az éhező országban *Lenin* személyes támogatásával Gorkij tudományos intézetet szervezett a világirodalom és az orosz klasszikusok kiadására és tanulmányozására. Gorkij azóta klasszikus, a róla elnevezett intézet pedig a szovjet irodalomtudomány központja lett, melyben most egész tudóskollektíva dolgozik az alapító író teljes életművének feldolgozásán.

Gorkij összes műveinek *Leonyid Leonov* főszerkesztésével, *Al. Ovcsarenko* professzor tudományos irányításával készülő akadémiai kiadása három részletben jelenik majd meg: 1. szépirodalmi művek 25 kötetben és ezek variánsai a kommentációkkal további 8 kötetben; 2. irodalomkritikai és publicisztikai cikkek 12 kötetben; 3. az író

18 kötetes levelezése. A centenárium évében a sorozatnak valószínűleg csak az első része kerül kiadásra, amely 600 szépirodalmi művet tartalmaz, – több mint 50 közülük eddig ismeretlen.

A 25 először publikált elbeszélés közül művészi szempontból is a legérdekesebb az 1895-ben írott és egy vidéki kiadásban megrekedt „Druzja” (Barátok) és a „Sszóra” (Civódás), amelyet 1899-ben az egyik egyesszai napilap közölt, valamint az 1905-ös forradalom moszkvai eseményeinek szentelt, később a „Klim Szamgin életé”-ben is felhasznált „Zrityeli” (Szemtanúk). A 25 nemrég fellelt karcolat és irodalmi portré között különös érdeklődésre tarthat számot a *Gapon* pópáról 1906-ban írott pamflet, amelynek kéziratát Japánban találták meg, valamint a Gorkij korrekcióival megjelent *Saljapin*-önéletrajz.

Az új kiadás érdekessége azonban nem merül ki az először publikált művek sokaságában. A gyakorta változó politikai szempontok és a filológiai kutatás pontatlan-sága folytán az eddigi Gorkij-kiadások szövege nem egyezett mindig az eredeti kéziratokkal. Az író közéleti cikkeiből például hosszú időn át törölték a szovjet értelmiség egyik jellegzetes alakjának, *N. I. Vavilov* természettudósának a nevét, akiről azóta utcát is neveztek el Moszkvában. Még többet árulnak el Gorkij művészi gondolkodásmódjáról olyan közismert műveknek most fellelt kéziratai, mint „Az anya”, „Foma Gorgyejev”, „Az Artamonovok”, „V. I. Lenin”, „Dosztyigajev és a többiek”, „Klim Szamgin élete”. Ez utóbbi regénynek csupán most fellelt első része 130 olyan kézírásos oldalt tartalmaz, amelyet Gorkij később kihagyott a végleges szövegből. A különböző változatok egybevetése, annak a hatalmas munkának végigkísérése, melyet az író nyelvi- és életanyagán végzett, bizonyára érdekes és tanulságos olvasmány lesz minden írással foglalkozó ember számára.

Az évforduló tiszteletére egyébként új film is készült Gorkijról, amelynek *Fedor Filippov* rendező a „Po Ruszi” (Oroszországban) címet adta. A mű az író önéletrajzi írásainak és fiatalkori elbeszéléseinek alapján készült, de nem egyszerű megfilmesítése ezeknek, – önálló korrajzot, széles társadalmi körképet kíván adni. Főszereplője a tizenhétéves Gorkij „az emberek között”, – a korabeli Oroszország útjain vándorolva. Az író alakját a tehetséges fiatal színész, *Alekszej Loktyev* eleveníti meg.

Ez évben ünnepli 75. születésnapját és egyben tudományos munkásságának félév-százados évfordulóját *Dimitrij Blagoj*, a nálunk is jól ismert irodalomtudós, *Puskin* költszetének legjelentősebb élő kutatója.

A húszas évek közepén, a klasszikusok körül fellángolt irodalmi viták leghevesebb szakaszában az első szovjet közoktatási népbiztos, *Lunacsarszkij* megbízta a fiatal tudóst egy átfogó Puskin-monográfia elkészítésével, s ez az állami megrendelés egy egész életre szóló tudományos-irodalmi megbízatássá vált.

Mielőtt a nagy mű írásához hozzáfekedett, több mint egy évtizedig foglalkozott Blagoj a Puskin előkészítő irodalmi szakasz vizsgálatával. Ennek a munkának eredménye egy, a XVIII. század orosz irodalmával foglalkozó tudományos kézikönyv, amely megjelenése óta nem került le a korszakkal foglalkozó kutatók munkaasztaláról.

1950-ben jelent meg a Puskin-monográfia első része, amelyért a szerzőt azonnal állami díjjal tüntették ki. Blagoj ebben az időben már élénken részt vesz a szovjet irodalom aktuális kérdéseinek vizsgálatában is. Önálló dolgozatokat szentel *Fegyin* és *Solohov* munkásságának, elméleti területen a költői nyelv grammatikájával és a szocialista realizmus kritériumainak egy-egy részterületével foglalkozik. Fő kutatási témája azonban továbbra is Puskin.

A nagy költőről szóló mű a tudós születésnapjára, ebben az évben jelent meg. Puskin életművének utolsó tragikus szakasza az egész korabeli társadalom és kultúra átfogó képévé szélesedik itt ki, mintegy igazolván Blagoj szállóigévé lett mondatát: – Puskin nem Dantes golyója, hanem a levegőhiány ölte meg.

– További terveim vannak, írni akarok – mondotta az idős tudós a tiszteletére rendezett tudományos ülésszakon. Blagoj most a Puskin-monográfia harmadik köte-

tén, a költő világirodalomra tett hatását vizsgáló művön dolgozik, tavasszal pedig Prágában, a szlavisták nemzetközi kongresszusán terjeszti elő referátumát a szovjet irodalom kezdeti szakaszának kutatásával kapcsolatban.

Dimitrij Blagoj nemcsak nagy tudós és kifogyhatatlan fiatalságú ember, hanem költő is. Ezért sokan művész-tudósnak nevezik Fegyinnel szemben, akit viszont tudós művésznak szokás titulálni. A banketten egymás mellett ült a két idő-próbálta, vihar-edzette irodalmár. Hallgatták-hallgatták a sok okos szót, meg szerencsekívánatot, s időnként csendesen, kicsit szomorúan – egymásra mosolyogtak.

A moszkvai egyetem híres művészettörténész professzora, a 75 éves *Mácza János* – hazánkfia. Munkássága a baloldali magyar értelmiség első világháború előtti mozgalmainak idejére nyúlik vissza, mikor is mint drámaíró és színikritikus a most szintén Moszkvában élő *Uitz Béla* festőművésszel együtt a „Ma” köréhez tartozott.

A Tanácsköztársaság bukása után Mácza Bécsbe emigrál, majd kisebb megszakításokkal a „Munkás” című lap szerkesztője Kassán. 1923-ben érkezik Moszkvába, ahol mint *Lunacsarszkij* és *Majakovszkij* közvetlen munkatársa (ez utóbbit fordítja is), a fiatal szovjet képzőművészek körének (HUTEMASZ) megszervezésében vállal részt, a Kommunista Akadémián tart előadásokat.

Ebben az időben írja meg nagy munkáját az európai képző- és építőművészet történetéről. Önálló művet szentel a cseh építőművészet történetének, valamint a nyugateurópai filozófia és esztétika kérdéseinek. Leghíresebb munkáját, a 20-as évek szovjet képzőművészetének anyagát összegező forrásgyűjteményét 1932-ben adják ki. A következő évben már támadások érik. Egyetemi katedrájára vonul vissza, ahol mindmáig fáradhatatlanul oktat, nevel.

A hetvenöt éves Mácza János most rendszerezi, adja ki gazdag életművét. Úgy tudjuk, hogy a húszas évek szovjet képzőművészetével foglalkozó munkája – a kínai és japán fordítás után – a közeljövőben magyarul is megjelenik.

SZÍNHÁZAK, SZÍNMEŰVEK, VITAK

Az ötvenedik évforduló nagy szürete után az újabb drámatermésnek jórészt csak az aszuja maradt színpadon. Gogol, Tolsztoj és Csehov hozzák lázba a közönséget.

Az „Egy örült naplója” című Gogol-művet Párizsban *Sylvie Luneau* és *Roger Coggio* fedezték fel a színpad számára, nálunk *Czimer József* átdolgozásában *Darvas Iván* játssza nagy sikerrel, a moszkvaiak pedig most *A. Kaljagin* előadásában látják a Jermolova-, *G. Burkovéban* a Sztanyiszlavszkij-színházban. Sok mindent írt nálunk a kritika ennek a tragikus farcenak XX. századi modernségéről, sajátos abszurd látásmódjáról. Nekünk úgy tűnik, hogy az átdolgozókat itt is – ott is elsősorban nem korunk jellemző betegségének, a resignált életérzésnek kifejezése vezette (ehhez az irodalmi-színházi divathoz Gogol minden ellentmondása ellenére sem elég jó illusztráció), hanem az a nagyon is természetes törekvés, hogy klasszikus veretű alapanyagot nyújtssanak egy-egy nagy színész egyéni remekléséhez. Ezt a célját a monodráma Moszkvában is elérte.

Az évad legvitatottabb színházi eseménye kétségkívül Csehov „Három nővéré”-nek újrendezése volt a Moszkvai Drámai Színházban. – *A. Efrosz* az előadás rendezője „azt a Csehovot állította elénk, aki Bulgakov, Pirandello és Brecht után érkezett hozzánk” – írja méltatásában *M. Sztrójeva*, az egyik legeredetibb hangú szovjet kritikus. – Efrosz meghamisította Csehovot, a jelenkori polgári dekadencia hangzásait vitte bele a nagy humanista művészetébe – tartja a másik tábor. S a vita lassan már nem is a három szerény nővéréről, sőt nem is Csehov meg a többi klasszikus modern színpadi értelmezéséről, hanem általában a korszerű művészet nagy kérdéseiről folyik. Humanizmus és művészet, elidegenedés és szocialista morál, realista-

és abszurd színház érvei feszülnek egymásnak abban az érdekes eszmecserében, amely még korántsem ért véget.

A modern realizmus különböző értelmezése egyébként Csehovtól függetlenül is egyre inkább előtérbe kerülő problémája a szovjet színháznak. Sajátos illusztrációja ennek a kérdésnek Brecht útja a szovjet színpadokon. A szovjet közönség Brechttel először 1957-ben, a *Berliner Ensemble* vendégjátéka idején találkozott, – jóval *Majakovszkij*, *Mejerhold*, *Vahtangov* halála után. A harmincas évek elején *Lunacsarszkij* személyes közbenjárásával Mejerhold színpadra akarta vinni a német költőt, de ebben letartóztatása megakadályozta. Nem csodálkozhatunk hát rajta, hogy a kései találkozás, a Brecht-színház vendégjátéka Moszkvában, egyfajta kihívásként hatott a Sztanyiszlavszkij-rendszer és általában a megszokott játéktílus ellen. Az eltelt tíz év azonban bebizonyította, hogy Sztanyiszlavszkij és Brecht nemcsak kibékíthetők egymással, hanem kölcsönösen feltételezik, kiegészítik egymást, hogy a szovjet színház nemcsak befogadni, hanem gazdagítani is képes a Brecht-hagyományt.

Az ismerkedés éveitől, mikor Brechtnek a Szovjetunióban még észt és lengyel tolmácsokra volt szüksége (*Panszov* „Puntilla úr és szolgálja” rendezése, az „Állítsátok meg Arthuro Uiti!” *Ervin Akszer* előadásában), a nagy író végül Dosztojevszkij és Gorkij nyelvén is megszólalt. Ehhez azonban nemcsak bátrabb irodalmi ízlés- és gondolkodásmód kellett, hanem egy új színházi nemzedék kinevelődése is. A „Jó embert keresünk” *Ljubimov* és társainak vizsgálódása volt a Vahtangov-stúdióban, a Tagankán később új színházat alapító fiatal csoporté. Ebben a színházban Brecht a hatvanas évek szovjet fiataljainak hangján szólal meg. Azon a fiatal hangon, amely az élet és az irodalom megújítása után most a színházi gondolkodásmód megújítását sürgeti.

MAI MAGYAR DRÁMÁK OROSZUL

Ejtsünk néhány szót befejezésül a mi irodalmunk szovjetunióbeli külképviseléről is. A moszkvai könyvesboltok magyar újdonságai: Hidas Antal „Márton és barátai”, Fehér Klára „Egyszer és soha többé”, Németh László drámái, és egy szép könyv Zalka Mátéről, „az íróról, tábornokról és emberről”. Készül továbbá Kún Ágnes szerkesztésében egy Ady-kötet, az ifjúsági kiadó pedig egy József Attila válogatott összeállításával foglalkozik.

Talán elfogultak vagyunk, de mi leginkább annak a kötetnek örültünk meg, amely mai magyar drámákból mutat be egy csokorra valót. Szerzői: Illyés Gyula (Fáklyaláng), Tabi László (Kalóz), Hubay Miklós (*C'est la guerre*), Sarkadi Imre (Elveszett paradicsom). Mesterházi Lajos (A tizenegyedik parancsolat), Müller Péter (Két marék aprópénz), Darvas József (Részeg eső), Berkesi András (Villa Bécs mellett). A kötet értő előszavát *Al. Gerskovics* írta, ugyanő fordította Illyés „Fáklyaláng”-ját is. S bár a többi mű fordítása általában hiányérzetet kelt, a könyv megjelenése mégis jelentős esemény.

Az ért meg bennünket igazán, aki tudja, hogy Kálmán Imre operettjein kívül jelenleg egyedül „A néma levante” képvisel bennünket a szovjet színházakban. Szinte hihetetlen, de külföldön meggyőződünk róla: mi magyarok tulajdonképpen szerény nemzet vagyunk. – Milyen sokat beszéltünk itt is az új magyar dráma válságáról. És lám most nyugodt szívvel mondhatjuk szovjet barátainknak: tessék, kérem, – lehet válogatni!

FRANCIA KRÓNIKA

A HUNOK ISMÉT PÁRIZSBAN

Igazán nem óhajtom felújítani a vitát a frontáttörésről. Illetékes szerveink statisztikai adatainak, amelyek minden kétséget kizáróan igazolják a magyar irodalom nyugati térhódítását, csak örülni tudok. A frontáttörés viszont nem statisztikai kérdés, és sajnos tény, hogy a francia szellemi piacon, amelyen – Bartóknak és Kodály-nak hála – a zenében már régóta remek hadállásaink vannak, s ahol most – Jancsóé, Kovács Andrásé és Kósáé az érdem – a film mezején újabb állásokat biztosítottunk, az irodalom szűkebb területén változatlanul az a helyzet, hogy egyre gyakrabban jelennek meg magyar művek, de eddig sem jelentős kritikái, sem számottevő közönségikert nem tudtunk elérni. Pedig olyan nagyágyúk vonultak fel az ostromra, mint Déry, Illyés, Németh László, Szabó Magda, kiknek támadását Ottlik, Keszi és több más derék vitéz is támogatta. Az egyetlen eset, amikor úgy látszott, hogy már-már meginog a francia védelem, *A feleségem története* 1958-as megjelenése volt; Füst nagyszerű regényét a bírálók értékelték, de a közönség nem harapott különösebben rá. Egyébként – ha ez vigasztalhat bennünket – megállapítható, hogy a háború óta csak két közép-európai szerzőnek sikerült átütő sikert elérnie: Kafkának, meg – bár sokkal kisebb mértékben – Musilnak.

A helyzet tehát lényegében ugyanaz, amint azt oly keserű, de találó szellemességgel Illyés festette 1947-ben, a *Franciaországi változatok* című remek kis útikönyvében: a két háború közt is nehéz fegyverekkel indultunk támadásra, megjelentek Móricz, Karinthy, Kosztolányi, Kuncz Aladár, Márai és Zilahy legjobb művei, de a „nagy betörés egyszer sem sikerült”. (Közbevetőleg megjegyzem, hogy az utóbbi hónapokban jelentős előretörés észlelhető a tudományos területen, ahol Róheim Géza, Ferenczi Sándor, Lukács György és Tőkei Ferenc egy-egy munkája szép sikert ért el. Lukácsról megjelent az első eredeti francia monográfia: Henri Avron írta, s Seghers adta ki egy sorozatban, ahol előzőleg Bakunyinról és Gramsciról jelent meg ilyen tanulmány. Ami Ferenczit illeti, neki Payot-nál az összes műveit publikálják.)

Többé-kevésbé az hát a helyzet, hogy franciára fordított művekkel képtelenek vagyunk igazi eredményt elérni. Ezzel szemben sokkal hatásosabbnak látszik a trójai faló taktikája: az eredetileg is franciául írt művek sikere egyre kecsegtetőbb. Ehhet persze csak azt a kis „engedményt” kell tennünk, hogy magyarokból franciákká változzunk. A XX. század francia irodalma tele van külföldi eredetű francia írókkal (ezen a téren az oroszok vezetnek), s immár mi is elmondhatjuk, hogy ez a vérátömlesztés szépen sikerült. Vercors, igaz, már kinn született, de azért magyar származásúnak mondható. A nemrég elhunyt Dormándi (vele kapcsolatban egyébként épp most olvasom, hogy megalakult a Dormándi Baráti Társaság, többek közt, éppen Vercors védnöksége alatt) viszont csak negyvenegy éves korában, 1939-ben, telepedett le a francia fővárosban, s eleinte magyarul írt. Egyre több sikert könyvelhet el Christine Arnothy, aki 1930-ban született Budapesten, s akit a háború zivatara sodort Párizsba. Egymás után jelennek meg regényei, melyek már többször horzsolták az év végi irodalmi nagydíjakat. (Igaz, ő jelentős helyzeti előnnyel indult: férje, Claude Bellanger, a legnagyobb reggeli napilap főszerkesztője.)

*

Az elmúlt őszi évadban egy új magyar származású író jelentkezett, aki – Vercors jelentkezése óta – a legnagyobb sikert aratta. Georges Walterről van szó. 1921-ben született Budapesten. Órásmester édesapjával két éves korában indult Ameriká-

ba, de Párizsban rekedt. Rádióriporter, majd hírlapíró lett. Jelenleg az egyik legtekintélyesebb francia hetilap külpolitikai munkatársa (ebben a minőségben járt januárban hazánkban). Noha természetesen már az elemít is Párizsban járta ki, még tud valamit magyarul.

Attila fia című huszonöt éves regénye az egyik legtekintélyesebb kiadónál, a Grasset-nál jelent meg, s roppant kedvező fogadtatásra talált. Majdnem valamennyi év végi nagydíj esélyese volt, végül azonban csak a *Prix d'Honneur* vigaszdíjat nyerte el. Nemcsak a kritika méltányolta, hanem a közönség is, és – noha nem könnyű olvasmány – eddig több, mint 30 000 példányban fogyott el. A legigényesebb irodalmi folyóiratok is (például a *Nouvelle Revue Française* vagy a *Quinzaine littéraire*) pozitív értékelést közöltek róla.

Én csak nemrég, Pesten kaptam meg, amikor itt járt a szerző. A nagy hírverés után, amely megelőzte, nagyon kíváncsian vettem a kezembe, de – megvallom – félttem, hogy csalódom. De nem! Nem kétséges, hogy a francia kritikának és közönségnek igaza van: Walter tehetséges író, még ha ez az első műve magán viseli is a kísérletezés jegyeit, s ha a mindent elmondani akaró áradás bizonyos suta szerkezetéhez vezet is – bár talán ez az alaktalanság is szerves része a mű barokk bőségének. A regény majdnem teljes egészében önletrajzi elemekre épül: főhőse egy Mathias Lander nevű órász, s a történetet a fia meséli el. Az első rész érzékletesen festi a monarchia összeomlását, Mathias katonáskodásának kalandjait. Azt a kort, amikor olyan nagy volt a válság és az éhség, hogy egy főherceg akár csukott autóját is odaadta volna egy sonkáért. A mű egyik alaptémája a Habsburg-monarchia szétesése, illetve az emigráns-sors keserősége. Ebben az első részben az apa sorsával párhuzamosan vázolódik fel a fiúé. Aztán beáll a törés: az első rész kissé prousti hangulata, a dús színekben játszó visszaemlékezés sóvárgó atmoszférája hirtelen a kóperegények festői kalandjaiba torkollik, s a szerző már-már Jókaihoz vagy Dumas-hoz méltó elevenséggel meséli el az osztrák–magyar arisztokrácia arisztidjeinek dunai kiejutását a *Viribus Unitis* fedélzetén, miközben IV. Károly az ismert budaörsi kalandba bocsátkozik, a hajó gyanús személyzete pedig csempészulmekbe keveredik. A hajóexpedíció Attila sírját akarja felkutatni, s vezetője egy magyar huszártisztból lett nemzetközi szélhámos.

A sok szálból szőtt cselekmény kissé kusza sejtelmes. Az író stílusa izig-vérig francia, óriási szókinccsel dolgozik, mondatainak lenyűgöző numerusa van, képei eredetiek. Dicséretére válik, hogy a kalandos és fordulatossá tartalom nem ragadja formai könnyűségre.

451 tavaszán Attila hétszázezer katonával tört be Galliába, de szent Genová – legalábbis a legenda szerint – megóvta Párizst. Így a „hunok” csak az 1920-as évek elején hatoltak be Párizsba, amint azt negyed századdal ezelőtt oly derűs hányavetiséggel mesélte el Illyés. Érdekes, hogy Walter most ugyanezt az inváziót választotta regénye tárgyául. A francia kritikusokat megkapta, hogy milyen ismeretlen, „ egzotikus” Párizs fedezhető fel regényében. Walter sikerét természetesen nem könyvelhetjük el magyar sikernek, még az író származása, s a téma ellenére sem. Jó érzés azonban, hogy ha már a frontáttörés nem is sikerült, ez a francia várfalakon belül indult támadás mégis eredményesnek bizonyult.

A BELSŐ MONOLÓG FELTALÁLÓJA

Nagyon szép, érdekes, és okos tanulmányt olvastam *Kis bevezetés Joyce Ulysséséhez* címmel a Goncourt-díjas Jacques Borel tollából (*Rajongás* című nagy regénye most jelenik meg magyarul a Magvetőnél). Borel megállapítja, hogy a nagy író költő is azok közé tartozik, akikről sokat beszélnek, de akit kevesen olvasnak. „Úgy gondolom, senki, vagy szinte senki sem tagadja ma jelentőségét... Senki, vagy szinte senki sem vonja kétségbe, hogy az *Ulysses* korunk egyik legnagyobb könyve.”

Azt hiszem: ez a „senki” ma már többé-kevésbé reánk is vonatkozik. Pedig alig három évtizede még egy olyan jószímatú műértő is, mint Szerb Antal, azt mondta Joyce művére, hogy „blöff volt az egész”! Hát így is lehet hozzá „viszonyulni”: blöff – mint Homérosz, Dante, Rabelais, hiszen Joyce ugyanazt csinálta, mint e dicső elődei, csak persze a modern időknek megfelelően. De már készül az új magyar *Ulysses* – amint Szentkuthy Miklós joyce-ian kavargomolygó, szenvedélyesen szellemes *Nagyvilág*-cikkéből is tudjuk – s ha megjelenik, bizonyára nálunk is jobban meg fogják érteni, hogy miért a modern irodalom egyik legnagyobb „anyaműve” az *Ulysses*.

Általánosan elterjedt vélemény, hogy a modern regény legfőbb „műszaki” eszközt Proust, Svevo, Kafka and C^o fő fegyverét, a belső monológot Joyce kalapálta ki. Nem egészen ez a helyzet. Joyce a század elején Franciaországban élt. Egyszer vonatra szállt Párizsban és a Gare d’Austerlitzben a pályaudvari könyvkereskedésben megvett egy regényt, amelyre előzőleg George Moore hívta fel a figyelmét. A regényt egészen a végállomásig, Tours-ig olvasta. Utazásának későbbi következménye volt, hogy az *Ulysses*-ben oly bőven folymodott a belső monológhoz.

A regényt Édouard Dujardin írta. *Les lauriers sont coupés* volt a címe (magyarul kb.: „A learatott babér”). Nem is regény ez, hanem csak kisregény, illetve hosszabb elbeszélés. Főhőse, egy Daniel Prince nevű személy, reménytelenül szerelmes egy Léa nevű kokottba. Szinte semmi sem történik ebben a kisregényben, amely 1887-ben, igen, nem tévedés: ezernyolcszáznyolcvanhétben, tehát majdnem fél évszázaddal az *Ulysses* előtt jelent meg, amelyet Joyce 1914-től 1921-ig írt, s amelynek első részleteit 1918-ban New Yorkban, a *Little Review*-ban lehetett olvasni (mellesleg a puritán yankeek a folyóirat szerkesztőit 1920-ban száz dollárba büntették, mert közölték ezt az „obszcén, buja, parázna, aljas, illetlen és visszatartó” szöveget!). Dujardin írásában a nevezett Prince nevű főhős eleitől végéig „magában beszél”, sűrűn sorjáznak az ígétlen, expresszív mondatok, amelyek sokszor olyan mai hangvétellek, mintha Marguerite Duras, Claude Simon vagy Nathalie Sarraute írta volna őket.

No, de ki volt ez az avant-garde szerző (mert reá igazán illik ez az elcsépett kifejezés, hiszen évtizedekkel megelőzte korát, s akkor folymodott ehhez az eszközhöz, amikor még a naturalizmus volt az uralkodó)? Próbáljuk előbb *ittthon* megtudni. Babits nem említi; Szerb Antal szintűgy; Gyergyai kitűnő és úttörő *A mai francia regény* című kötetének (1937) *A közelmúlt* című fejezete felsorolja Ohnet, Halévy, Huysmans, Larbaud, France, Henri de Régnier, Schwob, Lemaitre, Boylesve, Barrès, Louys, Léon Daudet, a Goncourt-ok, Bourget, Bloy, Vallès, Mirbeau, Paul Adam, Rosny, Ch.-L. Philippe, Estaunié, Loti, Hermant, Hervieu, Gyp, Farrère, a Tharaud testvérek, s még mások nevét, de Dujardin itt sem szerepel. Az 1927-es *Irodalmi Lexikon* sem említi. Egyedül a Dézsi-féle *Világirodalmi Lexikonban* bukkantam rá – de itt is csak mint költő szerepel. A Hankiss János írta négy és fél sor nem említi a kisregényt, még kevésbé a belső monológot (azt viszont igen, hogy „A háború után Budapesten is járt, ahol rokonszenves fogadtatásban volt része.”). Úgy látszik, szegény Dujardin nem sokra ment nálunk ezzel a szimpátiával, mert nem beszél róla Dobossy László két kötetes legújabb francia irodalomtörténete sem. Végső elkeseredésemben felütöttem hát a *Magyar Irodalmi Lexikon* I. kötetét (1963), s megnéztem a *belső monológ* címszót. Hát itt persze szó van Joyce-ról meg V. Wolfról (bár az *Orlando* íróőnének a nevét két *o-val* írják...), Th. Mannról, az osztrák H. Broch-ról ... és másokról, de a peches Dujardinról itt sem esik említés.

Tehát csak francia forrásból tudhatjuk meg, hogy 1861-ben született, s eredetileg vallástörténész volt. Később belekóstolt a hírlapírásba, a kritikába, a költészetbe és a színműírásba is. Kezdetben a szimbolistákkal tartott. Jóban volt Huysmansékkal, ismerte Rémy de Gourmont-t és Villiers de l’Isle-Adamot. Gourmont elég részletesen ír róla egyik stíluskritikai művében. Dujardin húsz évvel Joyce előtt született és nyolc évvel az ír szerző halála után halt meg (1949). Regénye 1925-ben másodszor is megjelent, aztán megint ráborult a feledés búrāja. Most, harmadszor, egy népszerű zseb-

könyv-sorozatban adták ki Párizsban, Valéry Larbaud híres előszavával. Larbaud volt ugyanis Joyce lelkes francia népszerűsítője és egyik első fordítója, s ő maga is sikeresen alkalmazta regényeiben és novelláiban a *monologue intérieur*-t, a tudatnak ezt a lenyűgöző tükrét, amelynek igazi szülőatyja azonban Dujardin volt, aki egy tanulmányban, 1931-ben maga is feldolgozta a belső monológ történetét. (A teljesség kedvéért még megjegyzem, hogy Komlós Aladár becses monográfiája – *A szimbolizmus* – négyszer említi Dujardint; egyszer, mint Mallarmé híres keddi összejöveteleinek egyik látogatóját; egyszer mint a *Revue Wagnérienne* szerkesztőjét; s kétszer, mint drámaíró – de a belső monológ felfedezéséről ő sem tesz említést.)

MARIE NOEL HALÁLA

Tény és való, hogy a mai francia irodalmon belül a költészetben tombol leghevesebben a modernizmus vihara. A poéták rugaszkodtak el a legjobban a valóságtól, köztük divik leginkább a titok-kultusz, itt vonulnak fel, tarka táncot járva, az álmovilág tünderei, vagy inkább itt főzik a tudattalan boszorkánykonyháján mákonyos és részegítő koktéjlaikat a lélek riadt ördögei. Tévedés lenne azonban azt hinnünk, hogy a líra mezején egyeduralkodó az, amit egyszer Guillevic „éj- és árnyköltészetnek” nevezett. Van egy újklasszikus irányzat is, amely melleleg sokkal nagyobb olvasótáborral bír, mint a formabontás, az eredetieskedés és a minden áron való újítás hívei. Ehhez a csoporthoz tartozott a múlt év végén, nyolcvannégy éves korában elhunyt Marie Noël. Karácsony Máriának ez csak álneve volt, eredetileg a sokkal prózaibb Marie Rouget-t viselte. Egész életét Burgundiában töltötte, abban a tartományban, amely Colette-et, minden idők egyik legnagyobb francia írónőjét is adta. Auxerre városában, a gyönyörű, XIII. századi gót remekmű, a Szent István székesegyház mellett élte visszavonult életét, mint a francia poétanők rangidős nagyasszonya. Bár már 1905-ben jelentek meg költeményei, első kötetét csak nagyon későn, 1921-ben adták ki, *Dalok és órák* címen. Aztán egymást követték verskötetei. Az utolsó 1961-ben hagyta el a sajtót: *Őszi énekek és zsoltárok* címmel. Már a húszas években Marceline Desbordes-Valmore-hoz, a XIX. sz. elejének legjelentősebb színesző-költőjéhez hasonlították kissé ódonillatú, de kecsesen kerekített verseit, amelyekben egyszerű, közvetlen szavakkal beszélt az élet kis és nagy gondjairól, örömeiről. Nemcsak verset, prózát is írt: 1945-ben jelent meg egy elbeszéléskötete, melyet regények, visszaemlékezések követtek. De elsősorban mégis költőként ünnepték, s nem csak Mauriac tartotta az egyik legnagyobb lírikusnak (őt elfogultsággal lehetett volna vádolni, mert Marie Noël buzgó katolikus volt), hanem Aragon is. Montherlant 1957-ben azt írta naplójában, hogy „szerintem a legnagyobb élő költő”. Élete vége valóságos mennybemenetel volt: 1962-ben elnyerte az „irodalmárok egyhangú díját”, 1962-ben az Akadémia költői nagydíját, 1966-ban pedig Párizs városának irodalmi nagydíját. Magyarul tudtommal még nem jelent meg tőle semmi – de róla sem.

„AZ ÉN MAGYAR KÖLTŐIM”

Tavaly jelent meg a Corvinánál egy csinos kis kötetben Eugène Guillevic eredeti vállalkozása, a *Mes poètes hongrois* című antológia, melyben a *Föld és víz* költője legkedvesebb magyar poétáit tolmácsolja, Aranytól Tóth Juditig. Nem ez az első francia nyelvű magyar költői antológia. Az első Néthyé, még 1891-ben jelent meg: *Ballades et chansons populaires de la Hongrie*; ezt követte a Harlezé: *Poésies hongroises*, 1895; aztán a Polignac-féle: *Poètes hongrois*; majd a Gauthier-é: *Les grands poètes hongrois*, 1898; Pozsonyban jelent meg az Ejurié: *Poésies classiques hongroises*, 1904–8; Budapesten, 1921-ben a Lebourg-féle: *Échos français de la Lyre Hongroise*; Párizsban az M. Pogányé: *Anthologie de la poésie hongroise contemporaine* (1927);

ugyanott a Hankiss–Molnoss-féle: *Anthologie de la poésie hongroise* (1936), ezt a következő évben követte a Bencze-féle: *Les Grands Poètes hongrois du XIXe siècle* (1937); Svájcban jelent meg a Montarier-válogatás: *Terre Hongroise* (1948) és végül a legimpozánsabb, a Gara-féle (*Anthologie de la Poésie Hongroise*, 1963).

Guillevic válogatása új és figyelemreméltó. Ez az első eset, amikor egy jelentős francia költő vállalkozik rá, hogy maga gyűjti csokorba azokat a verseket, amelyeket a legjobbaknak tart. Guillevic már az 1955-ös József Attila kötetben kitűnt. Azóta is a legbuzgóbbak és legügyesebbek egyike abban a népes gárdában, amely – javarészt Gara körül tömörülve – másfél évtizede rendületlen lendülettel fordítja költőinket. Guillevic ebben a gyűjteményben közli néhány régebbi fordítását, például a remek *Medvetánc*-ot, amelyben diadalmasan birkózik meg minden nehézséggel, s mindezt formahűen teszi, úgyhogy a francia vers ugyanolyan lebegő, feszes és játékos, mint az eredeti. Újra olvashatjuk a *Születésnapomra* címűt, amely ugyanolyan hányavetien bűbajos, mint az eredeti. Az ilyen telitalálatok mutatják, milyen kitűnő műfordító Guillevic. Sajnos, azon az objektív nehézségen, amelyet nyelvünk nemtudása jelent, nem segíthet a leglelkesebb, legtudósabb nyersfordító sem. Részben talán ez magyarázza, hogy az egész kötet eléggé egyenetlen. A bevezetőben Guillevic érdekesen fejti ki helytállónak tetsző műfordításai elveit – ezekhez a gyakorlatban azonban nem mindig ragaszkodik. Már több bírálója kiemelte, hogy milyen bravúrosan ültette át *A walesi bárdok*-at. Általában csakugyan sikerült átmentenie a költemény sajátos hangulatát, ügyesen élt az archaizálással, s még a belső rimekről sem feledkezett meg. Az azonban már vitatható, hogy lehet-e egy XIII. században játszódó versben a *partisans* szót használni a „pártos honfivér”-re? Így végeredményben Guillevic mégis alul marad. Ez a helyzet például egy másik Arany-vers esetében is: az *Epilógus* hangulatát is eltálalta általában, de például egy olyan hármas betűrimnek, mint „Kérve, kellve, kevesebbet” – sajnos nyoma sincs a fordításban.

A kötetben általában nincsenek jegyzetek. Ez megkönnyíti az olvasást, de csak akkor elfogadható, ha a vers önmagában is érthető. Sajnos, nem ez a helyzet. Mert ugyan vajon mit ért egy francia ebből a sorból: *Aimez aussi celui de Geszt, le tou féroce*, Ady „Rohanunk a forradalomba” című nevezetes versében. Persze, tudom, hogy az ifjú magyar olvasó se nagyon tudja már, hogy Tisza István volt az a „vad, geszti bolond”... de neki talán megmagyarázza a tanár. Kissé csalódottan mormoltam legkedvesebb Ady-versem francia változatát is. Adyt fordítani talán a legnehezebb, ezen belül pedig a *Párisban járt az ősz* hangulatát visszaadni szinte már az ördöngöszséggel határos. A második szakasz kétszer kétfős alliterációjának nyoma sincs: a „Füstösek, furcsák, búsak, bíborak” ilyen prózai: *Et la chanson était étrange, pourpre, grave*. Ezzel szemben az utolsó strófa remek. Hogy még az ilyen gigászi műfordítói feladattal is meg lehet birkózni, azt a Seghers-nél megjelent Ady-válogatásban közreadott fordítás bizonyítja. Ebben a kollektív változatban, amely azért mégsem tökéletes, megvan legalább a fenti dupla betűrim fele (*tagots fumants*).

Persze Tóth Árpádot fordítani sem könnyű! A franciák még nem tudták visszafizetni a *Lomha gályák* költőjének tartozásukat. Még messze vannak Tóth Árpád bravúros Villon- vagy Verlaine-fordításainak káprázatos zeneiségétől. (Mint Kardos László rámutatott: Tóth Árpád még azt is megtette, hogy a magyar rimet összezengette az eredeti rimszókkal!) Nem mondom, szép francia vers a *Bonne nuit*, de írhatta volna bármely jó szimbolista vagy parnasszista verselő. Mert éppen a tóth-árpádiság hiányzik belőle: „Minek a lélek balga fényűzése” franciául például ilyen prózai: *Naïf est le luxe de l'âme, à quoi peut-il servir?* Vagy: „Bolygott rajtuk bús kezem” = *Ma triste main errait parmi ces pages*. Sajnos, ilyen lapos megoldások elég sűrűn akadnak. Az egyik legkirívóbb Vajda János *Nádas tavon* című versének fordítása, melynek a címéből eltűnt a „nád”, s amelyben a nádliget így hangzik: *endroits couverts de roseaux* („náddal fedett helyek”).

De ahogyan közeledik Guillevic a mához, úgy javul a tolmácsolása. Természetes, hogy Juhász, Weöres, Benjámín és Garai „jobban fekszik” egy modern francia költőnek, több bennük a „rokonhúr”, mint a régiek esetében. Nagy élő költőinket már-már egyenlő szinten fordította, s ezek azok a költemények, amelyekkel talán át le-

hetne törni azt a bizonyos frontot... (Eddig, sajnos, nem sikerült: a Guillevic-kötetről a francia irodalmi sajtó mélyen hallgat, s még a *Lettres françaises* is csak a magyar filmek sikereivel kapcsolatban említette.)

FRANCIA VONATKOZÁSÚ KÖNYVEK

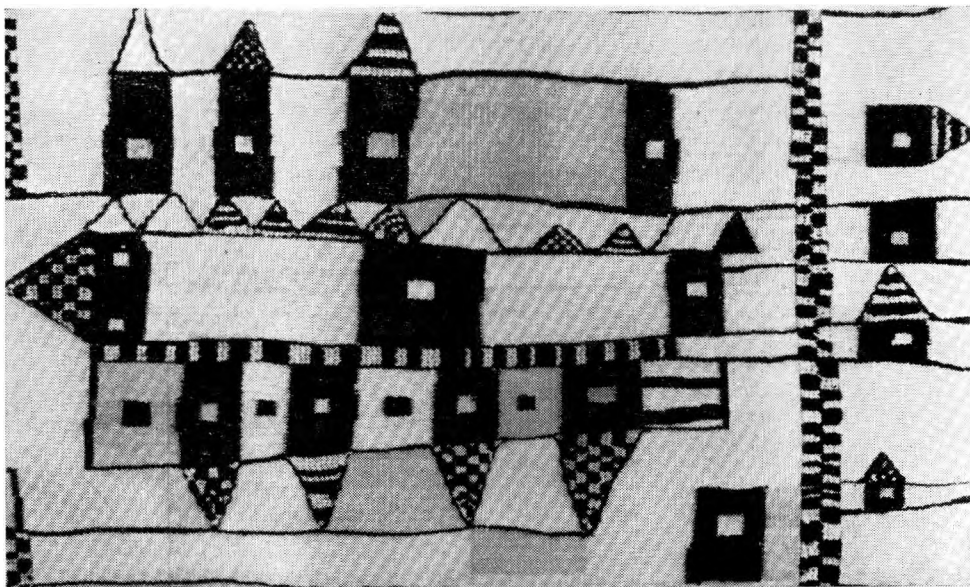
Sándor Pál: Henri Bergson filozófiája. – Szegényes bölcséleti irodalmunkat értékes monográfiával gazdagítja Sándor Pál könyve, melyet a Gondolat adott ki. Azt hiszem, nálunk az ifjúság már azt sem tudja, ki volt a hajdan oly divatos gondolkodó, pedig – igaz van a szerzőnek – „érdekes és új gondolatai, elegáns érvelése, ragyogó stílusa miatt *érdemes* vele ma is foglalkozni”. Sándor Pál ezt színvonalasan teszi. Munkája alapos, jól átgondolt, jól szerkesztett és tárgyilagos. Lukács egy régi besorolásával kapcsolatban megállapítja: „Mégsem szabad... egy kosárba dobni ezeket a jóhiszemű útkeresőket az imperialista monopolkapitalizmus tudatos, nyílt, amorális apologetáival”. Hangsúlyozza Bergson „példamutató humanizmusát és egyenes jellemét”. Egy pár apró kifogásom azért van. Nem tudom, mire alapozza a szerző, hogy Verlaine és Rimbaud menekülni kényszerült a Kommünt követő fehérterror elől. Tény és való, hogy a látnok-poéta rokonszenvezett a forradalmárokkal, de azt még nem sikerült eldönteni, hogy valóban részt vett-e a Kommünben. Az is tény, hogy 1871 szeptemberében hozta fel Charleville-ből a fővárosba Verlaine-nek (aki tehát szintén ott volt!) *A részeg hajó* kéziratát. Mindketten csak 1872 nyarán mentek Brüsszelbe, majd Londonba, tehát a legvadabb megtorlás idején otthon voltak. Más: a szerző többször említi Bergson első marxista kritikáját, Politzert, de – nem tudom minő szemérem folytán – nem árulja el, hogy a mártír filozófus magyar származású volt. Végül: egy helyt Sartre-ral kapcsolatban „vallásos ateizmusról” beszél. Nem tudom, mi ez a fából vaskarika. Sartre-t legfeljebb idealista ateistának lehetett mondani (ma már azt sem lehet), de vallásosnak semmiképp sem.

Gera György: Baudelaire. – Szintén a Gondolatnál jelent meg, az egyre igényesebb Irodalomtörténeti Kiskönyvtár című sorozatban Gera Baudelaire-monográfiája, mely eddig a legátfogóbb és legszínvonalasabb magyar mű a nagy költőről. Tájékozottsága lenyűgöző, filológiai apparátusa mintaszerű, stílusa vonzó. Kár azonban, hogy a végén, amikor helyesen méri fel a költő óriási hatását, magyar vonatkozásban beéri ezzel a szűkszavú megállapítással: „Az új magyar líra más volna nélküle.” S egy apróság: az *humour noir* nem „fekete humor” (ez rút tapadás), hanem jó magyar kifejezéssel: „akasztófahumor”.

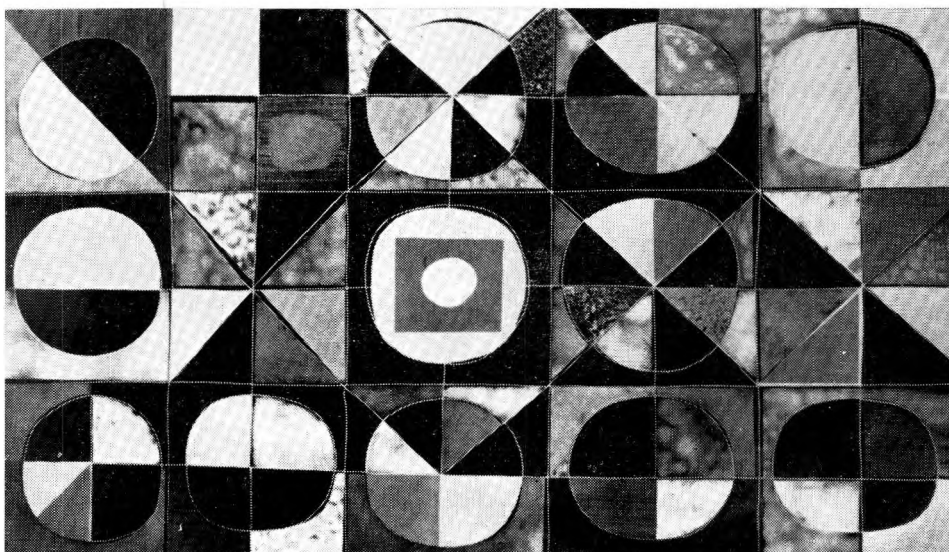
Kávássy Sándor: Rippl-Rónai József írásai. – Ez a Dunavécsein megjelent kis kötet a nagy piktor halálának 40. évfordulójára készült. A szerző roppant buzgalommal ásta ki a fővárosi és vidéki könyvtárak sajtótengeréből ezeket a kis cikkeket, amelyek sok érdekeset árulnak el a mester életéről, véleményeiről, módszereiről. Lát-szik, hogy tizenhét évet töltött a szabad Franciaországban: őszinte, szókimondó, bátor – akár Tisza Istvánról, akár gróf Apponyi Albeiről van szó. Jól odamondott a volt magyar kultuszminiszternek, aki az akadémikus Benczúrt dicsőítette: „Minden iránynak van értéke és létjogosultsága, ha azt „pure (helyesen: *pur*) sang’ művészek csinálják, de ennek a megítélését... akarva nem akarva egészen más hozzáértőkre szokták bízni, mint gróf Apponyira, ki se a régi, se az új művészetekkel nincsen tisztában.” Legmegindultabban azokat a visszaemlékezéseket olvastam, amelyek a művész franciaországi fogságával kapcsolatosak. Hány francia-barát magyarral történt meg ez a szomorú eset! (Csak az vigasztal, hogy egy olyan remekmű született belőle, mint Kuncz Aladár *Fekete kolostor*-a...) Hogy azonban benne is volt jó adag nacionalizmus, azt mi sem mutatja ékeesebben, mint a kurzus alatt (1920. november 18.) írt, zsíros hazafiságtól csöpögő levele a Vörösmarty Társasághoz. Általában azonban jól ítél és nemesen gondolkodott: meghatottan olvastam *Ady Endre szemei* című gyönyörű cikkét is, amely eredetileg a Nyugatban jelent meg, még 1923-ban.

Simenon: Maigret és a szombati kliens. – A detektívregény Balzac-jának néhány regénye még a háború előtt és alatt megjelent nálunk (*Hosszú út*, 1938; *A besurranók*, 1941; *A furnes-i polgármester*, 1942; *Az örökös*, 1943; *A szökevény*, 1944). A felszabadulás után is kiadtak egyet (*Néger negyed*, 1946), de aztán több mint húsz évig semmit. Most az Albatrosz könyvek című sorozatban olvashatjuk a világhírű Maigret-sorozat egyik, aránylag új (1962) darabját. A *commissaire* ma az egyik leg-híresebb, legelevenebb irodalmi alak. A szerző 36 éve „teremtette”. Sok filmen is szerepelt, már szobra is van(!) és ... emlékiratait is megírta (persze Simenon pennájával). Maigret Sherlock Holmes méltó utódja, s Simenon – ha a fordultatos izgalom tekintetében nem is vetekedhet a nagy angolszász detektívregényírókkal – a francia klasszikus hagyományokhoz hiven sok figyelmet fordít a lelki mozzanatokra. Regényeinek életlátása meglepően valószerű, tán azért, mert csak az életet lesi; s mint épp most hallottam egy rádiónyilatkozatában: 1928 óta nem olvasott semmilyen irodalmi művet. (Ezt a kötetet rövidesen követi egy másik: *Maigret és a lusta betörő*.)

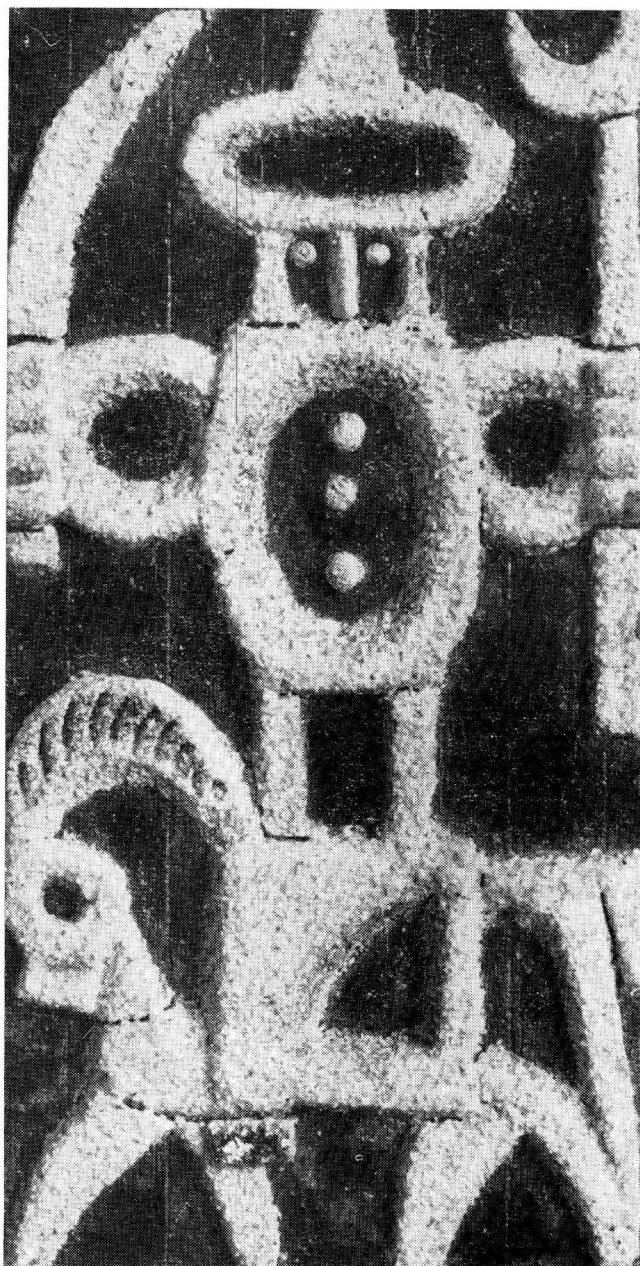

R. FÜRTÖS ILONA: *Faliszőnyeg*

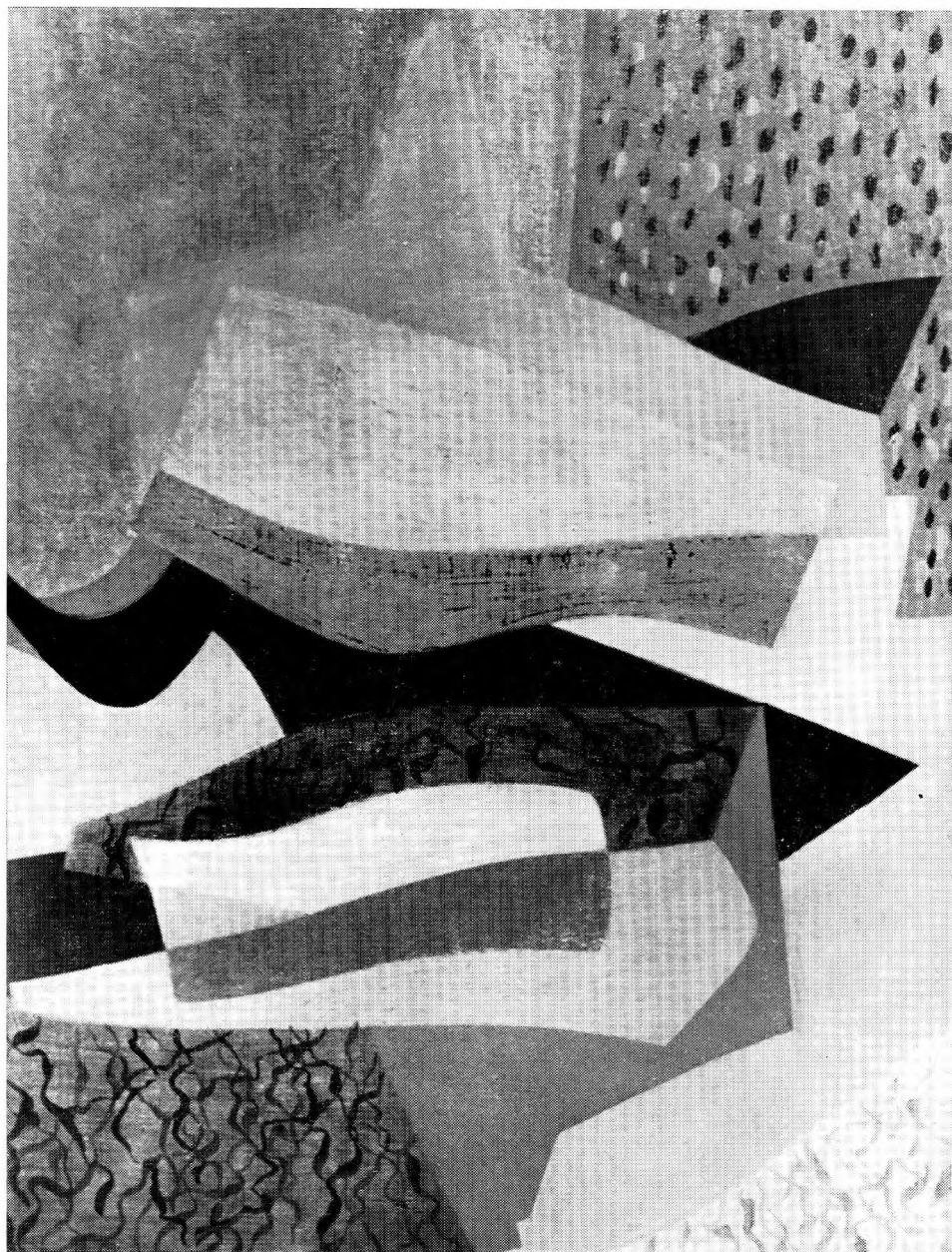
LANTOS FERENC: *Zománc faliképterő*

NÉMETH JÁNOS: *Kerámia falikép*

RÉTFALVI SANDOR: *Fiú mozdónnyal*

MARTYN FERENC: Csendélet

DÉL-DUNÁNTÚLI KÉPZŐMŰVÉSZEK KIÁLLÍTÁSA

A dél-dunántúli képzőművészek III. területi kiállítását Pécsen mutatták be elsőnek a Tudomány és Technika Háza nagytermében, 1968. áprilisában. Ezt követően a terület több városában is bemutatásra kerül a tárlat anyaga.

Immár hagyományossá válik a fél Dunántúlra kiterjedő négy szomszédos megye művészeinek együttes szereplése. A terület erősödését jelzi, hogy sok fiatal művész pályakezdése esik e néhány esztendő időszakra. Az ő munkásságuk egyértelműen gazdagodást jelent, s biztató ígéretet a jövő számára.

Az alkotóművész állandóan kísérletező, kutató tevékenységével az általános kulturálódás, ezen belül is elsősorban a látáskultúra fejlesztése terén igen jelentős szerepet tölt be. Ma a képzőművészet megismerése és megszeretése (szinte kizárólag) spontán jellegű és egyúttal esetleges is. Így fokozottan érvényes, hogy az érdeklődés felkeltésének és kielégítésének fontos előfeltétele a kiállítások rendszere. A művész a kiállításon való részvétellel a vizuális nevelés közvetett formája mellett, mint rajzpedagógus, képzőművészeti szakkör vezető, a közvetlen kontaktus révén is fejleszti az általános látáskultúrát. Másrészt pedig az alkotó számára a kiállítás jelenti a leméretést. A nyilvánosság bekapcsolásával nemcsak értő közönséget nevel, hanem egyúttal ön maga számára is termékeny kritikai közegteremt.

A kiállító művészek száma 36, a művek száma 89. Ebből 22 a baranyai. Zalából hatan, Somogyból ugyanannyian, Tolnából mindössze ketten állítottak ki. Ezek a számok a jelenlegi arányokat regisztrálják. Pécs súlypontja a város adottságait és lehetőségeit tekintve (Tanárképző Főiskola, Művészeti Gimnázium, Modern Magyar Képtár), reálisan megalkopozott. Jelentős fejlődés tapasztalható Somogyban, különösen azonban Zala megyében, ahol egyre több fiatal művész telepedik meg és pezsgő életet kezd kialakítani. Tolnában a helyzet változatlan.

Dél-dunántúl – Pécs mellett Kaposvár, Nagykanizsa, Zalaegerszeg, Szekszárd központtal – különálló egységekre tagozódik. Az egyes tájegységeket főként a szervezeti élet formalitása köti össze, nem valami szellemi rokonság. Tulajdonképpen csak azok a szálak fűzik egymáshoz a terület művészeit, mint amelyekkel a magyar képzőművészet egészéhez is kötődnek. S talán csak abban különböznek az itt élő művészek a többi tájak művészeitől, hogy nem kötik őket sajátos helyi hagyományok. Művészetüknek eredője így sok szálból tevődik össze, sokfelé is kötődhetnek. Nem meglevő adottságok átvételéből fakad, hanem a kifejező eszközöknek egyéni hajlandóságából eredő választása eredményeként alakul művészetük. A művész mikrovilága a társadalom élő közegébe ágyazódik s ha erősen áttételesen, de mégiscsak kifejezésre juttatja e területnek a sajátosságait is. A festő egyéniségén átsütő colour locale, az a jellegzetes íz és zamat, amely az egyetemeshoz kapcsolódó művészetének új szint ad.

A területi kiállítás elsőként szembevető jellemzője a műfaji gazdagság: festmény, grafika és szobor mellett egyre jelentősebb szerepet kap a kerámia és a textil is.

Rendhagyó módon a tárlat ismertetését a kerámiával kezdjük. Tesszük ezt azért, mert ezen a tárlaton először érvényesül maradéktalanul az a dicsérendő szándék, hogy a képzőművészeti alkotások mellett az iparművészek munkája is egyenrangú társként szerepeljen. Hiszen a határok ma már amúgyis szinte egybeemosódnak a kerámia és a plasztika, a táblakép és a textil, vagy akár a zománc falikép között.

A keramikusok sorából a zalaegerszegi *Németh Jánost* kell kiemelni. Négy munkája egyenletesen magas színvonalat képvisel. Németh az állandóan kísérletező művészek közé tartozik, keresi a kifejezés új, számára eddig ismeretlen, feltáratlan lehe-

tősegeit. A reneszánszot idéző kályhacsempék, kályhaszemek, korongon formált vérbő figurák után most domborműves faliképpel jelentkeznek. A színezést fokozottan hangsúlyozandó több mázféleséget alkalmaz egymás mellett: tükrösen fénylő alapon kristályszerűen csillámló a rátét. Formailag teljesen leegyszerűsített, stilizált állatfigurákat, mesebeli alakokat elevenít meg. Németh kerámiáinak legfőbb erénye, hogy az anyagszerűség határain belül minden eszközt megragadva keresi a kifejezés legmegfelelőbb formáit. Lényegretörően egyszerű és dekoratívan gazdag tud lenni egyszerre.

A pécsi keramikusok közül *Nádor Judit* zárt, tömörszerűen megkomponált műve, a pirogránitból megformázott Bagoly nem először szerepel kiállításon, éppúgy, mint *Fürtös Györgynek* még főiskolás korából származó, zsúfolt-szeccessziós Cicomás hölgy című kerámiája. Emellett újszerű formakompozíciókkal mutatkozik be *Fürtös*. Erdemes lenne effajta stúdiumait nagy méretben is megvalósítania, hisz a pirogránit anyagának lehetőségei szinte korlátlanok. A feltételek a Pécsi Porcelángyárban minden valószínűség szerint megteremthetők ahhoz, hogy biztató kísérletei a valóságban is realizálódhassanak. A gyár másik két keramikusának, *Török Jánosnak* és *Gazder Antalnak* a távolmaradását nem tudjuk kellőképpen megokolni. *Pattanyús József* változatos anyaggal mutatkozik be. Az ő munkái az egyéni hang keresésének jegyét viselik magukon. Dicséretes az a kísérletező kedv, amely tevékenységét jellemzi, még akkor is, ha ezidáig járt úton gyakorolta kezdő lépéseit. Mindent egybevetve nagy nyeresége Dél-Dunántúl művészeti életének a keramikusok aktív munkássága, hisz itt az agyagművességnek kitűnő hagyományai alakultak ki az idők során, akár a népi fazekasságot, akár pedig a világhírű Zsolnay gyár munkásságát tekintjük.

A textilművességnek három művelője is van. A kaposvári *Honti Márta* erősen stilizált, egyiptizáló tervei egy mesebeli világ álmokképeit sejtetik. Grafikai is tulajdonképpen falkárpittervek. Egy gondolatnak, méginkább egyfajta, derűs életérzésből fakadó, mesével átszőtt világképnek a teljesség igényével való tükrözései. *R. Fürtös Ilona* fekete-fehér hatású gobelinjein a képi szerkesztés konstruktív tanulságait használja fel. A geometrikus alapformákká egyszerűsített téri formák racionálisan rendeződnek, emlékeztetvén az egyiptomiak síkba terített ábrázolásaira. Másik gobelinje körök kompozíciója: mint fogaskerek, egy bonyolult gép erőátvivői, melyek egymásba kapcsolódnak, összefonódnak, rajzuk metszi egymást és lüktető ritmustól feszülnek. *Zs. Kovács Diana* érdeme, hogy Pécsen a Művészeti Gimnázium keretein belül megteremtette a ma már jól működő, igényes munkát végző szőnyegszövő műhelyt. Így többek között *Martyn Ferenc* néhány művét az iskola tanulói szőtték meg falkárpittá. Bízse János dekoratív festményei is jól hatnak ebben az áttételben. *Zs. Kovács Diana* újabban önálló tervezéssel is foglalkozik, munkáin a manuális tevékenység során kialakult szakmai gyakorlat elsődlegessége még érződik. Nagyméretű gobelinje (Faliszőnyeg I.) arányos felépítésű, egységes ritmusú munka.

Lantos Ferenc zománcképei lényegében rokon indításúak a falkárpitokkal, első-sorban dekoratív igényűek. Míg azonban az utóbbi kizárólag belső terek számára készül, a zománc, anyagának tulajdonságai alapján inkább a szabadterre való, főként épületek külső falfelületeinek díszítésére látszik alkalmasnak. Ennek mintha ellene szólna a kiállításon bemutatott, két nyújtott alakú sötétbarna és mélykék alapú zománcképének részletezően aprólékos, játékos formákat variáló, sgraffito-szerűen karcolt, grafikus megoldása. A harmadik zománctábla geometrikusan épített, színpoltokkal tagolt, végtelenül folytatható, lüktető ritmusú körök, félkörök és körcikkek szabályos elrendezetséggel már a nagy felületet igényli. *Lantos* kísérleteit a *Bonyhádi Zománccsarnok* elismerésre méltó segítőkészséggel támogatja. Arra a kérdésre, hogy *Lantos* művészete honnan indul, az áttételezés folyamán milyen irányból halad az egyre elvontabb megoldás felé, feleletet ad a kiállításon szereplő *Táj* című olajfestménye. A képen éjkék színharmoníák egymás hatását erősítő sötét színekkel egyenlítődnék ki. A kiindulás félreérthetetlenül konkrét táji élményből fakad: vízpart, nagy levegő, az éj sötétjéből elővillanó fények. A sötétségbe belerajzolódik az ismert látvány felidézett emlékképe, az izzó napkorong, a víz csillogása, partmenti házak rendetlen összefüggése. *Lantos* bátor kísérletező, aki a konvencionális látásmód ellen kitaró szívóssággal küzd. A képi törvényszerűség racionalizmusa számára mindennél

fontosabb. Érzelmi momentumokat nem hagy érvényesülni, éppen ezért hat művészete kissé talán kiszámítottnak, néhol hűvösnek, szinte már ridegnek.

A festészet és a grafika anyaga természetszerűen a kiállítás legváltozatosabb része. *Szabó Dezső* és *Gábor Jenő* a kiállítás két doyenje ellentétes pólust képvisel, ők egyben az ábrázolás lehetőségeinek sokféleségét is jelképezik. Szabó Dezső a nagybányaiak napfényes piktúrájának halvány visszfényű, megkésztet rokona, míg Gábor Jenő a látványfestészettől messze eltávolodva nonfiguratív figurációkat komponál harmonikus egységbe. A két véglet közötti sokfajta átmenet azonban nem jelenti egyben azt is, hogy a dél-dunántúli festők a formai kifejezés változatos eszközeinek birtokában egyúttal megnyugtató összképet is teremtenek. Színvonalbeli egyenetlenségek mellett az egyes művészeket nem kellőképpen reprezentáló művek kiállításán való bemutatása mindenképpen hiányérzetet kelt a nézőben. A legszembetűnőbb viszont az, hogy a terület kiemelkedően jelentős alkotójának, *Martyn Ferencnek* két régi (1941-ből és 1956-ból származó) folklorisztikus csendélete is újdonságként hat a néző számára, mivel a művész képeivel csak nagyritkán lehet találkozni. Egy-két alkotásból is sokminden lemerülhet, ez azonban nem pótolhatja a művésznek és művész társának, értő közönségnek és most tájékozódó művészetkedvelőnek egyaránt gyümölcsöző, időbeni bemutatkozás tanulságait. Így jobbára mozaikokból állítható csak össze Martyn Ferenc munkássága: könyvillusztrációi, kuruc-sorozata és porcelánkísérletei révén ismerik elsősorban, pedig a festészet a művész oeuvre-jének legszámottevőbb része. Martyn Ferenc anyagának gyűjteményes kiállítása művészeti életünk mindezideig nagy adóssága.

Szabó Sándornak az alföldi piktúra szellemével rokon festészete a tárlat egyik kellemes meglepetése. Az egyszerűséget, a plasztikai formákat hangsúlyozó, színvilágában tartózkodó képein a dunántúli tájat mutatja be, a parasztság életérzését tolmácsolja. Szabó Sándor munkássága új szint jelenthet Dél-Dunántúl képzőművészetében. *Simon Béla* két kisebb képén (Baranyai dombok, Fűzfák) a tőle megszokott magas színvonalon összegezi tájélményét. Tömörítés, kék és sötétvörös harmóniára épülő dinamikus színvilág jellemzi e két munkát. Csoportfűzésein azonban hiába keressük ezt a racionális, letisztult formavilágot. A most bemutatott Gyümölcszedők mindenesetre elhibázott, minden szándék ellenére sem tartható sikeresnek a kép megoldása. Zsúfolt a kompozíció anélkül, hogy tömeghatást érzékelt, kiszámítottan elrendezett, anélkül, hogy az egyes alakok világosan kirajzolódna, így az elért hatás csupán az elsikkadt lehetőségeket tanúsítja. *Kelle Sándor* két festménye közül a *Kendős lány* című alkotása mutat eretebb megoldást. Hármán címet viselő „facsendélete” nyersen harsogó színeivel, mesterkeltnek ható stilizáltságával erőtlennek tűnik Kelle elmúlt évek során kimunkált stílusával egybevetve. *Bizse János* képeinek (évek során ismétlődő) egyhangúsága megtorpanást, de legalábbis stagnálást jelez. *Üzem*, vagy *Dalmát tengerpart* című képeinek egyfajta monokrom mozaikszerűségével közel sem képes ilyen távoleső fogalmak egyenértékű asszociációjának felkeltésére. A nézőben felvetődik Bizse képei láttán az a kérdés, hogy vajon a kísérletezés stádiuma nyúlt nála túl hosszú, vagy pedig egyre inkább dekoratív irányba tolódik festészete. Az utóbbi feltételezés ellen szól az a tény, hogy nem eléggé dekoratív, másrészt pedig túlságosan a felületen mozog. Konkrétabban: a kép belső feszítőereje látszik nála erőtlennek. *Soltra Elemér* Őtiélménye érzékenyen megfestett absztrakt emlékkép. Meglepő, mivel meglehetősen előzmények nélkül áll Soltra oeuvre-jében. Nehezen fedezhető fel ebben a képben a rokonság más műveivel. Főként a kiállításán bemutatott és a hagyományos beállítású, reprezentatív portré műfajhoz kapcsolódó Bartókjával ellentétes szemléletű. *Szekeres Emil* képei kiegyensúlyozott színvonalat képviselnek. *Fonyódi kápolna* című festményének elrendezése szimmetrikus, a karcsú harangtorony és a csúcsos oromfal a kép egész terét betölti. Színei kékes-szürkék és sejtelmesek, egyáltalán a kép egészének hangulata az, ami elsősorban megragadó.

A grafikai anyag a naturálisan részletező *Bérczes Gábor* rézkarcától kezdve a fényképszerű élethűséget linóba metsző *Kós Lajos*on, a síkszerűséget hangsúlyozó *Erdős János* színes metszetein keresztül *Honti Márta* tusrajzainak sorozatáig, *Lantos Ferencnek* a mikrovilágot felnagyító tusrajzától kezdve *Szabados János* érzelmi fű-

töttséggel telített színes linometszetein, valamint *Timár Istvánnak* a látványszerűséget megragadó munkáin keresztül *Ungváry Károly* sajátos felfogású, sejtelmesen bizarr rajzaival bezáróan a kiállítás legegyszerűsebb színvonalát jelenti. A kép teljességéhez azonban az is hozzátartozik, hogy hiányzik néhány művész a grafikusok sorából is. Megint csak Martyn Ferenc rajzainak távolléte említendő elsőként, de Soltra Elemér, Bizse János, Horváth Olivér és Kolbe Mihály rajzai is minden bizonnyal emelték volna a tárlat rangját.

Számszerűen a szobrászok vannak a legkevesebben, mégis, vagy talán éppen ezért hármuk munkássága tűnik a legegyszerűsebb színvonalúnak. *Bocz Gyula* síkokkal tagolt márványszobra az anyag sajátosságait fokozottan tiszteletbentartó művészek belső erőitől feszülő, kitűnő alkotása (Ülő nő). *Réttalvi Sándor*, a másik fiatal pécsi szobrász közterületen, a csertői gyermekotthon udvarán felállításra kerülő Mozdonyos fiú című szobrának kisméretű bronz vázlata mellett két olyan művel is szerepel, amelyek közvetlenül a születéshez, a teremtdéshez kapcsolódnak (Születés, Pólyás). Mindkét mű szokatlan témájú, megoldása igazi szobrászbravúrnak számít, ugyanakkor nem lépi át műfajának kötött határait. *Szabolcs Péter* a harmadik szobrász nemrégiben telepedett meg Zalaegerszegen. Munkái, bár még kötődnek az előképekhez, erős plasztikai érzéket sejtetnek. Különösen az érzékeny finomsággal mintázott, grafikusán megmunkált plakettjei színvonalasak.

A felvillantott kép a látottak alapján készült s mint előljáróban említettük, a kiállítás nem teljes tükörkép, a Dél-Dunántúl tényleges helyzetét nem fedi egészében. A kiállítás krónikása a látottak alapján ítélt.

TAXNER-TÓTH ERNŐ

SZÍNHÁZI LEVÉL BUDAPESTRŐL

„Magyarországon nincs és nem volt filozófiai cultura – legfeljebb elszigetelt és magányos nagy gondolkodók Igaz dráma pedig csak gondolati culturák talaján nő A filozófiai cultura hiánya tette lehetetlenné, hogy a magyar dráma legigazibb és legnagyobb talentumai kifejlődhessenek és hassanak . . .” – Több mint ötven évvel ezelőtt írta le e megállapítást Lukács György *A modern dráma fejlődésének története* című könyvében. (Franklin-Társulat, Budapest, 1911. 490–500. oldal.) Ez az ítélet ugyan kissé sommásnak tűnik, ám a bölcséleti igény kétségtelenül sokáig hiányzott színpadi szerzőink nagy többségéből. (Vörösmarty és Madách ebben is tiszteletre méltó kivétel.) Mostanában azonban egyre több jel mutat arra, hogy a fenti múlt idő használata jogosult, hogy színpadjainkon végre polgárjogot nyert a nézőtéri sikerrel is igazolt intellektuális igény. Úgy tetszik, élő drámairodalmunk főága ebbe az irányba fejlődik. Ez a fejlődés az elmúlt hónapokban fontos állomásához érkezett el, amikor – szinte egyszerre – két olyan új magyar drámát mutatott be a Nemzeti Színház társulata, amelyek elsősorban rendkívül izgalmas gondolati töltésükkel hívják föl magukra a figyelmet. Számos vonatkozásban vitára ingerlő ugyan Sánta Ferencnek a Katona József Színházban színre vitt *Éjszaka* és Gyurkó Lászlónak a Hevesi Sándor téri épületben látható *Szerelmem, Elektra* című drámája, de kétségtelen, hogy jelentős alkotás mind a kettő.

Igaz, a merev műfajmeghatározások időszakában aligha lehetett volna a „dráma” címkével beskatulyázni Sánta színművét, a régi korlátokat azonban a modern dráma

néhány nagy alakja oly sok helyen szétfeszítette, hogy azok végleg értelmetlenné váltak a korszerű esztétikai szemléletben. Sánta Ferenc első színpadi alkotásának vizsgálatánál mégis előre kell bocsátanom, hogy az *Éjszaka* formáját és szerkezetét tekintve – legalábbis magyar földön – egyedülállóan merész, újszerű vállalkozás. Egy regényíró készülő művének hősei jelennek meg a színpadon, hogy az álom síkján tisztázzák a szerző önvitájának nagy kérdéseit. Ez a vita, az érvek és ellenérvek összeháborítása Sánta művének lényege. Tisztázásukhoz egy négyszöget rajzol föl, amelynek átlósan elhelyezett két szemben lévő pontján az adott helyzetet elfogadó paraszt és pap, a szenvedő kiszolgáltatottság és a parazita életélvezet helyezkednek el: és ez átló fölött folyik a két másik sarkpont cselekvő emberének küzdelme. Ez a küzdelem ugyan – az író meglevenedő álmában – a huszita háborúk korában zajlik le, s a szereplőket bizonyos eseménysorok kapcsolják össze; de a kor szellemének, társadalmi sajátosságainak, valamint a szereplők egyéniségének és történetük alakulásának egyaránt másodlagos jelentősége van; Sánta az eszmék küzdelmét igyekszik minél jobban általánosítani, elvonatkoztatni, a kibontakozó erkölcsi problémát lehetőleg minél „tisztább” formájában előállítani. Nem a változó világot formáló nagy eszmék és eszmények kialakítói foglalkoztatják, hanem a megvalósítók; az eszmékhez és eszményekhez adott lehetőségek között ingadozó – s azok közt botladozó – kisemberek helyes magatartásának erkölcsi mércéje.

A dráma azzal fejeződik be, hogy az írónak döntenie kell, a négy figura közül melyiket tartsa életben. A papot könnyen visszaküldi a nemlétebe, a másik három közül azonban érzelmileg a legszívesebben a parasztot választaná – a huszita vitéz rásegeződő fegyvere ellenére is. Nem ez az erőszak teszi lehetetlenné, hogy így döntsön, hanem maga a paraszt, aki ismét megszökik; mint ahogy korábban „eltűnt” a husziták soraiból is, most kisurran az álomból. Az író elsősorban vele rokonszenvez, sajnálja szenvedéseit, megérti gyávaságát, önzését; tudja, hogy a történelmi tapasztalatok alakították ki viselkedésének ezeket a reflexeit. Életszemléletét, magatartását mégsem helyeselheti – vagy pontosabban fogalmazva: nem eszményítheti –, hiszen voltaképpen elárulta saját ügyét, amikor kiállt a társadalmi változásokért harcolók soraiból. Aki beletörődik a kiszolgáltatottságba, az nem állhat helyt a változó világban; semmilyen vonatkozásban nem lehet alakítója az erkölcs megújításának, vitás kérdéseit tehát nem tisztázhatja döntő szóval. Az adott körülményekhez alkalmazkodik a másik oldalon Eusebius atya, a pap is. Csak éppen az ő körülményei mások, és parazita volta lehetővé teszi, hogy az élet örömeinek éljen. Kisember ő is, a maga köreiből nem kezdeményező, hanem beilleszkedő, és életfilozófiájában sok olyan elem van, amiért lelkesedni tudnánk, ha a megvalósításukhoz szükséges anyagi feltételek megteremtéséért ő is tenne valamit. De nem tesz, sőt tudatosan tagadja a tevékeny életet, a munkát, a küzdelmet és az eszmények igazságát egyaránt. Mivel pedig munka nélkül nincs emberi élet, s eszmények nélkül erkölcs, Eusebius érvei nem dönthetik el azt a vitát, amelyben az író a társadalomban élő ember belső tartásának, erkölcsi elkötelezettségének tiszta igazságmagvát keresi.

A cselekvésről lemondó ember életútját a sors, a körülmények határozzák meg, ezért a paraszt és a pap életében a választás nagy problémája föl sem merül. Pedig a modern élet erkölcsének éppen a választás a döntő kérdése. A dráma azt szeretné bizonyítani, hogy a választás sohasem könnyű feladat a kisember számára. Csak a mi helyzetünkben – történelmi távlatból – könnyű döntenie a husziták és császáriak között; a maga korában azonban egyáltalán nem volt nyilvánvaló alulról tekintve, hogy a szinte azonos jelszavakat hangoztató eszmék, a sok rész-igazságot tartalmazó célkitűzések, programok közül melyik oldalon áll az igazság. A kiszolgáltatott parasztnak majdnem egyformán sok szenvedést okoztak a husziták s császáriak, miközben itt is, ott is érdekeinek védelmét hangoztatták. Nem könnyen találta meg a maga vélt vagy valódi igazát Sánta drámájának két cselekvő hőse sem: a huszita vitéz előbb a császáriak soraiban harcolt, a császári zsoldos huszita volt. Bizonyos szempontból tehát mindkettő áruló. A kérdés csak az, hogy abban a pillanatban, amikor megküzdven kölcsönösen kioltották egymás életét, akkor melyikük volt az igaz ügy árulója, s me-

lyikük áldozatát igazolja a hittel vállalt eszme? Sánta drámájában a nézőnek is döntenie kell e kérdésben, amit az író még azáltal is igyekszik nehezebbé tenni, hogy a császár katonáját emberileg egy árnyalattal több egyéni értékkel ruházza föl ellenfelénél. (Vacláv, a huszita egész életében hivatásos zsoldos volt, a háborúból élt, a huszita küzdelmekbe is először kenyérkereső foglalkozása sodorta bele; Zsitomir viszont diák volt, akit a gondolkodó értelem állított előbb a husziták, majd a császáriak oldalára. Először Zsitomir győzi meg Vaclávot a huszitizmus igazáról, majd őt a saját szavaiban is cinikusan kételkedő pap állítja át a másik oldalra.) Az író azonban – divatos kifejezéssel élve – ügyesen manipulálja, befolyásolja döntésünket a magáé irányában. Sánta döntése pedig világos és egyértelmű: az ember, a cselekvő ember tetteinek, magatartásának igazát végső soron sohasem a vállalt eszmék és eszmények pillanatnyi igazsága, avagy bűnei döntik el, hanem a történelmi távlat; az, hogy az ügy, amelynek harcosai vagyunk, végül is az emberi haladás előremozdítását, avagy a kiszolgáltatottság rendszerének erősítését szolgálja-e. A dráma gondolatrendszerében: a paraszt távolabbi érdekeit mozdítja-e elő, avagy a pap parazita életélvezését védi-e? Ezen keresztül válik aztán szükségszerűvé, hogy Sánta végül is saját szubjektív rokonszenve (amely a paraszthoz fűzi) és a huszita emberi hibái, ellenszenves erőszakossága ellenére is Vacláv mellé kénytelen állni, *mert ő küzd az igazságos ügyért.*

Magyar színházi néző még aligha élt át nagyobb intellektuális igénybevételt követelő előadást, mint most, Sánta *Éjszakájának* bemutatóján. Két órán keresztül záporoznak feléje a teljes figyelmet követelő gondolati érvek és ellenérvek, amelyeknek feszültségét szinte semmi sem enyhíti. Az intellektuális színház híve most kielégítve érezheti magát: a hagyományos drámai anyagból szinte semmi sem maradt Sánta színpadán, ahol tulajdonképpen egy párbeszédre bontott és megszemélyesített filozófiai vita pereg le előttünk. Ismétlem, jelentős írói eredmény ez, és nagy élmény.

De:

Minden rokonszenvem ellenére is csatlakoznom kell Létay Verához, aki az Élet és Irodalomban megkérdőjelezte Sánta (és Gyurkó) drámaírói útjának jövőjét. Közismert, hogy Sánta színpadi alkotása először regény változatban jelent meg *Az áruló* címmel. Amikor híre járt, hogy az író némi tömörítéssel drámát írt belőle, magam is kíváncsi voltam erre a vállalkozásra. Most azonban meg kell állapítanom, hogy a színház, a maga sajátos művészi eszközeivel *semmivel sem gyarapította* Sánta művének értékeit. Nem a Nemzeti Színház együttesének kissé talán túlságosan leegyszerűsítő szándékú előadását hibáztatnám ezért, még kevésbé a gondosan kidolgozott színészi alakításokat (Öze, Básti, Avar, Sztankai, Maklári), vagy a rendezőt, valamint a díszlet- és a jelmeztervezőket; hanem Sánta elképzelését. Eltekintve attól, hogy ez a két órás feszült figyelem kissé túlságosan próbára teszi a nézőt, a drámai műfaj is *szegényedik* azáltal, ha az írói gondolat a maga meztelenségében szikáran, ruhátlanul, sőt hústalanul jelenik meg előttünk valódi feszültségektől terhes drámai cselekmény és izgalmas, zenes, gazdag egyéniségek nélkül. Ezenkívül a színpad minden vonatkozásban föl is erősíti Sánta művének hibáit. A színházi nézőnek nem áll módjában végiggondolni az egyes szereplők számos végig-nem-vitt gondolatát, az írónak pedig egy ilyen bonyolult gondolatrendszer (mint amivel az *Éjszaka* foglalkozik) minden pontjának részletes kidolgozására nincs lehetősége. Mivel pedig eleve lemondott a drámai történet és hősök egyéniségéből adódó belső művészi kényszerről, a dialógusok jónéhány választát nem érezzük szükségszerűnek, és szívesen eljátszanánk a gondolatok bonyolításának más lehetőségeivel, amelyek pedig az írói szándékkal ellentétes irányba terelnék a tanulság kibontakozásának irányát. A modern művészet szívesen bízza a közönségre, hogy nyíltan sugalmazott válaszok helyett maga döntson az alkotásban fölvetett kérdésekről, s ezáltal intenzívebb módon foglalja magába a művészi élményt. Olyan műalkotás azonban még nem született, amelynek szerzője nem akarta volna befolyásolni a műélvező döntését. Sánta Ferenc művében ez a kettős írói szándék bizonyos ellentmondásba kerül azáltal, hogy az író túlságosan *általános* szinten teszi föl kérdéseit, viszont nagyon is konkrét választ vár, sőt – sugalmaz. Ez az ellentmondás itt azért éleződik ki a regénybelinél erősebben, mert egy másik el-

lentmondás is fokozza: a színpadon ugyanis a dolog természetéből adódóan a színész – három dimenziós – testi megjelenése az embert, az egyéniséget állítja középpontba, Sánta színpadán viszont az eszmék és gondolatok már-már közvetítőiktől függetlenül mérkőznek, és küzdelmük alakulásán a hősök sajátos személyiségjegyeinek nincs szerepe. (Az abszurd dráma a hősök jellemét tünteti el, – itt viszont inkább testi valójuknak nincs fontossága.) Olyan írói törekvés ez, amelynek jövőjében nehéz hinni. Az *Éjszaka* értékes, de alighanem egyedülálló alkotás, amit legfőljebb utánozni lehet, fölülmúltni vagy továbbfejleszteni azonban nem.

A színpadon ugyancsak először jelentkező Gyurkó László műve szintén fölveti az eszmék és a közvetítő hősök emberi jelentősége, belső gazdagsága közti viszony kérdését. A *Szerelmem, Elektra* ugyan a hagyományos drámai kifejező eszközökhöz erősebben ragaszkodik és a színpad sajátos törvényeivel jobban számoló alkotás, amellyel szemben közel olyan súlyos műfaji kifogásokat sem támaszthatunk, mint az előbb; de nála is, különösen a második – önállóbb – részben a két főhős egyre jobban belemerevedik a megszólaltatott eszmény-uniformisba. Gyurkó az ősi Elektra-történet témáját követve és azon túllépve jut el ugyanahhoz a kérdéshez, ami Sántát is foglalkoztatja: milyen erkölcsi eszményekhez igazodjék a változó világ embere? Drámája ugyan kevésbé eredeti módon, de sokkal konkrétabban és árnyaltabban teszi föl kérdéseit, mint Sánta műve. Nála – az eredeti görög földolgozásokkal ellentétben – Elektra és Oresztész története nem fejeződik be Aigiszthosz és Klütaimnesztra megölésével, hanem azzal folytatódik, hogy eszményeik szembefordítják egymással a két testvért, s végül Elektra is holtan marad a színen. Gyurkó finoman, jó ízléssel szövi át korszerű gondolatokkal a klasszikus tragédiát, s igen ügyesen készíti elő a két testvér erős vonzalmán keresztül és ennek ellenére összeütközésüket a „hatalomátvétel” után. (Az elhangzó fontosabb gondolatok kiemelését azonban Major Tamás, egyszemélyes Kórusa által fölöslegesnek vélem.) Gyurkó Elektrája az abszolút igazság eszméjének megtestesítője. Nem hajlik, nem alkuszik, minden áldozatra kész, életének az eszményeihez való ragaszkodás ad tartalmat. Minden áron igazságot akar s ebből nem hajlandó egy árnyalatnyit sem engedni. Oresztész ugyanilyen következetes, de sokkal rugalmasabb egyéniség. Ő is igazságot akar, ő is vallja, hogy az erkölcsi rendet helyre kell állítani, mert ha egy társadalomnak nincs erkölcsi mércéje, nincs belső igazsága, akkor ott minden megtörténhet, s az ártatlan kisember egy percig sincs biztonságban. Oresztész azonban nővérével ellentétben nem hajlandó csak a bosszúnak és az öncélú önmegtartóztatásnak élni; ha kell hazudik, alakoskodik, ha lehet kihasználja az élet örömeit, s nem hiányzik belőle az emberi megértés sem. Elektra nem töltheti be nélküle igazságtevő – bosszúálló – feladatát, a zsarnoktól Oresztésznek kell megszabadítania a társadalmat. Elektra kettős – testvéri és aszszonyi – szerelme azonban nem teljesezhet be, szembe kell kerülnie Oresztésszel közvetlenül a szabadulás pillanata után, mert *tiszta igazságot* akar, bosszút mindazonkon, akik bűnt követtek el, akik részesei voltak a zsarnok gaztetteinek; sőt azokon is, akik hallgattak, meghúzódtak. Az író rokonszenve Elektráé (*Szerelmem, Elektra* – én vallomásnak érzem e címet is!). Érzelmileg mi is ezzel a tragikus sorsú, tiszta emberrel rokonszenvezünk; – értelmileg azonban nekünk is, akárcsak Gyurkónak Oresztész megértő humanizmusa mellett kell elköteleznünk magunkat. Jó lenne, ha a világot Elektra eszményei szerint lehetne berendezni, de mindenkinek be kell látnia, hogy az abszolút tisztaság megvalósíthatatlan. Kompromisszum? – Kérdezhetjük Pándi Pál és Eörsi István vitája nyomán. Csúnya ez a szó, és ebben az esetben talán nem is egészen fejezi ki a probléma gondolati tartalmát; Elektra kívánsága teljesen megvalósíthatatlan, és ha Oresztész mégis vállalkozna a nagy bosszúterv végrehajtására, aligha kerülhetné el, hogy az abszolút igazság érdekében újabb igazságtalanságok sorát ne kövesse el.

Jelentős és rokonszenves alkotás Gyurkó drámája, a gondolati igény túlzott előtérbe állítása azonban más művészi eszközök rovására – néhány szerkezeti hibára is vezetett. Az utolsó részben, ahelyett hogy a tragédia üteme fölgyorsulna, a túlméretezett és túlrészletezett gondolati anyag némileg vontatottá teszi a cselekményt. Na-

gyobb tömörség egyfelől, több súlyos és izgalmas gondolat, valamint emberi érv fölvetése másfelől elkerülhetővé tehetné volna a tragédia művészileg nyugtalanító befejezését. Nem a gondolatok összeütközéséből adódó nyugtalanságra gondolok természetesen, hanem a dráma – szerintem elhibázott befejezésére; arra, hogy Elektra „beleszalad” Oresztész kinyújtott kardjába, s így veszti életét. Nem érzem elég indokoltnak, hogy miért kellett Oresztésznek ebben a helyzetben kardot rántania, (ennyire ugyanis a színen Elektra nem ragadtatta el magát); s ha már megtette, miért kell a leszámolásnak ilyen véletlenszerűen lezajlania? Néhány véleményről eltérően azonban nem tulajdonítok ennek mélyebb jelentőséget, inkább írói ügyetlenségnek vélem. A Nemzeti Színház előadása ezúttal kicsit egyenetlen. Both Béla rendezői értelmezése pontos, a szerepek értelmezése és beállítása gondosan kidolgozott, Bakó József díszletei kitűnőek, Schäffer Judit jelmezei szépek és kifejező erejűek, s a két főszereplő – Berek Kati, meg Kálmán György – kitűnő szövegmondásukkal, szerepük gondolati anyagának átforrósításával remek teljesítményt nyújtanak. Bessenyei Ferenc és Lukács Margit azonban már sokkal halványabb, Béres Ilona pedig bosszantóan módoros. Felületesen kidolgozott és megvalósított alakítása sokat ront az előadás összbenyomásán.

E két fontos új magyar bemutató mellett a budapesti színházak folytatták a magyar drámatörténet elfelejtett alkotásainak „fölfedezését” és – portalanítását. Ezek közül a legmerészebb vállalkozás a Vigszínházé, amelynek társulata az ötven éve halt Dóczi Lajos hajdan nagy sikerű vígjátékának – *Csók* – zenés változatát mutatta be. Van e darabnak némi eszmei mondanivalója is, hiszen a magánélet természetes rendjébe beleszóló hatalmi önkényt teszi nevetségessé; a fő hangsúly azonban a nevetségességen, a komédiázási lehetőségen van; amit – mint már annyiszor a Pesti Színház megnyitása óta – ismét a remek színészi teljesítmények fokoznak kellemes élménnyé a Váci utcában. A *Csók* nem remekmű, de a fiatal Marton László – Szinte Gábor rendkívül szellemes színpadképe és Láng Rudolf izléses jelmezei segítségével – élvezetes színházi estét csinált belőle. A rendező parádés lehetőséget teremtett színészei számára, akik közül különösen Halász Judit, Tahi Tóth László és Tordy Géza használja ezt remekül ki. Kár, hogy Fényes Szabolcs zenéje – a divatos slágerek felhasználása ellenére – a húsz, harminc évvel ezelőtti kommersz ízlést szólaltatja meg.

Öröm látni a Csóknak e merész portalanítását, de ennél sokkal jelentősebb esemény, hogy a Madách Színház egymás után két különös hangú, elfelejtett magyar színjátékot is életre keltett. Füst Milán *Catullusa* és Szép Ernő *Lila ákác* című „szelmes históriája” egyaránt a drámai földolgozásnak szívósan ellenálló lírai anyagból készült, és maguk a szerzők nem is próbálták mondanivalójukat a színpadon megszokott formákba erőszakolni. A Catullus nem a szomorú sorsú római költő tragédiája, hanem lágyan, szinte álomszerűen lebegő jelenetek sora egy boldogtalan életről. A szépen zengő, életbölcsességgel átitatott párbeszéd mélyén két nagy költő – a római Catullus és a magyar Füst Milán életműve visszhangzik. „Gyűlölök és szeretek. Miért? Nem tudom én se, de érzem: / Így van ez, és a szívem élve keresztre feszít”. Erről, amit Szabó Lőrinc fordításában magától Catullustól idéztem, erről szól Füst Milán szomorújátéka. A boldogtalanságról vall ez a játék, a küzdelemtől, harctól irtozó ember szükségzerű boldogtalanságáról. Az akció, a drámai feszítőerő persze hiányzik belőle (ezért nem fejlődik Catullus szerencsétlen szerelmi története tragédiává), de a szöveg szépsége, a hősök finoman megrajzolt emberi arca e hiányért bizonyos mértékig kárpótol bennünket, – még a Madách Színház gyengén sikerült előadásában is. Pedig ugyanez a színház remek példát adott rá, hogyan lehet ezt a fajta érzelmes (nem érzélgős!) lírai színjátékot korszerűen eljátszani. A *Lila ákác* közeli rokona Füst Milán művének. Szép Ernő sem drámát írt, hanem megelevenítette fiatalságának városát, álmait, elmondott egy kedves történetet csacsi Csacsinszky Palika és a kis „varronesz” (varrolány) szerelméről, amely összetört a fiatalság rózsaszín ábrándjai mögött meghúzódnó könyörtelen, kemény valóságon. Kerényi Imre, ez a minden színpadi mozdulatot, minden szóhangsúlyt gondosan megtervező kitűnő rendező

megtalálta azt az ironikus beállítást, amely egyszerre teszi szívhezszólóvá a költői hangot, és finoman, bántó él nélkül nevetségessé saját nosztalgiáinkat. Ebben a szellemenben nyilván a Catullus-bemutató kitűnő színészei is jobban eltalálták volna az igazi hangot; a Lila ákác szereplőihez hasonlóan, akik rendkívül élvezik a játékot. Tolnay Klári, Márkus László, Garas Dezső és különösen Lőte Attila remekel itt, akit talán még soha nem láttam ilyen jónak. Nagyon tehetséges a két főszereplő, de néhány színnel még Szilvássy Annamária és Uri István is adósunk marad. A legjobban pedig a díszlet és jelmez tervezője, Mialkovszky Erzsébet találta el a „rég Pest” légkörét, amit aztán szellemes gunyorossággal idézett meg.

A Lila ákác nagy sikerű előadásán és a többi bemutatón kívül Krúdy Gyula színpadi alkotásainak most megjelent kötete is azt sugallja, hogy érdemes néha elfelejteni, nem sokra becsült színpadi szerzők műveit újraolvasni. A Madách Színház mindenestre elégtételt szolgáltatott Szép Ernőnek, akinek színműveit a hat kötetes irodalomtörténeti Kézikönyv még csak említésre sem érdemesítette.

Azzal a bájukkal

*Mint roppant ivásban teszes halak,
kemény najádok násztáncuk csobogják
a medencében; rubensi madonnák,
vastag Margot-k, Dorottya-bájuak,
léggömb-mellűek mellém siklanak;
amott napozó Daphnék, büszke nimiták
szobor-türtöztetőn, körben kiirtják
porcelán tényűkkel a lázakat.
Ó, milyen évszakon zuhantam át,
hogy így mérem már testek mértanát,
s keresvén, mi bennük romolhatatlan,
könyörgők, mint öreg vagy kisgyerek:
azzal a bájukkal érintsenek,
ami a meztelenségen belül van.*

Hogy átjárja egymást

*Csuklós jármű nyolc kerekén
hazaindul a gördülő falu
a nagy szív most szétlőki őket
távoli erekre.*

*Indul külön szerelvényeken
a fővárosba nőtt vidék
az éjszaka mellékvágányain
a magány rendező-pályaudvarain.*

*Kihullanak a kezünkből
elcsitult csillepályaudvarok
kiválnak pupillánkból
a kapcsolatok áramló formái.*

*Aztán majd minden indul
hogy átjárja egymást
hogy ellendüljön önmagától
hogy másba visszatérjen.*

Kavicsok

*Tán nem kellett volna szóra nyíl
hallgatnak a tündöklő kavicsok*

*A szót keresem
melybe többen belehaltak...*

... lombikban virág...

*Egyetlen levegőnkől lám
hány lehellet bomlik*

*Ő kérte s a szikla odacsípte
s egyszerre érdemes élni*

*A fenyő földtől az égig nyúlik
s égtől a földig ugyanannyi
de alulról magasabb*

*A rózsza levedli szirmait
s tüskéi kitelelnek*

*Kinek túl könnyű ez a kor
tán menjen az eget tartani*

*Valamit a haláltól is várok
mert nélküle nem lehet élni*

*Hagyd hogy tested veritéke
rajtam verődjön ki*

*Mikor a legjobban megtagadlak
szerveim fölmagasztalnak*

Dal

*Bokros vashalmok vöröslenek,
sérves daru lóg felettük, mint a végzet,
az indulókon nevelkedett hangszóró
évek óta táncdaloktól részeg,
kik itt belépünk – évszázadok óta ismerősen –,
vaspor illatozik s hull televénynek
értünk, s nem unhatjuk az egészet.*

ELSŐ ÉNEK

Jegyzetek a fiatal költők antológiájáról

Az elmúlt évtized magyar könyvkiadásában szokatlan vállalkozás az *Első ének* című antológia. Szokatlan, ám tegyük hozzá, egyszersmind szükséges. Számot kellett vetni ugyanis a legfrissebben jelentkező költői nemzedékkel, alakot kellett adni törekvéseiknek, a megjelentetés tényével fel kellett hívni a szerkesztőségek és a kritika figyelmét. A fiatal költők ugyanis, a hiedelmekkel ellentétben, korántsem korlátlan lehetőségek birtokosai. Aki egyszer már belül került a kapun, vagyis nyomtatásba adhatta első kötetét, az többnyire bizton nézhet jövője elé. Újabb szerződést köt vele a kiadó, felkarolja az Írószövetség, következő kötete – volt rá példa elég – még akkor is az olvasó elé jut, ha gyengébben sikerült. Aki viszont a kapu előtt várakozik, azt bizony olykor meggyötrik a bejárat őrei. Első kötetet kiadni igen nehéz, s a folyóiratok versrovataiban szerepelni sem sokkal könnyebb. Erre vall az is, hogy Bella István, Ratkó József, Galambosi László és Raffai Sarolta verseskönyvei óta, tehát két éve nem voltunk tanúi meggyőző tehetséggel bíztató költői jelentkezésnek. A legfiatalabbak szerkesztőségi előszobákban várakoznak, s legfeljebb egy-egy irodalmi esten jutnak szerzőkörű közönség elé. Pedig az irodalmi élet egészsége azt követeli, hogy a tehetség érvényesüljön, a verselő széplélek vagy a zseni pózban tetszelgő kávéházi törtető pedig maradjon le. Ezt csak a legfiatalabbak jelentkezésének rendszeres biztosítása és a kritika válogató, értékelő munkája teheti lehetővé.

Az *Első ének* szerkesztői – Mezei András és Kormos István – ezért fontos missziót vállaltak a fiatalok antológiájának kiadásával. Talán nem árt, ha előre kijelentjük, hogy a gyűjtemény betöltötte hivatását: képet adott a jelentkező törekvésekről, megkönnyítette az irodalmi utánpótlást szervező szerkesztők, lektorok és kritikusok feladatát. Ma már nem légüres teret vagy tenyésző káoszt látunk az irodalmi élet kapui előtt: eldönthető, hogy ki szerzett jogot a belépésre, s kinek felesleges kopogtatnia.

A szerkesztők százhusz jelentkezőből választottak ki harmincnnyolcat. A tehetségen kívül két körülményt vettek figyelembe: a fiatal költőnek ne legyen önálló kötete, s még ne töltse be harmincadik esztendejét. Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy e második feltétel nem ésszerű: több olyan költőről tudunk ugyanis (említsük meg csupán a folyóiratok által már igazolt tehetségű Iszlai Zoltánt, Bisztray Ádámot, Marsall Lászlót és Kapusi Imrét), aki túlhaladt ugyan a harmadik évtizeden, első önálló kötet hiján mégis itt lett volna a helye. Akit választottak, az viszont a legtöbb esetben megérdemli a részvételi jegyet. Nem árt talán, ha elvégzünk némi irodalomszociológiai számvetést. A szereplő harmincnnyolc ifjú költő legidősebbjei tehát 30 évesek, a legfiatalabbik (Bálint Lea) tavaly töltötte be 14-ik esztendejét. A költők átlagéletkora egyébként 25 év. Foglalkozásuk szerint a legtöbben értelmiségi (diplomát kívánó) munkakörben dolgoznak: összesen tizenhatan. Közöttük nyolc tanár, három könyvtáros, egy fordító, (klasszikus poéta-foglalkozások ezek!), egy színházi rendező, egy orvos, egy pszichológus, egy villamosmérnök akad. A második legnépesebb csoport a diákoké: tizenegyen tanulnak, ketten középiskolában és kilencen egyetemen. Hatan tartoznak az ún. alkalmazotti kategóriába (technikusok, tisztviselők, műszaki rajzoló). Végül öt fizikai munkás (két gépmunkás, egy-egy kályhás, nyomdász és tengerész) is található az antológia költői között. A nagy tanulság viszont az, hogy a szociográfiai elhelyezkedésnek nincsen semmiféle poétikai, tematikus vagy esztétikai következménye. A kötet intellektuális-absztraháló költői között találjuk a gépen dolgozó Ács Jenőt, és csupán a tengereken hajózó Döb-

rentei Kori.él verseiben figyelhető meg az, hogy a foglalkozásnak van valamiféle téma-alakító, színeket elrendező szerepe. A társadalmi helyzettől független érdeklődés, témavilág és kultúra bizonyára az elmúlt évek civilizációs kiegyenlítő tendenciáival függ össze. Mint kultúrszociológiai jelenség, bátran igényt tarthat a szociológusok érdeklődésére is.

A kritikus következő kérdése: vajon van-e valami közelebbi rokonság, generációs kohézió az antológiában szereplő fiatalok között. Nézetünk szerint az új magyar lírában a szó eredeti értelmében csupán egyetlen költői nemzedékről beszélhetünk: arról, mely Juhász Ferenc, Nagy László, Fodor András, Simon István, Kormos István és Takács Imre költészetében öltött alakot. Az őket követő költők: Csoóri Sándor, Szécsi Margit, Tornai József, Ladányi Mihály, Váci Mihály, Garai Gábor, Kalász Márton, Orbán Ottó és Mezei András már csupán akkor nevezhetők egyetlen generáció tagjainak, ha a kifejezés irodalomtörténeti értelmét fellazítjuk némi képp. Ezután viszont nincs valóságos költői nemzedék, csupán több kezebb erővel-tehetséggel jelentkező költői egyéniségeket találhatunk. Vonatkozik ez a megállapítás az *Első ének* gárdájára is. Az itt felvonuló fiatalok nem alkotnak irodalomtörténeti értelemben szervezett nemzedéket. Törekvéseikben, érdeklődésükben mégis található némi közösség. Mi ez? Bizonyára az a tény, hogy azonos világban élnek s ez a világ azonos kérdéseket tesz fel nekik. Válaszaik különbözöek, végső mondanivalóikban mégis egymásra emlékeztetők. Az alábbiakban a közös mondanivalók körülírására vállalkozunk.

Valamennyien fiatalok: eszményeik most rendeződnek el, világképük, költői hitvallásuk most szerveződik meg a tapasztalatok és felismerések rétegeiből. A kamaszkor gondtalan édenét azonban szinte valamennyien elhagyták már s ezért nosztalgiával gondolnak vissza a felhőtlen derű és biztonság éveire. Apáti Miklós verse, a *Jobb volt* voltaképpen mindannyiuk nevében beszél: „Jobb volt gatyában hancurozni, / lépegetni a háztetőn, / megenni anyám vacsoráit, / keresni első szeretőm...” A visszatekintés általános tartalma mégsem a nosztalgia, hanem a világ megértésének igyekezete. Ezért a múltat vizsgálva nem érik be gyermekkori emlékeik felidézésével: az apák sorsát, életét akarják megismerni és megérteni. Van abban valami tragikus, ahogy sorra olvassuk a fronton maradt, a Don-kanyarban elpusztult, a haláltáborokban meggyilkolt apákhoz írott verseket. E fiatal költők között az országos átlagnál jóval több nőtt fel apátlanul. Talán azért is menekültek a vershez, mert a költészet által remélték feloldani árvaságuk kínját, próbálták menekülni a belső válságok elől. De akiket nem fosztott meg szüleiktől a történelem, azok is gyakran indítják költészetüket apáik sorsának képével, emlékeivel. Bencze József *Apám* című verse például így emlékezik: „Forradalmat vívtál / itt az életért, / gonddal marakodtál / csillag pénzédért.” Az elődök, az apák sorsának emléke a jelen élményeit is átszövi. Haraszti Miklós: *Liebestraum am Meer* című versében a szerelem derűjét oltja tragikussá a meggyilkolt apák emléke.

Az apai sors és örökség vizsgálata felelősségtudatot ébreszt. Az *Első ének* költői nem utasítják el maguktól könnyed kézzel a múltat, ellenkezőleg meg kívánják ismerni és ítélni a történelem alighogy lezárult korszakát. Tudják, hogy a múlt kísérletei csupán akkor győzhetők le, ha mindennap megküzdünk velük. Ezért tűnik fel verseikben oly gyakran az elmúlt világháború emléke. Személyes tapasztalataik természetesen alig vannak arról az időszakról, hiszen a legidősebbek sem töltötték be a háború végén hetedik-nyolcadik évüket. Inkább a háború mai megítélése ügyében foglalnak állást; a háborús filmek és emlékezések nyomán szövődő beszélgetésekben fedezik fel a frontokat. Ez az igény munkál például Horváth Lajos *Vers-filmjében*, amely a világháborúnak a társadalom – főként a fiatalok – mai tudatában kialakult képét vizsgálja, s így jut konkrét háborúellenes állásfoglaláshoz.

A múlttal való szembenézés felelősségtudathoz vezet tehát. Az idegekben és családi tragédiákban továbbélő világháborús múlt felidézésétől csak egyetlen lépés a béke ügyéért érzett aggodalom. Az antológia fiataljai újra és újra átélnek a világ gondjait az atomháború fenyegetése okozta szorongást. „Béke van, de a támaszpontok / egymást halálosan bemérték” – olvassuk Sorbán-Szabó Zoltán *Ellenpont* című ver-

sét. Kerekes András pedig a háborús világ szorításában élő fiatalok békevágyát hangoztatja: „szólj: ime az otthon, a mi falainkkal, / nevünk ne legyen kővére írva vérrrel” (*Beethoven*). S mivel felelősséget éreznek a világ sorsáért, s mert el tudják gondolni a háború borzalmait, azt az igazságot is felismerték, hogy a béke oszthatatlan. Vagyis nem bújnak el a békés élet ajándékai – szerelem, művelődés, szórakozás – között, nem fordítják el arcukat a világ más tájainak szenvedéseitől. Tudják, hogy a világban dúló fegyveres konfliktusok, az emberiség életében otthonos erőszak a mi életünket is fenyegeti és árnyékba borítja. Börcsök Mária ilyen látomásokban idézi meg a világban jelenlevő háborút: „A tévéantennák / lyukas csecsemőkoponyát / horgásznak a szélből. / Itt nálunk béke van. / Lábadozunk a télből. / ... levágott / csonka végtagok / húznak felettünk ék-alakban, / óriási üszkös madarak, / a szárnyuk elrohadt. / Különben béke van” (*Március*). Haraszti Miklós (*10 mondat a vietnámi vásárnapok résztvevőihöz*) és Verbőczy Antal (*Protest song*) pedig egyenesen a fiataloknak a vietnámi háborúról alkotott ítéletét önti szavakba.

A felelősségtudat természetesen nemcsak a világ létkérdéseinek vizsgálatában érvényesül, hanem a köznapok közegében is. A maguk helyén – iskolában, hivatalban, gyárban – mindannyian vállalják a küzdelmet és az erőfeszítéseket. Tóth Éva e szavakkal vall a költészet és a közösség kölcsönösségéről: „Ha szólsz, őket idézed, / kiválasoddal hűség / kell bizonyítanod” (*Levél hazulról*). Halmos Ferenc pedig arról ír, hogy az élet konfliktusaiban, az erkölcsi bomlásnak az eszményeket aláaknázó példái ellenére az elkötelezettség adhat a költőnek belső tartást és erőt: „Hát hová tapadjak, ha nem oda, ahol / legtöbb a gond, / ahol mint tengeren az ezernyi hullám / önmagát tapossa a szétbomlott közösség, / ahol néha már mi is csak arra lennénk: / mivel fedezzük magunkat” (*Oly könnyű volt*). A költő közéleti felelősségét vállalják tehát, ugyanakkor azonban szakítanak azzal a romantikával, amely az előttük járó pályakezdők közéleti eszményeit jellemezte. A felelősségtudatot józanság egészíti ki, mintha eleve szoktatnák magukat a megelégedéshez s ahhoz, hogy szerényebb eredményekben keressék győzelmeiket. Buzás Andor így mondja el ezt: „Nem több, csak akkora rét / s nyárfasor fért szemembe, / hogy az szabadság lett. Szemét / nem gyült az alján össze” (*Hónom alatt üres írkával*). Emberfogalmuk is szerényebb lesz így, az életbe eleve beszámítják a tévedés és a gyarlóság lehetőségeit. Dobos Hajnal *Mindig lesznek* című versében olvassuk ennek az emberideálnak a megfogalmazását: „Mert úgy vagy ember, ha utadról néha félrehívnap / megbánható, de gazdag tévedéseid, ha mersz / letérni, ha esendő vagy, sőt bűnös is, és mindig / lesznek, kik gyarlóságodért megbocsátanak.”

Eszményeik árnyaltak tehát, magatartásuk azonban éppen ezért nélkülözi azt a bátorságot, amit fiatal költőktől joggal elvár az olvasó. Mintha fáradtabbak lennének, mint az előttük járók: átérzik a felelősséget, de talán túlságosan is megfegyvermezték indulataikat.

Az önfegyelméből következő nem mindig szerencsés bátortalanság érvényesül műhelyükben is. Lássuk tán mestereiket. A most induló költők már nemcsak Kasákot, Illyést, József Attilát, Szabó Lőrincet vagy Radnótit választják mesternek, hanem Nagy Lászlót, Simon Istvánt vagy Csoóri Sándort is. Érdekes viszont, hogy Juhász Ferenc, akit pedig a nem sokkal idősebb Bella István szép versben választott mesterének, egyáltalában nem szerepel a fiatalok tanítói között: nyilván Juhász poétikájának személyessége, Adyéhoz hasonló folytathatatlansága miatt. De nemcsak érdekes, hanem jellemző is ez: a gondolati merészség igényének hiányára vall. A felsorolt mesterek szintén inkább eszközeik könnyebben elsajátítható rétegeivel hatottak, mintsem költészettanuk lényegesebb törvényeivel. Nagy Lászlót például szép versben köszönti Apáti Miklós, mások mitizáló módszerét is követni próbálják, anélkül azonban, hogy elsajátították volna elszánt és következetes merészségét, bátor igényességét. Az *Első ének* lapjain sorakozó költemények nagy része az események-élmények leírásának, az élettények átpoetizálásának meglehetősen hagyományos költői eljárásait követi. Ezt a módszert gyakoriságban csak a modern költői törekvések nyomán kialakult mozaikos technika használata éri utol.

Persze csak az antológia átlaga ilyen: a magatartás és a műhely bátortalansága

nem valamennyi jelentkező tulajdonsága. Az *Első ének* költőinek egy része a modern líra absztrakciós eljárásait használja: nem helyzeteket fog versbe, hanem e helyzetek költői szintre emelt végső emberi igazságát. Nem az eseményekhez vagy a naturához fordul, nem belőlük fejleszti meditációvá versének menetét, hanem eleve a gondolatok vagy indulatok elvontabb közegében mozog. Azt jelenti ez, hogy verseik nem leíró, hanem megnevező jellegűek. Valamely szótári fogalommal kifejezhetetlen életérzést, erkölcsi felismerést vagy a személyiség belső övezeteiben átélt élményt kívánnak megnevezni, képekben és struktúrákban érzékletessé tenni az olvasó előtt. (Ez persze nem érinti azt, amit a gyűjteményben szereplő versek érdeklődéséről, indulatanyagáról korábban megállapítottunk. E megállapítások az absztrakció híveire is vonatkoznak.)

Sajnos nincs arra terünk, hogy az antológia valamennyi jelentős vagy sokat ígérő tehetségével külön foglalkozzunk, s megkeressük jellegzetességeiket. Hiszen valójában ők azok, akiknek műhelye, világa és arca külön-külön egyedi és sajátos, ők az antológia egyéniségei. Ez az ismertetés nem a költőket, hanem a gyűjteményt vizsgálja, nem az arcok vonásait deríti fel, hanem a kötetben jelentkező törekvéseket és irányzatokat próbálja felkutatni. Így most is csupán rövid seregszemlére telik, arra, hogy pusztán leírjuk Tandori Dezső (a kötet legerőteljesebb, feltétlenül önálló verseskötetét érdemlő költője!), Ács Jenő, Apáti Miklós, Buzás Andor, Fehér József András, Gutai Magda, Szepesi Attila, Takács Zsuzsa, Tóth Éva, Tölgyessy Miklós, Urbán Gyula és Várady Szabolcs nevét. A többiek útja még bizonytalan, lesznek közöttük, akik tovább lépnek, lesznek, akik elmaradnak, a felsoroltak azonban kivétel nélkül *költők*. Az ő verseikben ölt alakot az *Első ének* megjelenésének értelme, ők a magyar költészet ígéretei.

Ladányi Mihály:

DOBSZÓLÓ

Ladányi Mihály ötödik kötete nem tartogat különösebb meglepetést az olvasónak, persze ez nem jelenti azt, hogy új könyve nem nyújt intellektuális izgalmat és nem részesít esztétikai élvezetben. A *Dobszóló* jó kötet, a költő eddigi legjobb könyve. Nem kvalitásai miatt írunk róla, arról lekéstünk, ezt már mások elvégezték. Ha mégis hosszasan elidőzünk a *Dobszólónál*, főként azért tesszük mert úgy érezzük, Ladányi ezt a témát itt végleg kiírta magából. Mire gondolunk pontosan? A költő megtett útja világos, ismert az olvasó előtt. Ladányi kritikus szemmel vizsgálta mai életünk visszasságait, ennek a bírálatnak komoly értéke volt a hozsannázások idején. A bíráló hangról kezdtek olyan nézetek hallatszni: „...hadd írja csak Ladányi az anarchista kis verseit...” Az ilyen vélemény nem hatott jól a költőre, s lassan már szinte hivatalosan „ellenzéki” költőnek számítot, s úgy tűnt – elnézést a frivol hasonlatért –, hogy a költő ellenzékiége szinte professzionistává válik. Ebből a kötetből az

derül ki, komoly veszélye áll fent, hogy a költő meglelje önmagát mások számára: „...talán maradt bennem még annyi ösztön, / hogy megtaláljam helyem a tömegben.” (*Szabadban*) Hogyan jutott el idáig?

A kötet nyitó verse a *Fohász* furcsa (de már hallott) imát mormol szándékairól, törekvéseiről („...nem azért születtem hölgyeim és uraim, / hogy lágy ósinyolcasokat sírjak a holdról...”). Egy másik versében (*Holdtény*) a múltat idézi meg egy negatív mai élmény kimondására („...én, aki történelmet szoptam, / okádok a történelemtől”). Ez, bár megdöbbent az olvasót, még nem jelent csömört, lehet pillanatnyi kiábrándultság is. Élményvilága a kocsma, az útszél, a körút, a presszóvá minősített bordélyház: ez az élményvilág több a fenegyerekeskedő garabonciás-attitűdnél, itt egy félresiklott szemlélet tartópilléreit érzékelhetjük („Kütelki kocsisok között / vagyok a bal lator” vagy „...átázott a cipőm és egész életem...”). Ebben a világban mint írja, Miska a neve, az irodalom „berkeiben” pedig ő a Ladányi. Szerelmi lírája lehet talán egyik fő oka annak, ha e kötetét kedvvel olvassák: *Mit szeretek benned, Jazz, Ma is, Szeretetlen szeretők*. Némely költeménye a szerelemvárásnak nagyon szép megnyilatko-

zása: „... melegedet is akarom, / nemcsak tüzedl!"; más ez a szerelemvárás, mint az előzőekben említett versek szereleműzése. Továbbra sem szűnt meg ostromozni a társadalmi visszásságokat, kipellengérezni például „a takarékbetétéért elvetelő nőket...”, de panaszkodik saját sorsáról is, mert nem tartja azt a véletlen játéknak („... nem kaptam munkát se választ / remekbe-írt kérvényeimre...”). Maga-megmérése eredendő pesszimizmusra készíti: „... lehettem volna én is – dörmögök – / derekabb hullá a hullák között.”

Talán e vázlatos áttekintés érzékelteti, hogy Ladányi világát nem „diszletek” töltik be, hanem sajátos életmód, természetes környezet került a versbe. „Fanyar szerelmei” a szerelmi líra frissülését hozták. Az élet dolgait „politikusan” szemléli, a „hit és a keserűség -ladányis- ötvözetével”. Csak a baj az, hogy a hit és a keserűség egyensúlya Ladányinál felbillent. A költő is érzi ezt és egyik kulcsversében (*Elégia*) láttatja törekvéseinek kissé céltvesztett voltát: „... énekemből a só feloldódik valami lötyben / s nem mar senkit se többé”, vagy: „Egyre gyakrabban vagyok egyedül”, és ugyanebben a versben, kétszer megismételve: „Elmegy az én időm.” *Ikre*k c. versében az életforma és a szemlélet a kétévált én problémáját eredményezte. Nagyon sok itt a keserűség, s bűvópatak módján illan el (sokszor hosszú időre) a hit. Sőt. Keserű énekébe – úgy érzi a költő – „tízézer év keserűségét töltögette a szél”. *Martialis* c. költeményéből idéztünk most, és itt egy kis időre meg kell állnunk.

A *Dobszólóban* Ladányinak két világirodalmi költő-rokona van jelen: *Martialis* és *Villon*. Alighanem Ladányi kereste meg őket, és nem elementáris hatásról van szó. *Martialis*hoz verset is írt, mégpedig nem is jelentéktelen kérdést tett föl benne:

„Hol sülyedt el hajód
szegény *Martialis*
míg kerested a földet
ahol végre szavad bátorságáért ünnepelje-
[nek?”

Csak hogy itt a kérdésfeltevés hamis, s *Martialis*szal kapcsolatban téves konzekvenciát eredményez. *Villon*hoz nem adresszál verset és neve sem fordul elő a kötetben, mégis lépten-nyomon találkozunk vele. A *Szabadban* c. versében olyan környezet bukkan elő, mint *Villon* körül, persze mai változatban. Ladányi balladaszerű verseiben nem egyszer

még a versvégi 4 soros *Ajánlást* is megtartja. És főleg ezekben a négy sorokban jelenik meg nála is az elmúlás és a halál gondolata. A versekben megrajzolt életmód is hasonlatos. A *Villonra* oly jellemző *testamentum*-műfaj is föllelhető Ladányinál (*Halandók balladája*): a költő búcsút vesz barátaitól és ellenségeitől s közben tréfás örökséget hagy nekik és őszintén megmondja véleményét. Csak hogy e fönt említett hasonlóságok nem lényegbevágóak, legjobb esetben a költői mesterség szintjén maradnak, de nem ritkán válnak manírrá.

Ladányi *Martialis*-képe erősen egyoldalú, csak arról a *Martialis*ról szól, aki nem nyerve el az új császár kezét, tengődik. A *miért* figyelmén kívül esik. *Martialis* költészetében olykor az elnyomottak iránti *részvét* hangja is megszólal, de az uralkodó osztályoktól való függése megakadályozta abban, hogy szókimondóan ostromozza a hibákat. Kritikája „csak ritkán világít rá a felbomlóban levő rabszolgatársadalom erkölcsi züllésének mélyebb okaira”. Ladányi tehát sem szemléleti, sem erkölcsi példatárat nem kaphat *Martialis*tól. Ami viszont a római költő kétségtelen érdeme – s alighanem Ladányi ezért kereste meg –, hogy epigrammaival az elméletben és a gyakorlatban egyaránt harcolt az ellen a dagályos, mitologizáló, az eleven élettel semmiféle kapcsolatban nem álló költészet ellen. Bizonyos, hogy ennek az oppozíciónak ma is van létjogosultsága. *Martialis* elvét, amely persze rá is csak félig illet, Ladányi is csak félig teheti magáévá: „... hominem pagina nostra sapit” (az én írásomnak emberize van). Az antik költő ritkán szól az esetekről, Ladányi gyakrabban, de nem változtatva meg a megváltoztatandókat. Majdnem azt írtam, Ladányi *csak* az esetekről szól, inkább azt mondom, perifériális alakokat sorjázta. Nem a gyárat keresem a kocsmá *helyett* és nem a munkást a melós *helyett*, de nem érem be a kocsmával gyár *nélkül* és a melóssal munkás *nélkül*.

Azt már tudjuk – elég disztिंगváltan – verseiből, hogy mit *nem* fogad el a világból Ladányi, de azt még nem írta meg eléggé, hogy mit *igen* és *hogyan*. Anti-világképe mellé (aztán majd helyébe) egy épülő új világ képét is kérjük. Ha nem is kevesebb keserűséget, de föltétlenül több hitet kérünk abba a „ladányis” ötvözetbe. (Magvető, 1967.)

STENCZER FERENC

FÉRFIKOR

Mesterházi legújabb művét leginkább talán az önéletrajzi regények közé sorolhatnánk, de nyilvánvaló, hogy az író nem szánta egyértelműen annak. Nem csak abból derül ez ki, hogy a főhőst Sándornak nevezi, vagy hogy író-politikus helyett szobrász-politikusnak ábrázolja. Ettől még bátran lehetne önéletrajzi regény, hiszen a főhős saját életét meséli el, s helyzete, eszméi harcai, sőt alakja, s nem egyszer életkörülményei is, *áttételesen* az író életútját állítja elének. Hiányzik azonban belőle a közvetlen környezet folyamatos jelenléte és bensősége. S ez a hiány, erőnei mellett, a regény egyik legfőbb gyengéje. Ez okozza, hogy egyes részeit szinte már kordokumentumnak érezzük.

Mesterházi regényének azonban nem ez a legjellemzőbb vonása. Mert mindegy, hogy önéletrajzi regénynek, vagy dokumentumregénynek nevezzük-e, a lényeg az, hogy két ember, két művész életének és eltéphetetlen barátságának megformálása útján olyan kort állít elének, az emberi és társadalmi élet olyan titkos rugóit igyekszik fölmutatni, amely korban legtöbb volt az ellentmondás, legbonyolultabbak a viszonyok. Akik átéltek a két világháborút, a felszabadulás utáni időket s az 1956-os ellenforradalmat, azok újra élnek s talán sok mindent jobban megértenek belőle, a fiatalabbak pedig közelebb kerülhetnek hozzá érzelmileg, eszmeileg egyaránt.

A *Férfikor* keretes regény. A mából indul el. Badics Béla szobrászművész Kossuth-díjat kap, s ünneplés közben kijelenti, hogy tulajdonképpen barátjának, Sándornak kellene a helyében állnia, mert ő volt közöttük a legtehetségesebb. Majd így folytatja: „De hát mit csináljunk? Te... elpolitizáltad az életem.”

Aligha lehetne ennél élesebben és szerencsésebben exponálni a témát. Ki is hát akkor ez az ember, akit Badics a legtehetségesebb szobrásznak tart, de aki a műtermet a politikai harcok színterével váltotta fel, a műalkotás helyett a politika útvesztőibe került? Hogyan és miért tette? S kinek van igaza? Badicsnak, vagy neki? Erre vár feleletet a fia is, aki egyébként éppen Badics Béla tanítványa. És erre vár feleletet az olvasó a regényben.

S az író természetesen csakis életek, sor-

sok bemutatásával, jellemek formálásával adhat választ, hiszen a közvetlen agitációban, vagy akár a legszebb, legragyogóbb érvelésben, bizonyításban sincs olyan meggyőző erő, mint a művészi élményben. Csakhogy a regény határai az utóbbi időben nagyon kibővültek. Nehéz is lenne meghatározni mi az, ami még irodalmi és hol kezdődik az, ami már inkább politikai, történelmi fejtegetés, értekezés, vagy riport. A mai regény már sok mindent elbír. Elbíra a történelmi eseményeknek olyan tárgyilagos rögzítését, ahogyan leírja Mesterházi a Tanácsköztársaság utáni illegális kommunista munkát, egy-egy fontos történelmi eseményt, vagy például azt, hogy hogyan került Magyarország német megszállás alá 1944 tavaszán. Sokkal inkább fenyegeti Mesterházit a riportszerűség akkor, amikor politikai vitákat ír le, vagy siettet az eseményeket, s hősenek gyakran fontos életszakaszát mondja el vázlatosan. Idézzünk ezekből néhányat:

A főhőst a 30-as évek derekán Moszkvába küldi a párt. Izgalmas helyzet, de az írónak alig van róla mondanivalója. Vázlatosan, s meglehetősen újságírói tudósítások hangján fut át rajta. Az ország háborúba lépéséről pedig Bélával való párbeszédéből értesülünk. Kétségtelen, hogy sokat mondó ez a párbeszéd, de mégsem megjelenítés, ahhoz pedig nem elég tömör, nem elég sűrített, hogy feszültségével hasson. Mesterházi úgyszólván nyomon követi hőse életének minden fázisát. Nagyobb ugrásokat (egy-két év kihagyását) csak elvétve találunk. Négy-öt évtized összefogása már önmagában nagy erőpróba. Nem mintha lehetetlen lenne, hiszen találhatunk rá példát (Fejes: Rozsdatemető, Darvas: Részeg eső), csakhogy ehhez erősebben tömörítő stílusra és szerkezetre lett volna szükség. Le kellett volna mondani sok olyan politikai mozzanat, társadalmi mozgás bemutatásáról, amelyek viszont Mesterházi mondanivalójának a lényegéhez tartoznak. Hiszen ő azt kutatja, hogy valóban „elpolitizálta”-e a hős az életét. Nem térhetett tehát ki a politikai harcok bemutatása elől még akkor sem, ha azok gyakran zsurnalisztikai megoldásokba kényszerítik. Persze még ennek figyelembe vételével is van több olyan rész, több olyan mozzanat, amelyek még így, tágabb értelmezésben sem tartoznak a regény fő menetébe. Jellegetesen ilyen mozzanat például a felszabadító szovjet csapatok és a lakosság viszonyának leírása. Rendkívül bonyolult probléma ez, érthető, hogy az író nem is tud ve-

le megbirkózni. Ábrázolás helyett itt, s több más helyen is, csak érvel, magyaráz. S hogy regénye egészében mégis regény marad, még hozzá gyakran érdekfeszítő, izgalmas és rendkívül tanulságos regény, annak magyarázata a szenvedélyes meggyőződés lobogásában van. S abban, hogy semmit sem szemlél egysíkúan, vagy statikusan. Említettük, hogy ha áttételesen is, de bizonyos mértékig önéletrajzi regénynek is tekinthető a Férfikor. De ha jobban figyelünk Sándor és Badics Béla alakjára, szenvedélyes vitáikra, ellentéteik dacára is elválaszthatatlanságukra, nyilvánvalóvá válik, hogy Béla modellje is az író. Lényegében tehát Mesterházi az önmagával vitatkozó másik lényét, alteregóját teremtetette meg, s szerepelteti vitapartnerként. S ez a kettőség állandó feszültséget, izgalmat teremt. Említett gyengeségei ellenére ez adja a könyvnek a hitelét, lendíti át a zsurnalizmus felszínességén.

(Szépirodalmi)

SERES JÓZSEF

Takáts Gyula:

EGY FLÓBERTPUSKA TÖRTÉNETE

Lehetetlen megfelekedni arról, hogy ezt a könyvet költő írta. Nemcsak a pusztá érdekesség miatt: hogy a Dunántúl érzékeny tollú lírikusa hogyan állhatott neki egy ifjúsági regénynek. Hanem azért is, mert míg az ember olvassa a flóbertpuska gyönyörködtető históriáját, percre sem kerülheti el a költővel való találkozást: ott van az az ízesen gördülő mondatokban, a békességes dunántúli táj megelevenítésében, a kalandok tempós benyújtásában, hőseinek lélektérképező ábrázolásában, a mesterien tömör és klasszikusan szép párbeszédekben. Amikor elterjed a hír, hogy a regény első személyben megszólaló hőse, Trombitás Miska meg az öccse, Samu keresik a flóbertet, hisz ha megtalálják, övék az egész vakációban –, nem egyszerűen csak gyülekeznek a gyerekek, hanem így: „Mint a seregélyek, mikor egymást bátorítva először csak körülrepülnek a szőlőt, aztán egyszerre lecsapnak, így egymás után vágódtak be hozzánk mindannyian, akik számítottak a

huszárvári csapatban.” De aztán, mikor megkezdődik a nagy keresés, és a följazott gyerekcsoport birtokba veszi a padlás régi lomjait, az se úgy „köznapian” történik, hanem: „... azokban volt minden reménységünk. A padlás nagy, forró hajójának vasalt ládáiban, melyek ki tudja, honnan és hová és mit rejtettek és szállítanak, évről évre távolodva az örökös poros csendben, melyet csak a darázs-fészkek zümmögése és a zsindelekben a galambok körmenek kopogása színeztet.” Itt még az öreg hegyecsősz is úgy mosolyog a flóbert nevének hallatára, „kis hegyes szikrákkal a szemében, amilyenekkel a kakas alatt a gyűszeg ütése robbantja a patronokban a puskaport”...

Nincs oldala a könyvnek, amelyen ne csábítana idézni legalább egy-két mondatnyi költői szépség. S ez az egyik dolog, amitől ez a regény felnőtteknek is jó, szívmelegitő olvasmány.

A másik meg a lágyhajlatú dombok, déli harangszóttól megzendülő templomtornyok, hegybebujt szőlőspincék, madárszótól hangos erdők között meghúzódó tiszta emberség. Vagy emberi tisztaság. A puskájával mindig igaz ügyet szolgáló erdei emberek, a becsületes órásmesterek és gyermekien igazlelkű tanárok tisztasága. A múltból felkődlő betyárok embersége. Az öreg vásározó kocsisé, aki így oktatja az ifjakat a maga egyszerű módján: „Ezek tudják tarsinya arany nélkül is, hogy kell csinálni. Hogy a világ meg az ember is tiszta maradjon. És ez az élet... Ez, amit két kézzel fénytesítenek... Ezek ismerik. Mert van szemük, és aki lát, tud is. Kréta nélkül is olvassa a táblát.” Igen, ilyenek ezek a hegyi emberek, a „két osztályosok”. Ellenükben csak egyvalaki van a történetben, aki elbukott az élet nagy vizsgáján, Mákos Mózes, a zsellérből lett nagygazda, a zsandárok egykori követe, a zsgori szőlőtulajdonos. Aki ott szerez, ahol csak teheti, akinek már nincsen más vágya, csak a vagyon. Mákos Mózes kertjének római aranyaiért indul haroba a flóbertes csapat, madarak lepuskázása helyett így találva egy sokkal szebb, sokkal igazibb célt. A tíz-tizen-négy éves gyerekek, akikről a történet tulajdonképpen szól, szemünk láttára formálódnak, okosodnak és emberesednek ezen a nyáron, a flóbertpuska körül és által, megismerik az erdei emberek törvényeit, megismerik a régi betyár- és kanászvilágot, a Bánk bánt előadó nagybácsi emlékét, s a nagyanyáét, akinek málló struccollas ruhái a padlás félhomályos

mélyén torokszorító erővel beszélnek az emberi élet mulandóságának és folytonosságának vas-törvényéről. De annyi minden más között azt is megtanulják a regény ifjú hősei Jurasich Gerzontól, a világot járt hajóskapitánytól: „akinek szárnya nő, mindazoknak a hazája csak a nagyvilág lehet!... És ezért lett a hazám a világ, és most is azért az, mert horgony nélkül nincs hajós, és szárny sincs... Horgony nélkül a világ se lehet a miénk”.

A szülőföldnek ez a mélységes szeretete áthatja a könyv egészét, ha így kimondva nem is találjuk egyébként. Ahogyan a tavaszt jelentő méhészmadarak kiméletére inti a fiúkat Kukucska János, ahogyan feltárul az erdő és a hegy ezer titka előttük, ahogyan világjáró Gulliverként végignéznek a „pötyty” városban a toronyórát fölhúzó, hetyke kamaszok – egészen a legapróbb részletekig, például a „török pincét látott kapuig”, ahol hajdan a basák a „Zrínyiek huszáraival barátokozva kóstolgatták a jó balatoni borokat”, mind a legnemesebb patriotizmussá táguló Dunántúl-szeretet megannyi jegye. S e tekintetben ismét a költő Takáts Gyula áll előttünk, aranyló verseinek nemes földhözkööttsége, a szeretett táj millió színét felcsillantani képes ismeretgazdagsága. Az a féltő-büszke mozdulat, ahogyan az ember fölemeli a szülőföld egy darabkáját.

S mi a flóbertpuska szerepe ebben a történetben? Távolról sem az, hogy kalandos színt, izgalmat hozzon csupán. A flóbertpuska katalizátori funkciókat lát el, több viszonylatban is, s ebben rejtőzik a regény egyik titka, az eseményeket és a cselekménytelen szépségeket szervesen összefűző egysége. A puska előbb csak az egyetlen cél: meg kell találni. Keresése toborozza össze a gyereksereget, keresése hozza felszínre a múltnak azokat az emlékeit, amelyeket oly nagy gonddal és szívvvel ragyogtat fel az író. Aztán a flóbert lesz az eszköz, amellyel „énekesmadarra is lehet vadászni”, de amelynek lehetnek sokkal nemesebb feladatai is. A csapattá – közösséggé – edződött kis sereg megtanulja, hogy az összefogás egy humánus, igaz cél szolgálatában milyen nagy erő lehet. A kis egyenletlenségek, ellentétek eltűnnek, az ifjú szereplők fegyvelmezt katonái lesznek az ügynök – ami nekik méretezett: a kultúra kincseit kell a tolvajtól visszaadni a köznek. Közösségi cél, közösségi magatartási normák – ez lesz, amit a flóbertpuska ad ezeknek a gyerekeknek, a verebek lepuffantásának primér, nyers öröme helyett. Ez az a humánus,

amelybe belefér az a tanulság is, hogy a puska – ha nem is a flóbert, hanem az igazil – másra is használható. Büntetni, védeni képes – csak éppen mindig az igaz ügyért, az emberért. A közösség fogalmának, szolgálatainak megértése a regény nagy tanulsága. A benne szereplő ifjak és a regényt elolvasó ifjúság számára egyaránt.

Ezért, noha a regény nemcsak ifjúsági, talán nem is elsősorban az – betöltheti mindazokat a funkciókat, amelyeket a jó ifjúsági irodalomnak be kell töltenie. Nevelő és tanító gondolatai, ízlésformáló, igényes stílusa mellett persze a történet magávalragadó sodrása, hőseinek finoman rajzolt figurái vonzák a fiatal olvasókat. Trombitás Miska erdei kalandjai lebilincselhetik az ifjabb olvasót, ha a Trombitás Miska körül vibráló, nosztalgiaiktól súlyos, emberi módra bonyolult világ a felnőtt olvasónak tartogatja is árnyalatait. Úgy gondolom, a Móra-könyvekkel tart valami mély belső rokonságot Takáts Gyula könyve, s ki mondaná ma Mórára, hogy ifjúsági író, a szónak abban a ma használatos, cseppet dehonesztáló értelmében?

Dehát ez már úgy hangoznék, mint valamiféle mentegetés. Holott úgy kellett volna mondani: egy költő írta meg ebben a könyvben saját gyermekkorát, azokat az élményeit és mondanivalóit, amelyeknek „kevés” volt a vers kerete, amelyek kikíváncsoztak belőle. Ha költő – csak olyan könyvet írhat, amely költői. Líraian szép könyvet, amelynek sokszínű szépségében az ifjúság is gyönyörködhet.

S az az irodalom, amely minden korosztálynak szól – nagy kincs.

HALLAMA ERZSÉBET

Hernádi Gyula:

SZÁRAZ BAROKK

Már a kötet cím is sejteti, hogy nem hagyományos epikai szemléletű író elbeszéléseivel van dolgunk. A „Szárak barokk” ugyanis nem témamegjelölés, hanem szerzői stílusdefiníció, művészi önjellemzés. A kötetnévadás e típusával inkább – s nem véletlenül – lírikusoknál, elsősorban intellektuális költőknél találkozunk. Modern verseskönyvek élén látni hasonló jellegű, vagyis az alkotó stílusá-

nak, módszerének – s ami emögött áll: világlátásának – egyéni voltát, a „hogyan” szerepét hangsúlyozó címeket. Egy hirtelenében tollrakivánczó példa: a Weöressel és Pilinszkyvel rokon német poéta, Paul Celan *Nyelvudása* (Sprachgitter, 1959).

A kötet ritka szerves egysége, világának szinte koncentrikus zártága is szokatlan, s inkább a verseskönyvekére emlékeztet. Az egyes novellák korántsem véletlenül kerültek egymás mellé, sorjáznak egymás után, s nem is pusztán csak keletkezésük szomszédsága jogán. Mindegyik önálló kerek egész, ugyanakkor szorosan összetartoznak, s közösen egy nagyobb egészet alkotnak. De nem úgy, s nem azzal a céllal, ahogyan a hagyományos elbeszélők novellafüzéreinek darabjai. Azok összetartozását rendszerint a közös színhely, az életből adódó, vagy hitelenek kreált és indokolt keretszituáció, vagy az író tudatától függetlenül létező, konkrét hús-vér embernek ábrázolt főhős azonosága biztosítja. A *Száraz barokk*-ban viszont néhány intellektuális és etikai probléma, belső motívum ismétlődése és variálása. Ez az ismétlődés szubjektív élményvilágra, öntörvényű, transzponált világképre és határozott fókuszú egyéni gondolatrendszerre utal. Ami a hagyományos novellafüzerekben kapocs, rendező elv, Hernádinál alárendelt szerepet játszó, esetlegesen alkalmazott eszköz. Kötetében a ciklusegység nem tárgyi, hanem alanyi jellegű. S a novellák elsődleges funkciója nem a konkrét életábrázolás, hanem a leképzés. Egy személyiség belső drámáit képezik le. Az alkotójukét. Író és főfigurái közösségéről már a nyelv is árulkodik, nem egyénit, a szerzői leírások és a hősök viszszaemlékezéseinek, vízióinak stílusa nem tér el egymástól. S az *Algiri etika* és a *Kiáltás* című filmnovella hőseinek kivételével valamennyi férfialak személyiségképlete, tudatstruktúrája azonos. Mindegyik mélyen etikus lényű, filozofikus hajlandóságú, költői érzékeny, ugyanakkor természettudományosan is képzett intellektuel. Mint maga Hernádi. Többjüknél még a személyi adatok (lakás: Bethlen Gábor utca, majd lágymányosi lakótelep; foglalkozás: közgazdász, közelebből térvstatistikus) is megfelelnek. Saját élményeit, emlékeit és látomásait költötte, szervezte, tárgyasította novellákká Hernádi. Nemcsak a *Várakozás*, a *Principium identitatis*, vagy a címadó *Száraz barokk* H.-ja – szándékosan átlátszó álca – ő, de ő rejtezik a *Temetés* M.-mel, a *Húsvét* B.-vel jelzett,

vagy a *Megfigyelési tételek* II Ter. nevű figurája mögött is. Más novellák névtelen „férfi”-jében sem nehéz felismerni. (A két említett novella mellett talán csak a *Kirándulás* és a *Beszélgetés* hőse kivétel). Az egyszám első személyben előadott *Egy másra lényképezett egék* és a *Hajamba tűntak a játékkatonák* pedig egészen közvetlen önvallomásnak tekinthető. A *Jelenlét* kerete ugyancsak. Ez a novella egyébként különösen izgalmas dokumentum: a Jancsó–Hernádi munkaközösség egyik epizódját örökíti meg.

Hagyományos fogalmak szerint tehát lírát közvetítenek ezek az elbeszélések. Hernádi alkatának és műveltségének természetéből következően: intellektuális, gondolati lírát. Amelynek az önközlés, az alanyi jelleg csak egyik összetevője. A másik: az általánosító, törvénykereső szándék. Hernádi nemcsak szenzibilis lény, de az öniронia, a maga fölé emelkedni tudás adottságával is rendelkezik. S szemléletét nemcsak a nagyfokú személyesség jellemzi, de korunk természetudományosan képzett emberének konstruktív racionalizmusa és tárgyilagossága is. S nem kis mértékben a strukturalista módszer hatása: a modellekben, paradigmákban való gondolkodás. Emlékeinek felidézése, látomásainak leírása nem öncélú. Vall, de közben mint kísérleti alanyt figyeli magát (innen a harmadik személyű előadás). S példának tekintí. A szabadságszükségletét kielégíteni vágyó személyiség tetszőlegesen választott példájának. Érdeklődésének, gondolkodásának fókuszában ugyanis a szabadság problémája áll. Társadalmi és közvetlenül magánemberi-egzisztenciális aspektusban egyaránt. Ez egyszersmind kötetének intellektuális magja, központi témája. A szabadság jelentésén, elvi és gyakorlati feltételein töpreng, s az akadályozó tényezők természetrajzát kutatja. Az egyén és a determináló, kényszerítő körülmények (vagy két szabadságszükségletét kielégíteni vágyó egyén) konfliktusainak, illetőleg a választás elé kerülő vagy annak szabadságától megfosztott személyiség viselkedésének lehetséges típusai s ezek paradigmái foglalkoztatják. Párbeszédre épített novelláinak – megannyi *Eszmélet* prózában, dialogizálva és hernádi gondolatokkal – szereplőit ezekről a kérdésekről vitáztatja. Más novellákban pedig (*Kiáltás*, *Algiri etika*, *Horor vacuú*, *Várakozás*, *Vasárnap*, a *Jelenlét* tulajdonképpeni története) egy-egy konfliktusmodell, etikai szituáció vagy magatartásfor-

ma paraboláját igyekeznek megrajzolni. Gondolatilag élezve, ugyanakkor intenzív személyes átéléssel, lírai hitellel. „Végig kell próbálni az egész... lehetőségsort” – választhatta volna a *Beszélgetés* kutatóorvosának szavait mottóul.

A Hernádi novellák alapjellegét, a hagyományos elbeszélésektől eltérő típushoz tartozását az önközlő-általánosító írói attitűd, szándék szabja meg. Differencia specifikumokat pedig az író sajátos világlátása határozza meg. Hernádi közvetlen alanyiságot és konstruktív racionalizmust, tárgyilagosságot ötvöző bonyolultan összetett világlátása a novellák stílusában egészen közvetlenül tükröződik. A nyelvi eszközöknek nála központi lényeg-tolmácsoló, élményintenzíváló szerepük van. A „száraz barokk” definíció két stílusréteg egymást ellentétesítő és átjáró együttesére utal. A megszorítás nélkül „barokk” réteg Hernádi költői lényének: hiperszenzibilitásának és nyugtalan képzetársító hajlamának terepe. S azé az íróé, aki novellista és regényíró létere is Weöres és Pilinszky költészetét tekintti egyik stíluszményének, s példának. Nyíltan főleg a leíró-átkötő részekben valamint a filmszerűen vágott vízióbetétek egyes helyein érvényesül. A valóság tárgyait merész asszociációkkal megemelő és új összefüggésekbe ragadó képek áradnak. A domináló eszközök: megszemélyesítő igék, kivált pedig a melléknévek, hol metaforikus jelzői, hol határozói, hol névszói állítmányi összetételekben. Íme a tenger emlék idézése az egyik novellában: „A felhőtlen, közönyösen szikrázó tenger meghúzza magát, szinte átnyújtózik a part homokján, hangja visszatér, felébreszt, kitergeti a csodálkozás leg-
elemibb kellékeit. Tehetséges, elnyűhetetlen a környék. Fehér sziklák terítik elő fehér árnyukat, támadó, kedves madarak esnek a föld felé, szétverhetetlen a város.” (Megfigyelési tételek I.)

A költői, antropomorfizáló metaforikusság kevés leírásban nyújtózik egyhuzamban ilyen hosszan. Többnyire váltakozik, vagy átszőődik a „száraz” réteg józanul pontos, vagy konstruktív mértani rendet teremtő, gyakran természettudományos szókincsből merítő képeivel. Egy részlet a *Húsvét* című novellából: „Az emelt szögben eső napfény kiemelte az asszonyt a párna mélyedéseiből, újból lerajzolta, átadta az észrevétlen ráfordításoknak; az időnek, az apró lélegzetvételeknek, az egymást vinni látszó ráncoknak,

a kétfelől csillogó nyálnak, a legprimitívebb élettannak...”

Ez a vibrálás, ez a szélsőségesen heterogén rétegeket tartalmazó összetettség határolja el Hernádi leírásait a vele kapcsolatban sokszor emlegetett „nouveau-roman” – alkotókeitől. Csak a „száraz” réteg eszközei rokonok az övéikkel, a másik elem hiányzik azokból. Sőt: Robbe-Grillet-ék kifejezetten ellenségei az antropomorfizáló metaforának, s annak, hogy a tárgyaknak „romantikus lelkük” legyen a leírásokban.

A Hernádi-novellák másik építőeleme: a párbeszédek. Míg a leírásokat – olykor modorosságba hajló – zsúfoltság jellemzi, a dialógusokat éppen a legegység, a hemingway-es egyszerűség s a kihagyásos technika. Főleg két tartalmat képesek adekvátan közveíteni az egymás alá rakott, szűkszavú (helyenként nyelvtanilag csonkított: például tárgyas ragozású ige tárgy nélkül áll) mondatok. Egyrészt ember és ember távolságát, az idegenség, a félszégesség érzését, amint ezt a *Kiáltásban*, az *Abszurd szerelem* víziórészében, illetőleg a *Várakozásban* láthatjuk. Más novellákban viszont éppen ennek az ellenkezőjét: a közelséget, a jelzésekkel, „fél-szavak”-ból is értő bensőségességet, lírát. Vagy a kétféle érzés sajátos együttesét, vibrálását.

A két építőelem váltakozó ritmusa sajátos struktúrákat eredményez. A kötet későbbi keletkezésű darabjai (*Beszélgetés*, *Megfigyelési tételek I-II. Száraz barokk*, *Principium identitatis*) egészen tudatos, artisztikus komponálásra vallanak: zártságuk és többdimenzióságuk a verseket idézi. A leíró részek tere csökkent, a párbeszédek, jelzések dominálnak bennük. Az elemek és a nyelvi eszközök egyszerűsödtek, a szerkezet viszont bonyolultabbá vált. A metaforikus szóképi asszociáció után Hernádi felfedezi a szerkezeti asszociációt. Érett, higgadt „száraz barokkot” valósít meg: az áradó és vitatkozó gondolatok, motívumok, víziók spontánnak tűnő, ám matematikai szigorral történő, mondhatni zenei kapcsolását.

A *Száraz barokk* Hernádi negyedik könyve, második novelláskönyve. Az első (*Deszkakolostor*) az ötvenes évek végén jelent meg, s több irányban hangot kereső írókat mutatott be: konkrét életábrázoló elbeszélések és lírai-intellektuális próbálkozások egyaránt szerepeltek benne. Mint hagyományos elbeszélő sem látszott tehetségtelennek, mégis – alkatára hallgatva – az utóbbi kezdeménye-

zéseket folytatta. Megszűrő, intenzív fejlődés az övé. Hat-nyolc év alatt alakította ki novellisztikájának sajátos belső normáit. Az egyéni normateremtés kísérlete mindig bizonyos kockázatot jelent, gyengébb megvalósítása a dilettantizmus látszatát keltheti. Ez a veszély Hernádira is leselkedett, s kötetének olvasása során egy-két gyengébben sikerült helynél, bizonyára felszisszen az olvasó: ki követte ezt el, novellába kontárkodó nagyképi intellektuel? vagy elfuserált lírikus? Ez azonban csupán néhányszor támadó futó érzés. A kötet egésze: meggyőző eredmény. Legjobb darabjai pedig a már említett Paul Celan ars poetikáját asszociálják. A nagy német lírikus egyszer ugyanis azt nyilatkozta, hogy olyan költeményeket akar írni, amelyek a vers műfaj szélén, végső határainál is „helytállnak”, azaz újszerűségükben is maradéktalan, teljes esztétikai élményt képesek nyújtani. Hernádi mintha a novella-műfajban törekedne ugyanerre, s az ilyen „határon helytállások” mindig új lehetőségeket nyitnak a művészi kommunikáció előtt.

TÁLASI ISTVÁN

Moldova György:

AZ ELÁTKOZOTT HIVATAL

Moldova korábbi „komoly” műveinek egyik alapvető ikonklúziója az, hogy a társadalom és az egyén összeütközésekor az egyén mindig halálos sebet kap, akár igaza van, akár nincs. Romantikus fűtöttségű hősei valóban hősként viselik a kiábrándulás, a magukra maradás emésztő kínjait, pokoljárásait. Reménytelenül fuldokolva kapkodnak, könyörögnek, sírnak vagy átkozódnak olyan emberi kapcsolatokért, amelyek őket igazolnák legalább úgy, hogy biztonságérzetet adnának nekik. Máskor pedig éppen azért menekülnek a megkötöttségek elől, hogy megőrizhessék nagyratörő szándékaikat, eltökélt életelvüket. Ez a kétféle törekvés egyazon magas etikumból táplálkozik: saját egyéniségüket, emberi, erkölcsi értékeiket megőrizve akarják szolgálni a társadalmat. A nagy vállalkozásnak mindig nagy ellenállást kell legyőznie. Ez nem szokott maradéktalanul sikerülnie Moldova hőseinek. Azért búcsúznak tőlük mindig mély fájdalommal, mert úgy érezzük:

többre hivatottak és többet érdemelnek, mint amennyi osztályrészül jutott nekik.

A szatirikus Moldova minduntalan felsejlő szomorúsággal azt a társadalmat rajzolja, mely az emberséggel szemben fejt ki leggyőzhetetlenebb tetsző ellenállást. Írónk mindig erős vonzalmat érzett a szokatlan, a groteszk, a fantasztikus iránt. „Komoly” műveinek olykor kárára is vált ezirányú engedékenysége. Súlytalanította a mondanivalót az a valószínűtlen elrajzolás, amelyik a szatirikus műveknek most természetes alapelemét szolgáltathatja. Szabadon követheti az író a játékosztón és a tréfás kedv csábításait anélkül, hogy közben egy pillanatra is elfeledné a játékos mű könyörtelen komolyságát.

Az *elátkozott hivatal* gerincét szatirikus kisregénye, a *Gumikutya* alkotja. Már alapötlete is fantasztikus: elloptak egy gyárat. Az üres udvaron csak a portás maradt, aki időnként egy rossz gumicsizmát dob a tűzre, hogy az égő gumi szaga biztosítsa a „minden rendjén megy itt” látszatát. Ennek a meglepő eseménynek a körülményeit, mindenekelőtt létrejöttének lehetőségét vizsgálja az író nagyszerű szatirikus leleménnyel. Szigorú kompozícióba állítva különféle típusokat mutat be, melyek valamiképpen mindannyian lopták a gyárat. „Évek teltek el, és nemhogy senki sem fedezze fel a „Gumikutya és Gumimacska Tröszt” ellopását, de a gyár még bizonyos hírnevet is kivívott magának. Gondosan összeállított statisztikáit példaként emlegették a minisztériumban... végül – ami a legfontosabb – exportgyártmányait nem küldték vissza a határról a külföldi megrendelők...” stb. Talán soha nem vennék észre az esetet, ha egy fiatal feltalálónak nem éppen ebben a kitüntetett üzemből kellene kipróbálnia új találmányát. Végre az ő személyében akad egy ember, aki végére akar járni a dolognak. A találmány és az ellopott gyár kapcsán felsorakozó alakok közül a legsikerültebbek: a vak ellenőr, aki mindig arról beszél, amihez nem ért, a magabiztos igazgató, valamint József Ferdinánd, akit az író az „én és a családom, akarom mondani, beosztottjaim” kezdetű csipősen találó frázissal jellemez. Sorolhatnánk a sikerült szatirikus alakok és helyzetek sokaságát a vélemény nélküli fővéleményezőtől egészen a „proletár correctus”-ig. A kedélyes karikírozás, az ötletes asszociációk mögé azonban keserű iróniát rejt a rendkívüli prob-

lémaérzékenyséű író. Az emberiség sziszifuszi küzdelme zajlik itt is. A tolvajok gátástalanok, egyáltalán nem félnek: ők alkotják a társadalmat. Az ellenük lázadó-küzdő jószándékú erő eleve bukásra van kárhoztatva. Noch igazgató szerint ugyanis két eset lehetséges: „Először: az illetékesek nem hiszik el a bejelentést, és a barátunk, addig bizonygatja az igazát, amíg a bolondokházába kerül. Másodszor: az illetékesek elhiszik a bejelentést, és erre barátunkat még inkább bevágják a bolondokházába, ha nem a börtönbe.” A becsületes ember a mű szatirikus világában mindenkire nézve veszedelmes. Éppen az okozza vereségét, hogy egyedül kell harcolnia egy bűnös, saját szennyében úszkáló társadalom ellen, s még a bolondok között is csak gazembereket talál.

Különösen figyelemre méltó jelenség az utóbbi időben már csak elvétve található „proletár correctus”, aki azt sem veszi észre, hogy őt is ellopták a gyárral együtt, mert szüntelenül dolgozik és csak dolgozik. Néhány vonással is olyan frappánsan állítja elének az író, hogy teljesen megértjük, miért éppen tőle tartanak legjobban a tolvajok. Miért félnek annyira a provokálásától, felvilágosításától. A mű végső mondanivalójának kialakulásában is fontos szerep jut neki. A feltaláló, aki egyedül küzdve elbukott, felvilágosítja a munkást és szövetségre lép. A küzdelem többé nem reménytelen, a nemes emberi szándékok egyesülése bátran vállalhatja az ellenállást a nyállal támadó tolvajok félelmetes seregével szemben, hiszen: „- Nekünk nem árthat, a nyál csak szennyezett felületen tapad meg.” - A szatirikus kisregény komikumán így ragyog át egy mély emberi problémával való birkózás drámája, s így kap e nemes küzdelem példás etikus megoldást. Az az igazságtevés, amely a regény menetében csak Balaskó álmában valósulhatott meg, befejezésében realitássá testessül, valóságos kontúrjaival is megjelenik. Kár, hogy a szatirából kifejlő szép mondanivalót olykor megkérdőjelezi az önmagáért használt fantaszitikum, az ötletért eladott eszmei komolyság, mely ugyanúgy súlytalanít itt, mint Moldova komoly műveiben az érdekesség hajhászása. Az olyan kacagtató, de negatív funkciójú ötletekre gondolunk itt, mint a szocialista lecsó, a cinegyensúly, a magángár illegális kommunistái, az álomirányító berendezés stb. Ezek ártnak a mű

szatirikus erejének is. A *Gumikutya* mégis nagyon jó szatíra. Szórakoztat és elgondolkodtat.

Sajnos nem mondhatjuk el ugyanezt a kötet többi írásáról. Az *életant, amely részt vett a háborúban* és az *Üdüljön Babelben!* kivételével nem érik el Moldova novelláinak korábbi színvonalát, messze elmaradnak például *A verhetetlen tizenegy-től*. Vagy öncélú kis halandzsák, vagy nehezen kibogozható értelműtől agyonvágott szatírák. Mondanivalójuk is eléggé szokványos, elkoptatott. Egy-egy ötletért születtek, de életre kelni már nem tudtak. Olykor valamelyest menti őket a verbő humor, de mégis csak melléktermékei maradnak ezek egy értékes írói műnek.

GÖRÖMBEI ANDRÁS

Timár Máté:

KÉSŐ VIRRADAT

A „Késő virradat” – az író előző műveihez képest – letisztult, beérett alkotás: kompozíciójában, hangjában, a cselekmény vezetésében egyaránt az. De tegyük mindjárt hozzá: alapjaiban, a témaválasztás és az írói magatartás dolgában mégis magán viseli a korábbi művek legfőbb jellemzőit – elválaszthatatlan azoktól. Mire gondolunk itt elsősorban? Mindenekelőtt talán a „Majoros Ádám krónikájá”-nak történelmet élesztő, szuggesztív előadásmódjára – s nem utolsó sorban műfaji árnyaltságára: az író itt a népies próza, a szociográfia s némiképp a tudományos publicisztika együttes, de az arányokat megtartó felhasználásával tudta igazán hitelessé avatni az olvasó számára – Majoros Ádám sorsának exponálásán túl – az endrődi agrárproletárok mindennapjainak történelmi háttérét, sorsuk, cselekvésük társadalmi mozgatórugóit. Ez a szikár, a történelmi hitelességet szigorúan szem előtt tartó realizmus a soron következő művekben – „Hajnal hasad, fényes csillag ragyog”; „Száz tű hossza”; „Karsci a csicskás” – továbbra is funkcionál ugyan, de olykor erejét veszti a cselekményvezetés abszurd jellege, valamint a hangnem, a stílus modorossága miatt.

A „Késő virradat” a „Majoros Ádám krónikájá”-nak adatszerű történelmiségét s a jellemábrázolás, a szituációk megválasztásának tömör realizmusát valósítja meg újra – a körülhatárolt kompozíció s az egységes előadásmód plasztikus többletével.

A regény cselekménye valójában két szálon fut. Az egyik szálon Szabó Ágoston közművel ismerkedünk, aki egy Apostol utcai villa pincéjében rátalál Szerednyey Zsigmond magyar királyi altábornagy önéletrajzára; hazaviszi, elolvassa, majd az önéletrajz hatása alatt, a béke negyedik napján elindul, hogy megkeresse Szerednyey Zsigmondot – meg is találja, de most már mint a budapesti I. honvéd-hadtest parancsnokát. Átadja az önéletrajzot tulajdonosának, aki hozzásegíti, hogy végre hazamehessen Sepsiszentgyörgyre, s annyi szenvedés, megaláztatás után viszontláthassa a családját. A másik szálát Szerednyey Zsigmond önéletrajza adja. A cselekményvezetés e két szála a szerkezet harmadik részében kapcsolódik egybe kettejük találkozásával; s ez a harmadik, lezáró rész, a béke negyedik napja mindkettőjük életében egy új kor hajnalát is jelenti.

Úgy tűnhetik mindebből, hogy itt csupán egy véletlen találkozásról van szó, hogy az író Szabó Ágoston történetét csupán mint keretrészt alkalmazza – Szerednyey önéletrajzának kiemelésére, annak mintegy szerkezeti foglalatául. Mégsem erről van szó. Timár el akarja kerülni az önéletrajz pusztán „kitárulkozási” és ilyenformán passzív jellegét. Ez az egyes szám első személyben elmondott életút legfőbb küldetését végül is abban leli meg, hogy kézzel fogható, egyértelmű tanulságával hozzásegíti ezt az egyszerű román kömvést önmaga helyének és szerepének felismeréséhez az új életben. Szabó Ágoston története tehát nem csupán keretrész, avagy éppen formai lendítőkerék a regényben, hanem szerves tartozéka is annak.

Szerednyey Zsigmond élete legválságosabb óráiban veti papírra önéletrajzát: az országot a nemzetvesztő nyilas pribékek uralják, s az egykori magyar királyi altábornagy belátja, hogy a kuruc ősöktől örökölt németellenességének most már tettekben kell megnyilvánulnia. Leszámol született „katonaként”, otthagyja a hadsereget és mint civil, álnéven lesz az ellenállás egyik tevékeny szervezője. De hogyan jutott el idáig? És miért csak a fasiszta végveszély bírta rá a

szakításra? Ezt kutatja, ezt keresi vallomásaiban. Nem igazolás tehát, vagy egyszerűen egy előre elkészített és jól megfontolt „bebiztosítás” ez a regényes életrajz – sokkal inkább egy önmagát, önmaga emberségét kutató morális mozzanat dominál benne. Timár rendkívüli plaszticitással motiválja azokat a hatásokat, melyek Szerednyey egyéniségét végső soron meghatározzák: sok évszázados nemesi család sarja, akit a családi fészekből a kuruc ősök és a branyiszközi hősök legendája és szelleme indít útnak – természetesen a katonapálya felé. A monarchia tisztgyáranak nevelése azután kifejleszti benne a sajátos katonamorált: cselekedeteit, lépéseit a kapott parancsok maradéktalan teljesítése szabályozza. A Horthy-érában ez a katonamorál azután olykor természetesen szembekerül, ütközik a kuruc ősök nemes jellemével, emberségével; mindenestre ő nem politizál, legfeljebb amivel nem ért egyet, azt számúzi gondolataiból. Mindössze addig emberséges, amíg a kapott feladat keretei engednek: Grassy és Czeydner újvidéki vérengzése után is humanitásával próbálja orvosolni a sebeket, de látnia kell, hogy a történelem mind elhatárolóbban teszi fel a kérdést, s a fasiszta barbárság ellen humanitásának apró részeredményeivel nem hadakozhat. Fia példája mutatja talán a legeggyértelműbb utat számára: ő Titó partizánseregében lesz hű a Szerednyeyek „kuruc” hagyományaihoz.

Szerednyey vallomása: az elszigetelt, elvont humánus kiterelvényesedés aktív, a közösségi érdekeket szem előtt tartó cselekvés. A jelen történelmi tanúságának a felismerése, s ennek érdekében a belérögzött konvenciók fokozatos átértékelése, a konkrét feladatokhoz való igazítása. A kompozíció mesteri megkonstruálása mellett a jellemformálás összetett, árnyalt motivációja jelzi leginkább Timár művészetének lehiggadását. A „Majoros Ádám krónikájá”-ban a cselekmény tagolását, bonyolítását még többnyire az idő múlásának objektív, külső folyamára bízta. A „Késő virradat” már egyforma művészi erővel és teljességgel képes érzékeltetni a történelem bonyolult mozgásformáit s az egyén harcát, melyet saját magával vív e bonyolult valóság jövőbe ívelő igazának megtalálásaért. S Timár jól tudja, hogy művészileg csak úgy lehet hiteles, ha a történelmet és Szerednyey belső alkatát szikár realizmussal, mindenkor a lényegre koncentrálni ábrázolja. Neves történelmi szemé-

lyeket vonultat fel, de sohasem csábítja a történelmi kuriózumok olcsó szellőztetése. Szerednyey emberi fejlődésének ábrázolásában sem hagy ki egyetlen valóságot igénylő lépcsőfokot sem – a főhős hiteles rajza adja azután a zálogát annak, hogy a regény befejező része sem veszít valóságerejéből. A keresésére induló Szabó Ágoston még majdnem felkiált meglepetésében, mikor egy röpcédulán mint a felszabadított Budapest honvéd-hadtest főparancsnokaként találkozik „hőse” nevével – de azután nyilegyenes úton jut a következtetésig és semmi különöset nem lát a dologban. S az olvasó is úgy érzi: Szerednyey emberi alkataiban „benne volt” a fejlődésnek ez a perspektívája. S ez elsősorban Timár művészi ábrázolásának az érdeme.

A „Késő virradat”-ban, csakúgy, mint Timár előző műveiben, a történelem igazsága és az emberi felelősség egymásratalálásának heves izzású problémája a legfőbb írói gond. A regény Timár Máté írói pályáján az eddig legkiérleltebb, a művészi eszközök harmóniájára leggondosabban vigyázó alkotás.

(Zrínyi)

MAJOROS JÓZSEF

Rónay László:

AZ EZÜSTKOR NEMZEDÉKE

A Bodnár György által szerkesztett *Irodalomtörténeti Füzetek* sorozatban látott napvilágot Rónay László, a fiatal irodalomtörténész és zenei kritikus tanulmánya: „Az Ezüstkor nemzedéke.”

Az értekezés képet ad annak az író-, költő- és tudós-nemzedéknek szellemi életünkben való megjelenéséről, amelynek tagjai 1910 körül születtek és 1930 körül publikálták első írásaikat, – felzárkózva a közvetlen elődök (Szabó Lőrinc, Fodor József, Ilyés, Gyergyai, Cs. Szabó, Halász Gábor stb.) mellé. Többek között Weöres, Jékely, Takáts Gyula, Vas István, Rónay György, Hajnal Anna, Birkás Endre tartoztak a fiatal irodalmárok e csapatához, amelyet a *Nyugat* harmadik generációjaként szoktak emlegetni. Rónay László nagy alapossággal és széles-

körü anyagismerettel oldotta meg vállalt feladatát. A bevezetésben világosan kijelenti, hogy „végleges igényű kritikai értékelésre” nem törekedett, célja elsősorban a kommentálás volt (amely Halász Gábor szerint a legszébb kritika...), és az, hogy „minél bővebb adatközléssel, idézetekkel való dokumentálással” oszlassa szét „a nehezen hozzáférhető adatok nemismeréséből származó félreértéseket...”

„Az Ezüstkor nemzedéke” című kötet nem ad önálló arcképeket a generáció ismertebb (Zelk, Toldalagi Pál stb.) vagy kevésbé ismert (Lovass Gyula, Soós László, Habán Mihály) alakjairól. A szerző módszere az volt, hogy sorban bemutatta a fiatal írók tömörüléseit (Vajda János Társaság, Budapest; Janus Pannonius Társaság, Pécs; Batsányi Társaság, Pécs; Szegedi Fiatalok Művészeti Kollegiuma), elővette a korszak – ma már csak nagy ügyvel-bajjal fellelhető – folyóiratait („Perspektíva”, „Névtelen Jegyző”, „Apollo”, „Argonauták” stb.), a tárgyalt írók és költők munkáit tartalmazó antológiákat („Jóság”, „Korunk”-antológia, „Magyar Irodalmi Almanach az 1941. évre”), a nemzedék tagjainak 1944 előtti kötetait, továbbá megvizsgálta a harmincas évek fiatal íróit ért hatásokat (Krúdy, Alain-Fournier, Supervielle, Charles Morgan, Giraudoux) és összegyűjtötte a nemzedék törekvéseire – barátságosan vagy tartozkodóan – reagáló kritikai írásokat (Fejtő Ferenc, Babits, Kassák, Halász Gábor). E munkamódszer segítségével Rónay Lászlónak – úgy érezzük – sikerült „fölidéznie” – élő valóságában – a nemzedék korát és útját”, sikerült a közelmúlt irodalma iránt érdeklődőkhöz közelhoznia azt a nagytehetségű írói együttest, amely egy antiszociális és mélységesen retrográd történelmi időszak nyomasztó és bénító légkörében megmaradt tisztának és feddhetetlennek, az erkölcsi törvények, a humanizmus és a szabadságesszme örököjének. E csoport alkotóinak bizonyára voltak – polgári demokratikus illúzióikból eredő – eszmei gyengeségeik (divatos szóval élve: „korlátaik”), azonban nem véletlen, hogy a nemzedék több tagjának életműve ma már klasszikus rangú (Radnóti, Forgács Antal, Bóka László), – a generáció más tagjai pedig (Ottlik Géza, Sőtér István, Kolozsvári Grandpierre Emil, Thurzó Gábor stb.) napjaink irodalmi élete élvonalában foglalnak helyet.

Rónay László – rámutatva a nemzedék íróinak-költőinek a 30-as években, a 40-es

évek első felében elért művészi eredményeire: maradandó értékű verseikre, szépprózai munkáikra, esszéikre, műfordítói tevékenységükre – nem esik túlzásokba, s nem törekszik arra, hogy a korszak legforradalmibb, legjövőbelátóbb írástudóinak tüntesse fel könyve hőseit. „A Nyugat harmadik nemzedéke becsülettel megállt az embertelenség világában”, de szavuk gyenge volt a kor pusztító, diabolikus tendenciáinak ellenében: nem utolsó sorban azért, mert – mint erre Makay Gusztáv hívta fel a figyelmet a pécsi *Sorsunk* oldalain („Kor és irodalom”, 1941. évf.) – munkáik csupán az entellektüelek vékony rétegéhez jutottak el, „exkluzív, különleges regényeiket”, elmélyült és esztétikailag érzékeny közönséget megkívánó, nemes hangú költeményeiket hiába jellemezte magas színvonal, kényes írói igény: hiányzott e művek „kiterjedt, lelkes olvasótábora”.

Rónay László többnyire találó, plasztikus jellemzést nyújt a nemzedék tagjairól (pl. Jékely lírájáról a 42–43. oldalon), olykor azonban megfogalmazásai szürkék, fáradtak. (Például: „Takáts Gyula új költeményei eredeti hangú költőre vallanak, aki a legkisebb epizódból is szép verset tud kerekíteni.”) Egyik-másik megállapítás pontatlan, homályos; így pl. nem egészen világos, hogy mit ért Rónay László „a Nyugat Babits által, 1933-ban megkísérelt demokratizálásán” (33. old.) vagy a Névtelen Jegyző című folyóirat munkatársainak „az irodalom akkori helyzetben tanúsított szigorán” (28. old.). Olykor tárgyi tévedés is akad: a 109. oldalon azt olvassuk, hogy Weöres „A teljesség felé” című kötete 1938-ban jelent meg. (Weöres e könyvét valójában a második világháború után adta közre a Mórincz Zsigmond Könyvkiadó Vállalat). Kicsit gondosabb lektori munka esetén elkerülhető lett volna néhány nem helyénvaló minősítésnek a szövegbe való becsúsztatása. Így pl. Szekfű Gyula és köre második világháború alatti, németellenes, felelősségteljes magatartását nem neveznénk a magunk részéről „harcos radikalizmusnak” (182. old.) és a Bethlen István szellemi irányítása alatt működő Magyar Szemle című folyóirat – különben kiváló kvalitású – munkatársi gárdáját (Horváth János, Eckhardt Sándor stb.) nem sorolnánk „a radikális polgári balszárnyhoz” (187. old.).

Ezek azonban csupán elenyésző ellenvetések. Rónay László könyvét igen hasznos, tudományos korrektséggel megírt műnek tartjuk, – olyan munkának, amely bizonyára sok

segítséget fog nyújtani a két háború közötti magyar irodalom eljövendő kutatóinak. S a könyv egyben biztosítékot nyújt abban a tekintetben is, hogy Rónay Lászlótól a későbbiekben más értékes elaborátumokat is várhatunk.

(Akadémiai Kiadó)

DÉVÉNYI IVÁN

Ungvári Tamás:

POÉTIKA

A marxista irodalomelméletnek kétségtelenül egyik legelhanyagoltabb, legkevésbé kidolgozott része a poétika. Jellemző, hogy magának a szónak jelentése sem egyértelműen tisztázott, bár annyi teljes bizonyossággal megállapítható, hogy a *poétika* jelentéstartalma az évek során jelentősen leszűkült: ma már általában *csak* a műnemek, műfajok elméletét és történeti vizsgálatát jelenti ez a napjainkban egyre ritkábban használt terminus. A rendszeres verstan és a stilisztika – amelyek valamikor a poétika fontos fejezetei voltak – időközben önállósodtak, noha a poétikával való szerves kapcsolatuk tagadhatatlan. Hazánkban pedig közel fél évszázada nem jelent meg összefoglaló poétikai kézikönyv. Zlinszky Aladár nagyszabásúnak ígérkező vállalkozása is (*Poétika I. Epika*, 1937.) sajnálatosan töredék maradt. De a felszabadulás után sem látott napvilágot átfogó szakmunka ebből a tárgykörből. Az utóbbi évtizedek egyetemi és főiskolai jegyzetei is alig adnak többet – éppen a kutatás lemaradása miatt – a poétika rövid vázlatánál. Igaz, a német nyelvű poétikai irodalom rendkívül gazdag, ám e művek nagy részének értékét csökkenteti a történeti-etlen szemlélet és az objektív formalista módszer.

Mindezek a tények és körülmények jelzik Ungvári Tamás vállalkozásának nagyságát, merészségét és – hazai vonatkozásban – út-törő jellegét. Az új magyar poétika a szerző csaknem két évtizedes előtanulmányainak és több mint hat évi szorgos kutató-rendszerező munkájának szép eredménye. Ungvári abból indul ki, hogy egy mai, korszerű poétika tárgya csak a műnemek és műfajok sokoldalú történeti vizsgálata lehet: „Minden

műfaj történeti alakzat – vallja –, a művészet, az irodalom fejlődésében jött létre, meghatározott körülmények között. S bár ezek a körülmények a fejlődés kezdeteinél nem mindig tisztázhatók megnyugtatóan – a formák történeti továbbélése szemügyre vehető.” Nagy ismeretanyag birtokában – amelyből a marxista-leninista esztétika alapvetően fontos művei mellett nem hiányoznak a polgári irodalomtörténetírás és irodalomelmélet legújabb eredményei sem – kezdi meg a szerző a tárgy dialektikus vizsgálatát: „*A műfajok és műnemek történetét változásaik pillanatában próbáltam megragadni, azt a mozzanatot, amikor egy tartalom belenőtt a formába, s ahogy aztán kinőtte a formát.*”

A könyv felépítése logikus, jól és viszonylag könnyen követhető. Az első fejezet (*A költészet elmélete*) a költészet világába vezet be az olvasót, elmeséli a műfajok születésének történetét, ismerteti, elemzi és bírál jó néhány modern poétikát, majd meghatározza a poétika feladatát és hasznát. Ezután következik a három műnem (*lira, epika, dráma*) és a legfontosabb műfajok részletes tárgyalása. Ez a részletesség természetesen csak a múltra és a félmultra vonatkozik, mert a jelenig a szerző nem jut el, bár olykor utal a mai kor legfontosabb problémáira. Az egyes műfajokban mindig a tartalom és a forma dialektikus kölcsönhatását kutatja s meggyőző érveléssel mutatja ki az anyag és a megmunkálás közötti drámai küzdelmet: „*A műfaj az egymáshoz vonzó dó tartalom és forma legcélyszerűbb kapcsolatrendszerre, de amíg viszonyuk rejtett nyitjára rátalál az alkotó, amíg beteljesíti a tárgy és az alak valamennyi igényét, hatalmas harcot vív a kifejezésért. Ezt a küzdelmet minden korszak és minden mű reprodukálja.*”

A „kezdés és a vég” nélkül is hatalmas anyag tárgyalási módja egészében igen szerencsés, sikerült. Ungvári olyan ügyesen ka-

lauzol bennünket, hogy a hosszú és simának távolról sem nevezhető úton végig szívesen követjük. Az elemzések – bár néha hosszabbra nyúlnak a kelletténél az itt-ott felbukkanó „túlmagyarázások” vagy a felesleges cáfolások miatt – nagy többségükben logikusak, meggyőzők, olykor valódi remeklések (a tragédia, a komédia s ez utóbbin belül a komikus katharzis vizsgálata). A definíciók viszont nem mindig pontosak: így a művészetek és a tudomány párhuzamos elemzésekor vagy az irodalom meghatározása esetében, amikor is hosszú levezetés után meglehetősen szűk, közös meghatározást kapunk az irodalomról és a költészetéről: „*A valóság társadalomtól birtokolt részének művészi kifejezése, ez a költészet és ez az irodalom.*” (34. o.) Helyenként bántó az idegen szavak teljesen felesleges használata: „*Minnél materiálhoz kötöttebb egy-egy művészet, annál alacsonyabb helyet foglal el a szisztémában.*” (29–30. o.) Azt sem értjük, miért kell ugyanazt a tevékenységet három – köztük két idegen – szóval jelölni, különösen akkor, ha az adott esetben valóban fontos terminust (*mimészisz*) alig néhány sorral feljebb már megmagyarázta a szerző. (13. o.) Kisebbségi hiányosságnak, szépséghibának kell tartanunk még a drámáról szóló fejezetben a középfajú dráma elhanyagolását, a regényt tárgyaló rész példatárának egyoldalúságát, valamint a *Jegyzetek* néhány bosszantó sajátosságát.

Egészében azonban Ungvári Tamás *Poetikája* rangos, elismerésre méltó munka: a műnemek és műfajok történetének első marxista igényű hazai összefoglalása, amely a tárgy alapos elméleti-történeti vizsgálatán kívül a szerző másodlagos célját is – az irodalmi elemzés módszertanának, lehetőségeinek keresését – szép sikerrel valósítja meg.

(Gondolat)

BENKÓ AKOS

TV-SZEMLE

AZ ARANYKESZTYŰ LOVAGJAI

A siker nyilvánvaló és megérdemelt. A szerzőpár – Geszti Pál és Gimes György – sorrendben harmadik tv-sorozata az eddigieknél is nagyobb témaismerettel, nagyobb körültekintéssel, a dokumentumoknak és a „reális fantáziának” arányos kombinációjával közeledett az alapkérdéshez – az amerikai társadalomnak a felszín mögötti rétegeihez – egyszerre figyelve a tények és a téma önéletére, s a közönségnek a műfajjal szemben támasztott sokrétű igényére. A téma kétségkívül hálás, és a nagy siker egyik – ha nem alapvető – oka ebben a körülményben kereshető, de hát ennek a körülménynek a szerzői felfedezése már önmagában véve is melegen dicsérhető alkotói tett.

Az amerikai közvélemény – az egész világ haladó közvéleményével együtt – 1963. november 22 óta nem kapott világos, őszinte választ a Kennedy elnök elleni gyilkos merényletre. A kételkedés jogos, és a kételkedés az idő múltával mind mélyebb lesz. Az amerikaiak azt mondják: Washingtonban, a Smithsonian Intézethez tartozó egészségügyi múzeumban bárki megtekintheti azt a golyót, amely átfúrta Lincoln hátgerincét, és kioltotta a száz év előtti amerikai elnök életét. Sőt, Lincolt hátgerincének sérült csigolyáját is mutogatják, akárcsak öltözkének véres, golyó lyukasztotta darabját. A dallasi elnökgyilkosság körülményeit még ma is elhallgatják, sőt a kormányzat a legjobb szaktekintélyeket használja fel, hogy félrevezesse a közvéleményt. A Warren-féle jelentés épp a leglényegesebb tényeket hallgatja el...

Valóban, s hogy ez mennyire sajnálatosan igaz, elég magát Johnson elnököt idézni, aki a gyilkosság után alig egy évvel, hebekkel a Warren-jelentés elkészülte után az alábbiakban válaszolt a Hearst-lapok kíváncsi riporterének:

- Igaz-e, hogy Warren vonakodott elvállalni a bizottság vezetését?
- Igen. Warren közvetítő útján eljuttatott hozzám egy feljegyzést, miszerint nem fogadja el a megbízást. De én utasítottam, és elvállalta.
- Olvasta-e Ön a Kennedy-gyilkossággal foglalkozó legújabb könyveket?
- Nem, de egy munkatársam részletesen tájékoztattott.
- És mi a véleménye?
- Warren bajban van...

Az elnökgyilkosság után két évvel az amerikaiak 60 százaléka már kétségbe vonta az „egy gyilkos” elméletét. A hivatalos, nyolcszáz oldalas, 26 kötet „bizonyító anyagot” tartalmazó Warren-jelentéssel szemben egymás után jelentek meg az „ellenművek”: Mark Lane: Elstetett ítélet. Edward Jay Epstein: Vizsgálat, Joachim Josten: Mi az igazság a Kennedy-gyilkosságról? (a könyv a szerzőnek csaknem az életébe került), Sylvan Fox Pulitzer-díjas: A Kennedy-gyilkosság rejtelmek – és hosszan lehetne sorolni a könyveket, amelyek az amerikai és világ közvélemény mély és jogos kételkedését tükrözik. S a halottak, akik valami módon kereszteztek a nyilvánvaló összeesküvés szálait, és ez okozta halálukat: Bill Hunter, kaliforniai rendőri riporter, Jim Koethe, a Dallas Times Herald riportere, Earlene Roberts panziófőnöknő, Warren Reynolds autókereskedő, Nancy Jane Mooney, Jack Ruby egyik sztriptiz-táncosnője, William Whaley taxisorfő, Edward Benavides, Lee Bowers vasúti alkalmazott, Dorothy Kilgallene, híres New York-i újságíró, stb... A titokzatos halálesetek után tűnt fel Jim Garrison New Orleans-i főügyész, aki mindmáig a legkövetkezetesebbnek látszik az igazság felderítésében, s neki is van a legtöbb esélye a teljes igazság kimondására, ha – mint ez év márciusban mondta egy svájci újságírónak – „Ha nem halok meg szintén valami »baleset« következtében, tovább harcolok, amíg le nem tartóztatom az igazi tetteseket!”

A tv-közvetítés óta gyakran felmerült, hogy a tv-játék Harrison főügyésze azonosítható-e az igazi Garrison főügyésszel, a New Orleans-i Big Jim-mel? Ugyanis Harrison az „eredetinel” sokkal realisabb, egyenesebb, mondjuk ki: egyértelműbb. Ezen valóban lehet medítni, de valamit közben nem felejtethünk el: Az aranykesztyű lovagjai – nagyon szerencsésen – nem Jim Garri-

sonról szól; hanem egy félelmetesen sötét ügyről, azokról az erőkről, amelyek minden progresszivitást, minden humánus és igazságos elképzelést kétségessé tehetnek az Egyesült Államokban. Az ügy – amely több Warren-kötet terjedelmét teszi ki valójában – az ügy állt a tv-sorozat középpontjában. A személyeknek, még ha dokumentum erejük van is, csupán dramaturgiai szerepet töltenek be. Az ügy élt a képernyőn – ezért is volt helyenként túl bonyolult – feltárva számos új, a néző szempontjából eddig ismeretlen dokumentumot, feltárva a háttérben álló veszélyes politikai maffiát.

Az írói megoldásra mindenekelőtt a gondosság volt jellemző, a szinte részletekig kidolgozott téma, és ugyanez a gondosság volt tapasztalható Keleti Márton rendezésében is. A tv-sorozat felépítése egyébként érdekes belső szerkezeti elképzelést tükröz. Egyrészt a monumentális szerkeázó anyagnak sikerült kialakítani a legbiztosabb sarkpontjait. A történetet, de még inkább az elemzés szempontjából fontos elemeket – mint például a Clay Blow pinocéjében megtalált távcsöves puska, Katherina Sands személye, sorsa, a dallasi Aranykesztyű boxcsapat stb. – kiemelve kezelték, ezáltal a szövevényes ügyben a néző eligazító pontokhoz jutott. Fontos eligazító pontokhoz. Másrészt a szerzők arányos elosztásban támaszkodtak a meglévő, máris rendkívül terjedelmes dokumentumanyagra, az elnökgyilkosság valós körülményeinek tisztázásáért jelenleg is folyó nyomozás eredményeire, és ügyes eszközökkel (névváltoztatással, költött személyek és helyszínek beépítésével) sikerült a nyomozást (tehát a tv-játékot) kiszélesíteni. Sikerült – kissé talán szubjektív, de rendkívül hatásos, mi több: döbbenetes bepillantást engedni az imperializmus valószínű politikai világmaffiájának eszközöktől vissza nem riadó mesterkedéseibe. A Mattei-ügy, az OAS, a De Gaulle francia elnök elleni sikertelen merénylet és a dallasi gyilkosság számainak összefüggése a szerzői fantázia szüleménye, de a döbbenetes az, hogy ezek a szálok már egy kevés fantázia segítségével összeillenek.

A szerzők tehát részben dokumentumból, részben pedig „reális képzeletből” építették fel a tv-sorozatot. Nagymértékben építettek arra az ismeretanyagra is, amit az átlagnéző egyébként is tud a Kennedy-gyilkosság fejleményeiről. Ezért tűnt úgy, hogy egy – pláne két – rész elmulasztása a néző szempontjából pótolhatatlan volt. Meg kell említeni a szerzők szinte bámulatos anyagismeretét (és ahol arra reális lehetőség nyílt, ott a technikai fantázia gazdag szárnyalását is), azt a készséget és nagyvonalúságot, amellyel a végig izgalmas és bonyolult szálokat áttekinthető formába fűzték össze. Utólag beigazolódtott annak a dramaturgiai megoldásnak a helyesége is, hogy a szerzők „beszélgető keretet” alkalmaztak. Ez nem csupán a Mattei-vonal könnyebb beépítését tette lehetővé, de Harrison főügyész és Belgravia olasz újságíró közös beszélgetései, kölcsönös magyarázatai – ha időnként a jölfésültség látszatát keltették is – végig egyensúlyban tudták tartani a bonyolult szálok logikáját, a különböző jellegű és minőségű részek között biztosították a logikus átmeneteket. Ami a színészi munkát illeti: egy ilyen jellegű kompozícióban a művészi ábrázolás érthetően a második vonalba szorul vissza, azonban azt feltétlenül meg kell említeni, hogy színészeink egy része még mindig nem tud „amerikailul” játszani, a legtöbb esetben harsány külsőségekkel próbálják visszaadni azt, ami tudatosan zord, kegyetlen, belül elidegenített és alapjaiban megfélemlített. A rendezés bármily precíz volt is, a legtöbb esetben a színészvezetésnek ezzel az oldalával kevesebbet foglalkozott.

Az aranykesztyű lovagjainak sikere teljesen megérdemelt. Izgalmas és tudatos szórakoztatás volt. A legjobb értelemben vett politikai krimi. Ha úgy tetszik: politikai ismeretterjesztés. A lehetőség elgondolkoztató fényeit villantotta a politikai világmaffia száloira, és az elnökgyilkosság tragikumában tárták fel az amerikai társadalomnak azt a most már nem titkolható rétegét, háttérét, ahol az igazi Garrison gyanúsítottjai mind az FBI, illetve a CIA emberei voltak, és ahol a tanúkról, a véletlen áldozataivá lett kisemberekről oly fájdalmasan írta David Welsh, a Ramparts munkatársa, aki Dallasban hónapokon át folytatott magánnyomozást: „... A félelem még mindig állandó kísérője minden olyan dallasi lakosnak, aki 1963. november 22-e igaz történetének akár csak kicsinyke részét ismeri... Ezt a rettegést láttuk mindazok szemében, hallottuk mindazok hangjában, akiknek útja kereszteződött a merénylet szereplőinek útjával... Ha Lee Harvey Oswald egymaga cselekedett, mitől félnek ezek az emberek? Kitől félnek?...”

a JELENKOR *irovitéja*

CS

Csorba Győző *Lélek és ősz*

GY

Megvétel

Megjelent Csorba Győző *Lélek és ősz* című, hetedik verseskötete.

„En a költészetet mindig valamitéle élni-segítő erőnek tartottam és tartom. Segít nekem, mert kimondja, s így feloldja feszültségeimet, és segít másoknak, mert kimondja helyettük is, mert nevet ad, s ezzel helyre tesz, építi a rendet. A rend pedig az élet egyik legfőbb oltalmazója” – írja kötetről Csorba Győző.

*

LEMLE GÉZA emlékének szentelte új számát a Baranyai Művelődés. A Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályának kiadványa Takács Gyula vb-elnökhelyettes, Bernics Ferenc osztályvezető és Karsai Károly kandidátus emlékezése mellett közli a tavaly elhunyt kiváló népművelő utolsó, befejezetlenül maradt tanulmányát „A népművelési szakigazgatás korszerűsítésének néhány kérdéséről”. A gazdag tartalmú kiadványban a továbbiakban pedagógiai, népművelési, néprajzi és helytörténeti cikkeket olvashatunk.

*

A KÖLTÉSZET NAPJA alkalmából nagysikerű *Illyés-estet* rendeztek Pécsen, a Tanárképző Főiskola dísztermében. A főiskola Irodalmi Színpada – dr. Péczely László rendezésében – oratóriumszerű előadásban mutatta be a költő mintegy félszáz versét; s a szépprózai, a tanulmányrészletek mellett *Az Éden elvesztése* című oratórium részletét.

*

A MECSEKI FOTOKLUB, alapításának 10. évfordulója alkalmából megrendezte Pécsen a II. Nemzetközi Művészi FOTOSZALONT. A megnyitóra május 5-én került sor a Technika Házának nagytermében.

VILLAMOK MÉRTANA címen az ünnepi könyvhétre jelent meg Takáts Gyula új verseskötete a Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában. „Lírámban a valóság az a repülőpálya, amelyről indulni tudok. Hogy innen milyen távolságra és milyen magasra száll és onnan mit lát meg és mit hoz magával a vers, ez már minden költészet lényege... Egy biztos, a költészet a valóság és az ember egyik legnemesebb kapcsolata. Hiszen lényege nem kisebb, mint az idővel, a folyókkal és telhőkkel együtt sietőnek a megállítása. Egyszer az elmúlónak beépítése egy remélt vagy hiit örökkévalóságba...” vallja a költő.

*

MEGJELENT A SOMOGYI SZEMLE új száma. A Szemle a Somogy megyei Tanács Művelődésügyi Osztályának évkönyve, évek óta rendszeresen megjelenik Kaposvárott; közművelődési, helytörténeti, szépirodalmi és oktatási rovata az olvasó elé tárja a megye mai kulturális életét. Ugyanakkor az évkönyv igyekszik kapcsolatot találni az egész ország szellemi életével: lapjain helyet kap a megye határain túlnőtt, a Somogyból elszármazott értékek bemutatása is. A legújabb szám több, a Magyar Tanácsköztársaság emlékének szentelt írást közöl. A Szemle szerzői közt találjuk Várnai Zsenit, Takáts Gyulát, Martyn Ferencet, Tüskés Tibort és Kerék Imrét.

*

VITA AZ IFJÚSÁGI IRODALOMRÓL címen nemrég jelent meg a Jelenkorban 1965–66 folyamán közölt cikksorozatot tartalmazó kötet a Móra Kiadónál. A vitaanyagot és tanulmányokat értékes bibliográfia egészíti ki, amely összefoglaló munkák címlistáját és a korábbi viták cikkeinek felsorolását nyújtja az ifjúsági irodalom iránt érdeklődő olvasónak.

*

KIÁLLÍTÁS nyílt május 6-án a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum képtárában Diskay Lenke és Varga Hajdu István alkotásaiból.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Baranya megye Tanácsa VB Művelődésügyi Osztálya, Pécs m. j. város Tanácsa VB Művelődésügyi Osztálya, Pécs város Dr. Doktor Sándor Művelődési Háza a Magyar Tanácsköztársaság 50. évfordulójának tiszteletére és Dr. Doktor Sándornak, a munkásmozgalom és művelődés kiemelkedő alakjának tiszteletére pályázatot hirdet.

A pályamunkák témái:

1. Lakóhelyem története a Tanácsköztársaság idején:
 - a) dokumentumgyűjtés, vagy
 - b) személyes visszaemlékezések gyűjtése, vagy
 - c) önálló, tanulmányba foglalt feldolgozás.
2. Munkás- és parasztsors a Munkás c. pécsi szociáldemokrata lap szépirodalmi anyaga alapján.
4. Bányászélet a pécsi Bányamunkás c. lap 1906-1913. évfolyamai alapján.

Pályázati feltételek:

1. A pályamunkák benyújtási határideje 1969. január 15. A pályamunkákat Pécs város Doktor Sándor Művelődési Háza címére (Pécs, Déryné u. 18.) *jeligesen* kell benyújtani.
2. A pályamunkák terjedelme 15 gépírással kevesebb nem lehet.
3. Pályamunkát nyújthat be minden pécsi és baranyai középiskolai tanuló, illetve azok, akik középiskolai tanulmányaikat 1968-ban fejezték be.
4. A pályamunkákat bizottság bírálja el. A pályázat eredményeinek kihirdetése 1969. március 20-án lesz.

Pályadíjak:

I. díj:	(pályázatonként 1 db)	1500,- Ft
II. díj:	(pályázatonként 3 db)	900,- Ft
III. díj:	(pályázatonként 5 db)	500,- Ft

A pályadíjban nem részesült érdemes dolgozatok jutalomban részesülnek.

A pályázók bővebb felvilágosításért és forrásanyagért az MSZMP Baranya megyei Bizottsága Archivuma (József Attila u. 10.), a Baranya megyei Levéltár (Kossuth L. u. 11.), a Janus Pannonius Múzeum (Káptalan u. 2.), az Egyetemi Könyvtár (Leonardo da Vinci u. 3.), a Megyei Könyvtár (Geisler Eta u. 8.), az MTA Dunántúli Tudományos Intézete (Kulich Gy. u. 22.) vezetőjéhez, vagy az általa kijelölt munkatárshoz, valamint szaktanáraikhoz fordulhatnak.

Pécs, 1968. április hó.

A DR. DOKTOR SÁNDOR PÁLYADÍJALAP BIZOTTSÁG